

Magyar Sion

ÚJ FOLYAM XII. (LIV.)
2018/1.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Frankó Tamás, az Esztergomi Hittudományi Főiskola mb. rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár ny. igazgatója

Fejérdy András, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tudományos főmunkatársa, a Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos titkára

Gaál Endre, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Jozef Hal'ko püspök, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója

Käfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kontsek Ildikó, a Keresztény Múzeum igazgatója

Major Balázs, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézetének vezetője

Mészáros Andor, az Eötvös Loránd Tudományegyetem adjunktusa, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány ügyvezetője

Molnár Antal, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense, a Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa

Németh László, a Szent István Ház igazgatója

Szalai Katalin, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár és az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárának igazgatója

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

Török Csaba, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Lektorált folyóirat. Megjelenik évente kétszer.

A kéziratok benyújtásának módjáról, a lektorálási folyamatról, az előfizetésről bővebb információ: <http://www.szentadalbert.hu/magyarsion/>

ISSN 1337-2491

Esztergom – Budapest

2018

A Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ megbízásából kiadja a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.

www.szit.katolikus.hu

Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök

Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató

◆◆◆ KOCSIS IMRE

Történeti Jézus – történeti Krisztus*

A teológiai és a biblikus szakirodalomban igen elterjedt a „történeti Jézus” és a „hit Krisztusa” közötti különböztetés. A két kifejezést persze lehet helyesen is érteni, ha szorosan összefüggő valóságokat jelölő megnevezéseknek tekintjük őket. Ám a történeti-kritikai exegézis több képviselője élesen szembeállítja Jézust mint történeti személyt, illetve Krisztust mint a keresztény hit tárgyát. Azt állítják, hogy Jézus ugyan tényleg történeti személy volt, de nem tartotta magát annak, amit a keresztények róla vallanak: nem tartotta magát se Messiásnak, se Isten Fiának. Értekezésemben ezzel a régen és ma is megjelenő irányzattal szemben azt szeretném bemutatni, hogy nemcsak Jézus tartozik a történelemhez, hanem az ő messiási és istenfiúi öntudata is. Erre utal a tanulmány címe: Történeti Jézus – történeti Krisztus.

JÉZUSSAL KAPCSOLATOS MEGKÖZELÍTÉSEK AZ ÚJABB BIBLIKUS KUTATÁSBAN

Jézusról az utóbbi időben sokan és többféle megközelítésben adtak közre tudományos műveket. Ezek egy része a magyar olvasók számára is elérhető. Voltaképp minden irányzat képviselve van már magyar nyelven.

Az első irányzat képviselőire már fentebb is utaltam. Ők abból a feltételezésből indulnak ki, hogy az evangéliumok nem adnak hiteles képet Jézus személyéről, mivel az első keresztények saját elképzeléseik szerint formálták, s lényegében meghamisították a Jézussal kapcsolatos emlékeket. Az evangéliumok által bemutatott „hit Krisztusa” lényegileg különbözik a „történeti Jézustól”. Ebből kifolyólag a kutatás célja abban áll, hogy feltárják Jézusnak az igazi, eredeti és hiteles alakját. Az eredmény persze meglehetősen színes, hiszen a szerzők saját „ízlésüknek” megfelelően formálják meg Jézus alakját, aki így forradalmárként (Reza Aslan),¹ a cinikus filozófiai irányzat-

* Előadás az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye pappjai számára tartott továbbképzésen. Esztergom, 2018. február 7. Az előadás szerkesztett változata.

¹ Vö. ASLAN, R., *Zealot: The Life and Time of Jesus of Nazareth* (New York 2014). Magyar fordításban: *A zelóta. A názáreti Jézus élete és kora* (Budapest 2014).

tal rokonságot mutató zsidó bölcsként (John Dominic Crossan),² buzgó fari-zeusként (Shmuley Boteach)³ vagy karizmatikus csodatevőként (Vermes Géza)⁴ jelenik meg.

A kutatás második irányzatának képviselői elfogadják ugyan a „történeti Jézus” és a „hit Krisztusa” közötti különböztetést, de a kettő között nem el-lentétet, hanem folytonosságot látnak: olyan folytonosságot, amely újszerű-séggel párosul. Mindazonáltal a kutatás ezen ágának is az a célja, hogy meg-határozott kritériumok⁵ alapján elkülönítsék a későbbinek ítélt rétegeket az alaprétegtől, amely a történeti valóságot tükrözi, vagyis Jézus eredeti tetteit és szavait (*ipsissima facta et verba*) tárja elének. E tekintetben mindenekelőtt Joachim Gnilka magyar nyelven is megjelent könyvét (*A Názáreti Jézus*) említem.⁶ Az egyéb publikációk közül az amerikai John P. Meier ötkötetes műve (*A Marginal Jew*) emelhető ki, amelyben a téma legbővebb kifejtését találjuk.⁷

A harmadik irányzat képviselői is tudatában vannak annak, hogy az evan-géliumok nem helyszíni beszámolók, hiszen a jézusi emlékeket értelmezve és aktualizálva mutatják be. Ám ahhoz, hogy Jézus személyét helyesen ért-sük, az ősegyházi értelmezést nem eltávolítani kell, hanem folytonosan szem-előtt tartani. Ennek az irányzatnak legismertebb példája XVI. Benedek pápa háromkötetes könyve (*A Názáreti Jézus*).⁸ Az első kötet elején az emeritus pápa így nyilatkozik szándékáról: „Meg akartam kísérteni, hogy bemutas-sam az evangéliumok Jézusát mint az igazi Jézust, mint a tulajdonképpeni értelemben vett »történeti Jézust«.”⁹ Ehhez az irányzathoz sorolható még James D. G. Dunn¹⁰ és Gerhard Lohfink¹¹ is, bár ez utóbbinak az eljárás-módja a második irányzattal is mutat rokonságot.

² Vö. CROSSAN, J. D., *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant* (San Francisco 1993).

³ Vö. BOTEACH, S., *Kosher Jesus* (Jerusalem 2012).

⁴ Vö. VERMES, G., *Jesus the Jew. A Historian's Reading of the Gospels* (London 1973). Magyar fordításban: *A zsidó Jézus. Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa* (Budapest 1995).

⁵ Ezeket a szaktudomány a „történetiség kritériumai” megnevezéssel illeti. Részletes ismertetés-eket most nem tartom szükségesnek. Az érdeklődő olvasó jó összefoglalást talál az alábbi művek-ben: SZÉKELY, J., *A történeti Jézus-kutatás*, in *Út, Igazság, Élet. Biblikus Tanulmányok* (szerk. Tarjányi, B.; Budapest 2009) 191-217; KOCSIS, I., *Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába I* (Budapest 2010) 178-183.

⁶ Vö. GNILKA, J., *A Názáreti Jézus. Üzenet és történelem* (Budapest 2001).

⁷ Vö. MEIER, J. P., *A Marginal Jew. Rethinking of the Historical Jesus I-V* (New York 1991, 1994, 2001, 2009, 2016).

⁸ Vö. RATZIGER, J. (XVI. BENEDER), *A Názáreti Jézus I-III* (Budapest 2007, 2011, 2013).

⁹ RATZIGER I, 17.

¹⁰ Vö. DUNN, J. D. G., *Jesus Remembered* (Cambridge 2003).

¹¹ LOHFINK, G., *A Názáreti Jézus – mit akart és ki volt ő?* (Pannonhalma 2017).

AZ EVANGÉLIUMOK JELLEGE: ÉRTELMEZETT TÖRTÉNELEM

Még egyszer hangsúlyozom: a harmadik irányzat képviselői is jól tudják, hogy az evangéliumokban a történeti valóság és annak húsvét utáni értelmezése szorosan összefonódik. Ám ez utóbbit nem valami önkényes, az „igazi” Jézust befedő s ezért eltávolítandó buroknak tekintik, hanem jogos újraolvasásnak (*relecture*), amely kibontakoztatja, és új helyzetre alkalmazza azt, ami a történeti valóságban benne volt.¹²

Egyébként ezt a szempontot, vagyis az értelmezés és aktualizálás szempontját a II. Vatikáni Zsinat kinyilatkoztatásról szóló dokumentuma is hangsúlyozza: „Az apostolok az Úr mennybemenetele után mindazt, amit Ő mondott és cselekedett, hallgatóiknak azzal a teljesebb megértéssel adták át, melyet ők Krisztus dicsőséges eseményeinek tapasztalatából és az igazság Lelkének fényénél kaptak. A szent szerzők pedig úgy írták meg a négy evangéliumot, hogy a nagy szóbeli vagy írásos hagyományokból egyes részeket kiválogattak, másokat egybevontak, vagy az egyházak állapotára való tekintettel fejtettek ki, megtartva továbbra is az igehirdető formát, de mindig úgy, hogy Jézusról csak a színtiszta igazat közöljék velünk” (DV 19).

Tegyük most rövid kitérőt Gerhard Lohfink imént említett könyvére. A német biblikus ugyanis meggyőzően tudatosítja, hogy az emberi közlések mindegyikében szorosan összekapcsolódik a „tény” (*Tatsache*) és az „értelmezés” (*Deutung*). Éppen ezért teljesen félrevezető minden olyan törekvés, amely a pusztá „tények” megállapítására törekszik. „Képletesen szólva: a kozmoszban pusztá »tények« miriádja kavargog. Ha nincs, aki elrendezze őket, az egész nem egyéb, mint úrszemét, információs törmelék, amelynek a legcsekélyebb mértékben sincs köze semmiféle »történelemhez«. Az úgynevezett »tény« még nem történelem, hanem csupán előzetes stádium, a történelem részösszetevője. Sőt, ezernyi tény együttvéve sem történelem. A történelem értelmezett történés. A történelmi megismerés elrendezi és értelmezi a tények végtelen káoszát.”¹³

Én ezt egyszerűbben így fogalmaznám meg: ha csak a pusztá tényeket közlöm, annak eredménye nem történelemkönyv lesz, hanem telefonkönyv. Sőt még az sem, hiszen már a telefonkönyv is rendszerezést igényel. Egy történés addig marad pusztá történés, amíg csak fizikailag, vagyis az érzék-szerveimmal tapasztalom. De amikor már reflektálni kezdek a történésre, s rákérdezek annak indokaira, értelmére és jelentőségére, akkor a történés értelmezett történéssé válik. Az értelmezésem pedig nyilván szorosan össze-

¹² Az újraolvasás (*relecture*) figyelembevételének szükségességét a PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG egyik dokumentuma is hangsúlyozza: *Szentírásmagyarázat az Egyházban* (Budapest 1998) 56-57.

¹³ LOHFINK 24.

függ ismereteimmel, tapasztalataimmal, világfelfogásommal. Ebből nemcsak az következik, hogy egy történésnek különböző értelmezései lehetnek, hanem az is, hogy egy nagyobb időtávtalból történő értelmezés hitelesebb eredményre vezethet, mint egy azonnali reflexió.

Hadd említsek itt egy konkrét példát az evangéliumokból. A szinoptikusok többször is megjegyzik, hogy Jézus megtiltja a meggyógyítottaknak és a tanítványoknak, hogy róla mint csodatevőről és mint Messiásról beszéljenek (pl. Mk 1,44; 5,43; 8,30; 9,9). Joggal merül fel a kérdés: miért történik a tiltás? Bizonyára azért, mert a kortársak még nem képesek ezeket a valóságokat helyesen értelmezni. S maguknak a tanítványoknak is szükségük van elmélyülésre. Majd amikor Jézus életművét a maga egészében látják, s tanúi lesznek halálának és feltámadásának, lesznek alkalmasak arra, hogy Jézusról tényleg hitelesen, egyoldalúságtól mentesen beszéljenek.

Ugyancsak hasznos a csodálatos kenyérszaporításról szóló elbeszélésekre utalni. Arról, hogy Jézus egy magányos helyen csodálatos módon vendégül látott több ezer embert, mind a négy evangélista beszámol (Mk 6,33-44; 8,1-9; Mt 14,13-21; 15,32-39; Lk 9,10-17; Jn 6,1-15). Figyelemre méltó, hogy János a cselekmény hatásáról is ír, amely nem más, mint a cselekmény sajátos értelmezése: „Amikor az emberek látták a csodajelet, amelyet Jézus végbevitt, így beszéltek: Bizonyára ez az a próféta, akinek el kell jönnie a világba” (Jn 6,14). A háttérben az a MTörv 18,15-ben található ígéret áll, mely szerint Isten a jövőben egy Mózeshez hasonló prófétát támaszt népe számára. Mivel Mózes a pusztai vándorlás során táplálékot adott az embereknek, s mivel Jézus, szintén pusztaságos helyen, hasonlóan cselekedett, rögtön adódott az értelmezési lehetőség: Jézus nem más, mint a Mózeshez hasonló próféta. János evangélista azonban nemcsak ezt az önmagában helyes következtetést említi, hanem azt is, hogy a fellelkesült tömeg királlyá akarta tenni Jézust. Cselekvésük nyilván azzal a ténnyel függ össze, hogy Mózes nemcsak táplálékot adott az izraelitáknak, hanem szabadító is volt, hiszen ő vezette ki az elnyomottakat Izraelből. Ha Jézus a Mózeshez hasonló próféta, akkor ebből a tömeg arra a következtetésre jutott, hogy neki is nemzeti és politikai értelemben vett szabadítónak kell lennie. Jézus azonban másként szemléli küldetését: ő nem kíván politikai vezető lenni, ezért gyorsan eltávozik egy magányos helyre (Jn 6,15).

A csodálatos kenyérszaporításról szóló jánosi elbeszélés jól mutatja, hogy egy azonnali reflexió mennyire téves irányba vezethet. Csak Jézus életének későbbi fejleményei tárják fel: bár Jézus tényleg Mózeshez hasonló próféta, egyúttal felül is múlja őt. Jézus nem a földi, mulandó életet tápláló kenyeret akarja adni, hanem azt a kenyeret, amely az örök élet záloga. Ő nem az elnyomó idegenektől kíván megszabadítani, hanem a bűntől. Ám ez a tény csak a húsvéti események után válik egyértelművé. Ezért nem véletlen, hogy

a csodálatos kenyérszaporításról szóló evangéliumi elbeszélésekben is jelen van a húsvét utáni értelmezés. Hiszen a kenyérszaporítás leírásában ugyanazok az igék szerepelnek, mint az Eucharisztia alapításáról szóló szövegekben: kezébe vette, áldást mondott, megtörte, tanítványainak adta. Az evangélisták úgy mutatják be Jézus kenyérszaporító tettét, mint az Eucharisztia előjelét.

AZ EVANGÉLIUMOK: HÍVŐ TANÚSÁGTÉTELEK JÉZUSRÓL MINT MESSIÁSRÓL, ÜDVÖZÍTŐRŐL ÉS ISTEN FIÁRÓL

Az előzőekben leírtak alapján egyértelműen kijelenthetjük: az evangéliumok hívő tanúságtételek, amelyek a Názáreti Jézussal kapcsolatos emlékeket úgy közlik, hogy azokat a húsvéti események fényében értelmezik, és saját olvasóik helyzetét figyelembe véve aktualizálják. Bár Jézus személye az egyes iratokban eltérő megközelítésben és eltérő hangsúlyokkal nyer bemutatást – mindegyik szerző egyéni módon, nyilván olvasóik helyzetét is szem előtt tartva láttatja Mesterét –, a négy evangélium Krisztus-képe ugyanazon a hitbeli meggyőződésen alapul. A híres katolikus biblikus, Rudolf Schnackenburg az evangéliumok Jézus-képéről írt művében¹⁴ kimutatja, hogy az egyes evangéliumok krisztológiájának ugyanazok az alapelemei: 1.) Jézus az ószövetségi próféták által megígért és a végidőre várt Messiás. Ám a korabeli zsidó várakozásoktól eltérően Ő szenvedő Messiásként jelenik meg, aki életét adja az emberek üdvösségéért. 2.) Jézus az Isten Fia, akinek eredete Istenben van, s aki egyedülálló kapcsolatban áll az Istennel. 3.) Jézus az Üdvözítő, az emberek testi-lelki orvosa, aki az elveszett megkeresésén és megmentésén fáradozik, s aki mindenki számára az üdvösség közvetítője. 4.) Jézus az „idegen”, akit nem értenek meg s nem talál otthonra, aki új, az emberek számára meglepő és kihívó módon nyilatkoztatja ki az Istent, ugyanakkor abszolút igénnyel lép fel az önmagukba zárkózott emberekkel szemben.

Ez a négy szempont lényegében a keresztyén hit alaptételeinek tekinthető. Nagyon figyelemreméltó, hogy az alaptételeket illetően a négy evangélium között teljes az összhang. Sőt ezek az alaptételek a páli levelekben is meghatározó jelentőségűek. Kimondható tehát, hogy a Jézusba mint Messiásba, Isten Fiába és Üdvözítőbe vetett hit kezdettől fogva a keresztyénység lényegi tanítása és megkülönböztető jegye volt. Hogyan magyarázható mindez? A liberális szemlélet szerint ez a hit késői fejlődés eredménye, az istenfiúság

¹⁴ Vö. SCHNACKENBURG, R., *Jézus Krisztus személye a négy evangélium tükrében* (Budapest 2010) 294-300.

képzete pedig pogány hatásra vezethető vissza. Nos, a késői fejlődés cáfolataként ismét utalhatunk Szent Pál leveleire, amelyben korábbi, a kereszténység első évtizedeiből származó formulák és himnuszok is fellelhetők. Szent Pál levelei világosan tanúsítják, hogy az apostol szerint Jézus már földi léte előtt, vagyis öröktől fogva Isten Fia volt. Szent Pál leveleiben több helyen is megjelenik a praexistencia tana (vö. 1Kor 10,4; Fil 2,6; Kol 1,15). Szó sincs tehát késői fejleményről. Ami pedig a pogány hatást illeti, Gerhard Lohfink meggyőzően mutatja ki, hogy a kereszténység első évtizedeiben még nem beszélhetünk „vegytisztá” pogány-keresztényekről. „A Földközi tenger térségében a keresztény misszió rendkívüli sikere, legalábbis az első évtizedekben, nem abból fakad, hogy Pál és más apostolok ... törölmetszett pogányok sokaságát térítették volna meg. Akiket megnyertek az evangéliumnak, túlnyomórészt »istenfélők« voltak: olyan pogányok, akik régóta rokonszenveztek a zsidósággal.”¹⁵ Ez annyit jelent, hogy elfogadták a zsidó vallás fő tanait, főképp a monoteizmust, és igyekeztek a Tízparancsolat szerint élni. Bár ezek az istenfélők nem voltak jogi értelemben zsidók, szemléletüket a zsidó hagyomány határozta meg. Ez nagyon-nagyon fontos tényező: a keresztény hit olyan közegben bontakozott ki, amelyben a zsidó hagyomány dominált. A keresztény hit alaptételei zsidó közegben fogalmazódtak meg és fejlődtek. S vajon mi indította a zsidó közegben élő korai keresztényeket arra, hogy hirdessék Jézus istenfiúságát, mégpedig oly módon, hogy a monoteizmus feladásának vádját vonják magukra? S vajon mi indította őket arra, hogy a Törvény helyett a Názáreti Jézus tanítását és személyét tegyék meg az üdvösség útjának? S persze azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Jézus Krisztusba mint Isten Fiába és Üdvözítőbe vetett hitüket az első keresztények oly szilárdan és határozottan vallották, hogy készek voltak vállalni a megvetést, a bántalmazást, a kiközösítést, sőt a halált is. Mi ennek az elkötelezettségnek az alapja? Az egyedüli logikus indok csak az lehet, hogy Jézus történeti szinten Messiásként, Isten Fiaként és az üdvösség kizárólagos közvetítőjeként mutatkozott be. A keresztények hitének végső alapja csakis a történeti Jézus lehet. Ezzel összefüggésben Jézus haláláról sem feledkezhetünk meg. Jézus kereszthalálát a legkritikusabb kutatók is biztos ténynek tekintik. Am erre vonatkozólag is rögtön felmerül a kérdés: Mi vezetett ehhez a kereszthalálhoz? Miért tartották szükségesnek a zsidó vezetők, hogy a Názáreti Jézust elfogják, halálra ítéljék és a római hatóságnak kiszolgáltassák? Ha Jézus egyszerű bölcsnek, prófétának vagy rabbinak tartotta volna magát, miért vonta volna magára a zsidó vezetők figyelmét és ellenszenvét? Egy egyszerű bölccsel, prófétával vagy rabbival szemben miért kellett volna oly kemény határozottsággal fellépni? Jézus el-

¹⁵ LOHFINK 393.

ítélését csakis akkor tudjuk meggyőzően megmagyarázni, ha elfogadjuk: Ő olyan öntudattal és olyan igénnyel lépett fel, amelyet a zsidó vezetők súlyos veszélynek tekintettek a zsidóság életére és hitbéli meggyőződésére vonatkozólag.

A NÁZÁRETI JÉZUS TÖRTÉNETI SZINTEN MESSIÁS, ÜDVÖZÍTŐ ÉS ISTEN FIA

Annak bizonyítására, hogy Jézus tényleg Krisztusnak, Üdvözítőnek és Isten Fiának tartotta magát, nem elegendő pusztán ezeket a megnevezéseket – szaknyelven fenségcímeiket – alapul venni. A bibliakritika ugyanis hajlamos arra, hogy ezeket a címeiket a húsvét utáni teológiai fejlődés eredményének tekintse. Bár szerintem egyáltalán nem zárható ki, hogy maga Jézus is alkalmazott magára ünnepélyesebb megnevezéseket,¹⁶ a húsvét utáni teológiai fejlődéssel mindenképp számolnunk kell. Ugyanakkor látnunk kell, hogy Jézus öntudata nemcsak ünnepélyes megnevezésekben, fenségcímeiben mutatkozik meg, hanem egyszerűbb megnyilatkozásokban is, amelyeket nehéz volna ősegyházi reflexiónak tekinteni.¹⁷ A következőkben ezt a megállapítást szeretném alátámasztani, természetesen a teljesség igénye nélkül.

Messias (Krisztus)

Az evangéliumok alapján nagy bizonyossággal állíthatjuk, hogy Jézus igen óvatos volt a Messias megnevezéssel kapcsolatban, mert ahhoz a farizeusok és a köznép körében földies, nacionalista és politikai képzetek kapcsolódtak. A Messiástól az idegen elnyomás alóli szabadulást is várták. Jézus azonban egyértelműen elutasította ezt a politikai színezetű messiási eszmét. Ez nem azt jelenti, hogy nem volt messiási öntudata, ám azt más formában, közvetett módon juttatta kifejezésre. Mindenekelőtt a tanítványokhoz intézett boldogmondásra hivatkozunk: „Boldog a szem, amely látja, amit ti láttok. Bizony mondom nektek, hogy sok próféta és király akarta látni, amit ti láttok és nem látta, hallani, amit ti hallotok és nem hallotta” (Lk 20,23-24; vö. Mt 13,16-17). A korábbi időben a próféták és a királyok csak remélték és várták az üdvösség idejének, azaz a messiási kornak a valóságát, Jézus tanítványai ellenben már konkrétan tapasztalhatják – éppen az ő tevékenységének köszön-

¹⁶ Ez a megállapítás főleg az Emberfia fenségcímre érvényes, hiszen mind a négy evangélium egyhangúan tanúsítja: az esetek többségében Jézus az Emberfia megnevezéssel illette önmagát. A megnevezés sajátos jellegéhez vö. Kocsis, I., *Krisztológiai fenségcímei a szinoptikus evangéliumokban*, in Uő, *Az üdvösség Igéje. Újszövetségi tanulmányok* (Budapest 2013) 18-40. Ebben a tanulmányban a többi fenségcím használatáról is írok. XVI. Benedek és Gerhard Lohfink fentebb említett műveiben is bőséges információ található.

¹⁷ Az ősegyházi reflexióra éppen a kifejtés, s nem a leegyszerűsítés jellemző.

hetően. Háttér-információként érdemes utalni a Salamon Zsoltárai nevet viselő apokrif gyűjtemény néhány mondatára: „Boldogok, akik azokban a napokban élhetnek majd, mert láthatják a törzsek zsinagógaiban Izrael javait, amiket Isten készít elő” (SalZsolt 17,44). „Boldogok, akik azokban a napokban élnek, mert láthatják az Úr javait, amiket cselekszik az eljövendő nemzedékkal, az Úr felkentjének fenyítő vesszeje alatt, Istenének félelmében, a lélek, az igazságosság és az erő bölcsességével” (SalZsolt 18,6-7).¹⁸ Míg ezekben a zsoltármondatokban a jövő nemzedékre vonatkozik a boldogmondás, addig Jézus a jelenben élőket nevezi boldogoknak.

Ugyancsak tanulságos Jézusnak a válasza, amelyet arra a kérdésre ad, hogy tanítványai – a farizeusoktól és Keresztelő János tanítványaitól eltérően – miért nem böjtölnek: „Böjtölhet a násznép, míg vele a vőlegény? Amíg velük a vőlegény, nem böjtölhetnek” (Mk 2,19). A lakodalom azon különleges alkalmak közé tartozott, amikor tilos volt a böjt. Jézus pedig a jelen időszakot lakodalmi örömnephez hasonlítja, nyilván azért mert ez az időszak a régóta várt üdvösség ideje, amely éppen Jézus működése által köszöntött be.

Üdvözítő

Erre vonatkozólag hadd utaljak a hegyi beszéd befejezésére, amely nem más, mint a sziklára, illetve homokra épített ház példabeszéde: „Aki hallgatja szavamat, és tettekre is váltja, az okos emberhez hasonlít, aki sziklára építette a házát. Szakadt a zápor, ömlött az ár, süvített a szél, és nekizúdult a háznak, de nem dőlt össze, mert szikla volt az alapja. Aki hallgatja ugyan tanításomat, de nem váltja tettekre, a balga emberhez hasonlít, aki házát homokra építette. Szakadt a zápor, ömlött az ár, süvített a szél, és nekizúdult a háznak. Az összedőlt és romhalmazzá vált” (Mt 7,24-27).

Érdemes összevetni Jézus példabeszédét egy hasonló tartalmú példabeszéddel, amelyet Elisa ben Abuja (Kr. u. 120 körül) rabbinak tulajdonítanak: „Mihez hasonlítható az ember, aki sok jó cselekedetet vitt végbe, és sokat tanulmányozta a Tórát? Ahhoz az emberhez, aki alul kövekkel épít, s csak utána téglákkal. Még ha sok víz jön is, és a falaknál állva marad, nem mozdítja el azokat. De mihez hasonlítható az az ember, aki semmilyen jó tettet nem visz végbe, és úgy tanulmányozza a Tórát? Ahhoz az emberhez, aki először téglákkal épít, s csak utána kövekkel. Ha csak kevés víz jön is, a falak hamarosan összeomlanak” (Aboth Rabbi Nathan 24).¹⁹ A tagadhatatlan hasonló-

¹⁸ Az idézetek forrása: SZABÓ, X., *Salamon Zsoltárai. Bevezetés – fordítás – jegyzetek* (Budapest 2009) 119 és 125.

¹⁹ Saját fordítás. Forrás: STRACK, H. L. – BILLERBECK, P., *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch I* (München 1922) 469.

ság ellenére is van egy igen jelentős különbség a két példabeszéd között. A rabbi hasonlatában a Tóra tanulmányozásán és a jó tetteken van a hangsúly, az evangéliumi szövegben ellenben Jézus tanításán és annak tettekre váltásán. Itt tehát Jézus tanítása (s voltaképp Jézus személye) lépett a Törvény helyébe.

Isten Fia

Jézus istenfűsága főképp a János-evangéliumban áll a figyelem középpontjában, de a szinoptikusoknál is nagyon hangsúlyos. Ahhoz, hogy az Isten Fia fenségcím lényegét megértsük, nemcsak ezt a címet kell szem előtt tartanunk, hanem a Fiú és a Szeretett Fiam megnevezéseket is, amelyek Jézus Atyjával való közösségének szoros, bensőséges és kizárólagos voltát tudatosítják.²⁰ Ugyanakkor azokat a megnyilatkozásokat is figyelembe kell vennünk, amelyekben Jézus egyedülálló tekintéllyel szól, s olyan témákat érint, amelyek Isten „jogkörébe” tartoznak. Mindenekelőtt arra a biblikusok között széles körben elfogadott szempontra utalhatunk, miszerint Jézus Isten uralmának eljövételét hirdette. Az „Isten uralma” kifejezés Istennek a végidőbeli üdvözítő cselekvését jelöli. Jézus azt hirdette, hogy Isten uralma jelen van, s ezt a jelenléteket a lehető legszorosabban összekötötte saját személyével (vö. Mk 1,15; Lk 11,20; 17,21). Isten uralma benne és általa, vagyis az ő tevékenysége és tanítása által jött közel az emberekhez és vált megtapasztalhatóvá.

Ugyancsak fontos az a tény, hogy Jézus bűnöket bocsátott meg, holott ezt egyedül Isten teheti (vö. Mt 2,5; Lk 7,48). Emellett az elveszett megkeresésének és a szétszóródottak összegyűjtésének motívumára is felfigyelhetünk. Ez az elveszett bárányról szóló példabeszédben (Lk 15,4-7) és a Lk 19,10 mondásában jut kifejezésre: „Az Emberfia ugyanis azért jött, hogy megkeresse és megmentse azt, ami elveszett.” Ezekben a szövegekben Jézus azt a feladatot tulajdonítja magának, amelyet Ezekiel próféta Istenről állít: „Megkeresem az elvesztettet, visszaterelem az elszéledtet” (Ez 34,16).

Külön említhetjük az antitéziseket, amelyek a hegyi beszédben olvashatók (Mt 5,20-48). Antitéziseken hat szövegegységet értünk, amelyekben Jézus az ószövetségi törvény bizonyos kitételeit értelmezi újra, s amelyek saját

²⁰ Vö. Mk 1,11; 9,7; 12,6; 13,32. Különösen is fontos Jézus dicsőítő imája, amelyet – amennyiben elfogadjuk létét – a Q forrásra vezethetünk vissza. S erről a forrásról a szakemberek azt állítják, hogy Palesztinában keletkezett a kereszténység első évtizedeiben. A dicsőítő ima szövege: „Dicsőítelek, Atyám, ég és föld Ura, hogy elrejtetted ezeket a bölcsék és okosak elől, és kinyilvánítottad a kicsinyeknek. Igen, Atyám, így tetszett neked. Mindent átadott nekem Atyám. Senki sem tudja, hogy ki a Fiú, csak az Atya, és hogy ki az Atya, azt csak a Fiú vagy akinek a Fiú ki akarja nyilatkoztatni” (Lk 10,21-22; vö. Mt 11,25-27). A Q forrásról bővebb információt nyújt: Kocsis, I., *Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába* I (Budapest 2010) 191-194.

tos, antitetikus (ellentétre épülő) formulával kezdődnek: „*Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek – (a törvény cikkelyének idézete) – Én pedig mondom nektek.*” Antitéziseket a zsidó irodalomban is lehet találni. A rabbik a gyakorlati törvényértelmezéskor gyakran állították szembe saját magyarázatukat más tanítók nézetével. Az egyéni értelmezést az „... én pedig mondom” (*va“ni omér*) formulával vezették be. Formailag tehát hasonlóság áll fenn a rabbik, illetve Jézus antitézisei között. A tartalmat tekintve azonban van egy nagyon jelentős különbség. A rabbik antitézisei mindig más tanítók értelmezésére vonatkoznak, Jézus ellenben magára a Törvényre hivatkozva teszi kijelentéseit.²¹ A „megmondatott” (*errethé*) igeforma Istenre utaló szenvedő szerkezet (*passivum teologicum*). Ebből következik, hogy nem két írástudó áll ugyanazon a szinten, hanem Isten és a Törvényt teljhatalommal értelmező Jézus, aki önmagának igényli a jogot arra, hogy Isten akaratát végérvényesen közvetítse és kifejtse.

ZÁRÓ MEGFONTOLÁSOK

Számunkra, papok számára különösen is fontosak a tanítványokkal kapcsolatos szövegek, amelyek három téma köré csoportosulnak: meghívás – Krisztussal való együttlét – küldetés. Ez alkalommal nincs mód a szövegek mélyebb kifejtésére, így csupán egyetlen mozzanatra reflektálok, és pedig Péter apostol hitvallására Szent János evangéliumában. Az élet kenyeréről szóló beszéd után sok tanítványa elhagyja Jézust, aki a Tizenkettőhöz fordul: „Ti is el akartok menni?” (Jn 6,67). A kérdésre Simon Péter válaszol: „Uram, kihez mennénk? Az örök élet igéi nálad vannak. Mi hittünk és tudjuk, hogy te vagy az Isten Szentje” (Jn 6,68-69). Úgy vélem, hogy ezt a szilárd hitet és hitvallást kell követnünk, amikor szembesülünk azzal a közbűnséggel és világiás szemlélettel, amely gyakran körülvesz bennünket. Környezetünk negatív hatása ellenére mi tudjuk, hogy Jézus Krisztus az örök élet forrása. S milyen nagyszerű, hogy mi nemcsak részesedhetünk ebből a forrásból, hanem annak közvetítői is lehetünk! Mi nemcsak hallgathatjuk az örök élet igéit, hanem hivatalos felhatalmazással hirdethetjük is. Nemcsak magunkhoz vehetjük az élet kenyerét, hanem annak hivatalos kiosztói is vagyunk. Az apostolokhoz és az első keresztyénekhez hasonlóan merjük hát bátran kimondani, hogy nincs üdvösség senki másban, csakis a minket szolgálatába hívó Jézus Krisztusban!

²¹ Vö. BROER, I., *Die Antithesen und der Evangelist Matthäus*, in *Biblische Zeitschrift* 19 (1975) 50-63.

♦♦♦ BEKE MARGIT

Emlékezés Némethy Lajosra halálának 100. évfordulóján *

„Boldog az a nép, amely tud ünnepelni. / Az ilyenek arcod világosságánál járnak, Uram. / Nevedben egész nap ujjonganak, / s felmagasztalódnak igazságosságodban. / Mert te vagy erejük és ékességük / és jóságod emeli magasra fejünket” – írta a zsolttáros.¹

Most ennek jött el az ideje, amikor egy Bajnához kötődő neves személyiségről, Némethy Lajosról emlékezünk halálának kerek, 100. évfordulóján. 1917. október 8-án, Magyarok Nagyasszonyának ünnepén lépett át az örökévalóság küszöbén.

Az 1917-es esztergomi körlevélben ekként emlékeznek meg róla: „Némethy Lajos Esztergom-Viziváros ny. plébánosa Nyitra Bajján, a Keresztény Iskolatestvéreknél, életének 77., papságának 52. évében, a szentségekkel ellátva, az Úrban kegyesen elhunyt. Imádkozzunk az élet és halál Uránál, hogy elhunyt testvérünket a paradicsom gyönyörűségéhez juttassa, és az örök élet jutalmában részesüljön.”²

Közös múltunkra legyünk büszkéek, de nem a halált ünnepeljük, hanem az életet, hiszen az élet nagyobb a halálnál. Talán merészség volt részemről – Dušan Dubravický atya kérésére – elvállalni ezt a méltatást jeles történetünk, Áldásy Antal után. Áldásy maga is történész és heraldikus volt, Némethy Lajos kortársa, és személyesen ismerte őt. A Szent István Akadémia felkérésére 1918-ban szép, értékes méltatást tartott Némethyről, amely meg is jelent.³

Most megpróbáljuk összegezni Némethy éveinek néhány jelentősebb mozzanatát. Nézzük meg rövid életrajzát. 1840. március 1-jén Budán, pon-

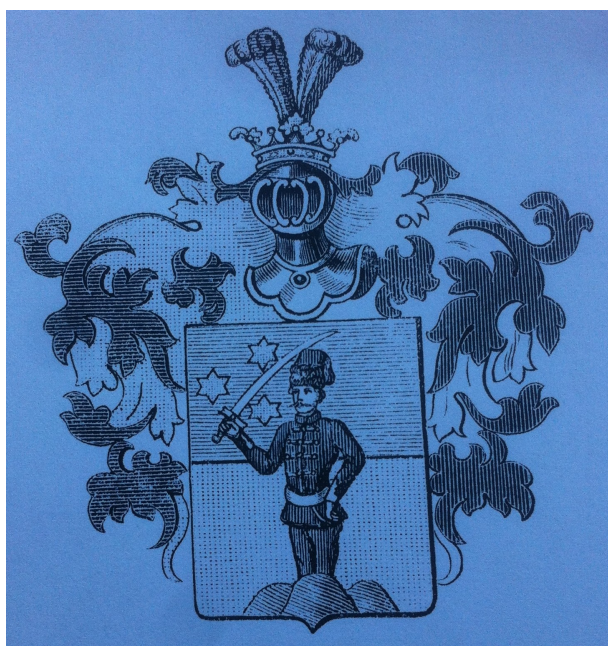
* A tanulmány a 2017. október 8-án Bajnában (Szlovákia) Némethy Lajos halálának 100. évfordulója alkalmából tartott előadás bővített, szerkesztett változata. Hamarosan szlovák nyelven is megjelenik, in *Fons Tyrnaviensis* VII (2018).

¹ Zsolt 89,16-18.

² *Circulares literae dioecesanae anno 1917 ad clerum Archidioecesis Strigoniensis a Joanne cardinale Csernoch ... dimissae* (Strigonii 1917; a továbbiakban: *Circ. Strig.*) 150.

³ ÁLDÁSY Antal, *Emlékbeszéd Némethy Lajosról* (A Szent István Akadémia emlékbeszédei I. 4) (Budapest 1922) 16-26.

tosabban Krisztinavárosban látta meg a napvilágot, és talán még ezen a napon keresztelték meg.⁴ Atyja, András, magyar királyi helytartótanácsos, anyja pedig Sziráki Paulina. Nekik Szabolcs vármegyében voltak birtokaik. Családja 1751-ben kapott nemességet, harci szolgálataik jutalmául. Az ekkor nyert címerpajzsban nem véletlenül tűnik elő hármas halomból egy vitéz alakja, karddal a kezében. Felmenőire vonatkozólag maga Némethy végzett kutatást, és a genealógiai táblát is összeállította.⁵ A családban ő volt az elsőszülött, utána következett Pál, aki a Helytartóság hivatalában működött, majd Emília, egyetlen leánytestvére (bár másutt két leányt említenek), azután megszületett Gyula, aki századosi rangban szerepelt, majd Andor, aki vasúti irodában dolgozott. Tehát többgyermekes családban nőtt fel.

A NÉMETHY CSALÁD CÍMERE
Turul (1885) 3/72. Fotó: Nagy Brigitta

⁴ Prímási Levéltár (a továbbiakban PL), Simor János, Egyházkormányzati iratok, 327. doboz, Cat. 62. 1471/1868. Itt szeretnék köszönetet mondani Hegedűs András igazgató úrnak szíves segítségéért.

⁵ NÉMETHY Lajos, *Adatok a Némethy családok genealógiájához*, in *Turul* (1885) 3/25-29, 66-72; címerük: *Wappenbuch des Adels von Ungarn III* (bearbeitet Géza Csergheő; Nürnberg 1889-1890) Tafel 232, Némethy VI.

Krisztinaváros őrzi gyermek- és ifjúkori lépteinek nyomát. Scitovszky János hercegprímás (1849–1866) idejére esnek szemináriumi tanulmányainak évei. Ismeretes, hogy az érsekség és a főképtalan az 1543-as Nagyszombatba költözés után csak 1819-ben tért vissza eredeti székvárosába, Esztergomba.⁶

Némethy Lajos önéletrajzi adataiban kutatva, kissé árnyalhatjuk az eddig róla alkotott képet.⁷ A március 1-jei dátum a keresztelés napját jelölte. Tanulmányai megkezdésekor még a szülői házban lakott. Papi hivatást érzett, s az ehhez szükséges latin és görög nyelvet magánúton sajátította el. 1856-ban a nagyszombati érseki konviktus tanulói közé vették fel, a gimnáziumban rétor és költő (*rhetor et poeta*) volt. 1858/59-ben az Esztergomi Főegyházmegegye klerikusai között, Pozsonyban találjuk, a Szent Imre Szemináriumban, az ún. küsszemináriumban. Az alsóbb papi rendeket Viber József esztergomi segédpüspök kezéből vette fel. Logikát és fizikát (filozófiát) ismét Nagyszombatban hallgatott, a Mennyekbe Felvett Szűz Mária Szemináriumban 1860-ban. Ekkor a VII., 1861-ben a VIII. osztályt fejezte be.⁸

Innen Esztergomba került a teológiai tudományok elsajátítására. Az esztergomi szemináriumot még Rudnay Sándor (1819–1831) esztergomi érsek kezdte építeni Hild József tervei szerint, de csak 1865-ben lett kész. Az új épület 1865-ben nyitotta meg kapuit felemelő ünnepélyességgel, a mai Szent Adalbert Központ csodálatosan impozáns épületében.⁹ A szeminárium neve Szent István Királyról és a Boldogságos Szűzről Nevezett Ősrégi Papnevelő Intézet lett.

A teológia Nagyszombatból 1850-ben költözött Esztergomba, a II. József által feloszlott ferences rend épületébe. Némethy tehát a vízivárosi ferences zárda épületében folytathatta teológiai tanulmányait, 1865-ben ott végezte IV. évét. Azokban az időkben a seminaristák a nyári szünetet szülői házukban töltötték, és az illetékes plébánosnál kellett jelentkezniük, aki a nyár végén igazolta, hogyan viselkedett a növendék. Így 1862. szeptember 29-én Funk Károly krisztinavárosi plébános igazolást írt arról, hogy Némethy Lajos, a tisztelendő esztergomi teológus, július 22-én jelentkezett nála, és szeptember 29-ig maradt. Egész idő alatt békésen, szelíden és státusának megfelelően viselkedett. Az Isten oltáránál szolgált és ministrált, a gyónás és az eucharisztia szentségének kétszer eleget tett, továbbá a teljes búcsút an-

⁶ [TURÁNYI László], *Érseki Papnevelő Intézet*, in *Az Esztergomi Főegyházmegegye névtára és évkönyve 1982* (Esztergom 1982) 468-471.

⁷ PL, Simor János, Egyházkormányzati iratok, 327. doboz, Cat. 62. 1471/1868.

⁸ Az 1859-es névtárban sehol nem található a neve, de a következő évben már igen. Vö. *Schematismus cleri archi-dioecesis Strigoniensis pro anno a Christo nato 1860* (Strigonii 1860; a továbbiakban: *Schem. Strig.*) 177; *Schem. Strig.* 1861, 180.

⁹ Az inaugurációs ünnepi megnyitásra vö. PL, Scitovszky János, Egyházkormányzati iratok, Cat. 6. Seminarium Strigoniense, 2. cs., 1865. év, 4079/1865.

nak elnyerése idején, vagyis Szent István király és Szűz Mária Szent nevének ünnepén, dicséretesen ájtatosan vette. Sőt, a plébánián végzendő írásos munkáknak is hasznosan megfelelt, és készségesen, jó alkalmazkodóképességgel helytállt. A plébános mélységes köszönettel mindenképpen ajánlja őt, hiszen kötelességeinek mindenben megfelelt.¹⁰

Teológiai tanulmányai befejeztével Némethy Lajost Scitovszky János esztergomi érsek szentelte áldozópappá 1865. július 23-án,¹¹ bizonyára az esztergomi bazilikában. Primíciáját a krisztinavárosi Szűz Mária-templomban mutatta be augusztus 6-án, Krisztus Színeváltásának ünnepén. Ugyanezen a napon kapta meg lelkészi kinevezését a szomori plébániára. 1866-ban azonban kolerajárvány pusztított nemcsak a világban, hanem hazánkban is. Ez általában szárazság idején jelentkezett, amint az ebben az évben is történt. Némethy Lajos 1866 őszén kolerában megbetegedett, és csaknem két hónapi gondos ápolás után gyógyult csak meg. Fontosnak tartotta önéletrajzában feltüntetni azt is, hogy 1867. augusztus 2-án megválasztották a bécsi Császári és Királyi Állat- és Növényzeti Társaság rendes tagjává.¹² Sajnos önéletrajzi összeállítása 1867. december 21-ével zárul, ugyanis Majthényi Adolfnak az akkor élő papságról szóló albumához készítette.¹³

Némethy Lajos életpályájának kiemelkedő szakaszát jelentette, amikor 1868. május 15-től visszatért Budára, a Vízivárosba, a Szent Anna titulusú templomba,¹⁴ ahol hitoktatóként és lelkészként működött. Onnan 1882. július 13-tól az ősi, Pest belvárosi Nagyboldogasszony-templomhoz rendelték ugyanilyen minőségben.¹⁵ Erre az időszakra esik olyan plébániai tanulmányok, illetve kötetek megírása, mint a Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom¹⁶ vagy a felsővízivárosi Szent Anna Plébánia története.¹⁷ A pesti főplébánia történetét feldolgozó könyvének anyaggyűjtése is a fővárosban kezdődött.¹⁸ Az 1876-ban megjelent budavári templomi kötetet Simor János (1867–1891) érsek szép szavakkal ajánlotta papsága figyelmébe: a szerző dicséretesen felkutatta az adatokat, kutatásának és munkájának gyü-

¹⁰ PL, Scitovszky János, Egyházkormányzati iratok, Cat. 6. Seminarium Strigoniense, 2. cs., Vacationalia testimonia alumnorum 1862. év, 3990/1862. Ebben az időben a szentgyónáshoz és a szentáldozáshoz ritkábban járultak a hívek.

¹¹ PL, Simor János, Egyházkormányzati iratok, 327. doboz, Cat. 62. 1471/1868.

¹² PL, Simor János, Egyházkormányzati iratok, 327. doboz, Cat. 62. 1471/1868.

¹³ PL, Simor János, Egyházkormányzati iratok, 327. doboz, Cat. 62. Album cleri adioec. Strigoniensis sub gubernio... Joannes Bap. Simor 1868. concinnatum per Adolphum Mathényi abbatem EMS canonicum. Ezt a kötetet használta Némethy a *Series parochiarum...* kötetéhez.

¹⁴ *Schem. Strig. 1882*, 13.

¹⁵ *Schem. Strig. 1883*, 13.

¹⁶ *A Nagyboldogasszonyról nevezett Budapest-vári főtemplom* (Esztergom 1876).

¹⁷ *A Budapest-felső Vízivárosi Sz. Annáról címzett plébánia-templom rövid története* (Budapest 1876).

¹⁸ *A Pesti főtemplom története I* (Budapest 1890).

mölesét hozta nyilvánosságra a kötetben.¹⁹ Az 1882–1899 közötti névtárból tudjuk, hogy a Német Lovagrend jelvényének keresztjével tüntették ki.²⁰

1888. június 2-án Simor János Esztergomba rendelte, ahol a vízivárosi Szent Ignác-templom plébánosa lett.²¹ Némethy Lajos saját kezű, 1893. november 15-i keltezésű, Vaszary Kolos (1891–1912) hercegprímáshoz intézett leveléből – amely a Primási Levéltárban olvasható – arra következtethetünk, hogy a plébánia csekély jövedelemmel rendelkezett. Ugyanitt szó van arról is, hogy miután a főpásztor Walter Gyulát, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár könyvtárosát titkárrá nevezte ki, a levél írója készséggel jelentkezik a megüresedett könyvtárosi hely betöltésére. Azért kéri ezt, hogy elmeheessen a közkönyvtárakba, az egyetemi, a múzeumi, az akadémiai és más könyvtárakba írásait bemutatni. A könyvtár adminisztrálása jobban felkeltené benne a lelkesedést és az ügyességet. Szerény egzisztenciáját is szeretné ez által megerősíteni, ugyanis 1000 forinton megélni és káplánt tartani nem lehetséges.²² A főpásztor kérte a főkáptalan javaslatát a könyvtárosi kinevezés ügyében. A káptalan hét személyt terjesztett elő, az első pontban Némethy Lajos szerepelt.²³ 1894. január 7-én kelt leiratában Vaszary Kolos kinevezte könyvtárossá az esztergomi káptalan javaslatára.²⁴ Abban az időben a prefektus Pór Antal történész volt, mellette a Bibliotheca könyvtárosa tehát Némethy Lajos lett.

Szerencsés korszakban élt Némethy, hiszen az egyházi történetírás a XIX. század második felében fellendülőben volt. Nagy és híres forrásközlők és történészek korszaka ez, s közöttük egyházi személyiségeket is találunk. A XIX. század pezsgő történelmi köreiben jelent meg tehát Némethy Lajos alapos papi, teológiai képzettséggel. Esztergom igen nyüzsgő atmoszférájában találta magát, hiszen működött a szeminárium, ahol nagy formátumú személyiségek tanítottak, mint például Prohászka Ottokár vagy a kisszemináriumban oktató bencés tanárok, akik tudományos tevékenységet is folytattak. Ebben az időben (1875) hozták létre Esztergomban a Múzeum Egylet bencés kezdeményezésre, majd 1894-ben megalakult az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat, amelynek célja: „Esztergomban és vidékén (Esztergom, Bars és Hont megyékben) lévő őskori, ó- és középkori régiségek felkutatása és gyűjtése ajándékozás, vásárlás ... útján, s azoknak a ... régiségárban való közszemlére s tudományos célra szolgáló rendszeres felállí-

¹⁹ *Circ. Strig.* 1876, 67.

²⁰ *Schem. Strig.* 1882, 13. Még az 1899-es is ezt hozza: „cruce devotionis serv. Hosp. Ins. Ord. Equit. Theutonicorum decoratus”.

²¹ *Schem. Strig.* 1889, 1.

²² PL, Vaszary Kolos, Egyházkormányzati iratok, Cat. H. 2. cs., 1893. Nr. 6408.

²³ PL, Vaszary Kolos, Egyházkormányzati iratok, Cat. H. 2. cs., 1893. 7017/1893 (6687/1893).

²⁴ PL, Vaszary Kolos, Egyházkormányzati iratok, Cat. H. 3. cs., 1894. 100/1894.

tása.”²⁵ Mindez elsősorban Esztergom vármegye és város monográfiájának előkészítésére irányult.

Tehát a város szinte felkínálta a tudományos kutatásokba, valamint a régészeti feltárásokba való bekapcsolódást Némethy Lajos számára, aki tagja, sőt titkára lett a társulatnak. Miközben plébános, könyvtáros volt, levéltári kutatásokat végzett, sőt ásatást is vezetett a szentkirályi földeken.²⁶ Itt a XII. században a II. Géza király (1141–1162) által alapított esztergom-szentkirályi keresztesek háromhajós, kéttornyú bazilikájának maradványait találták meg.²⁷ Az említett társulat gyűjteménye 1898-ban már a Bibliotheca épületében talált otthonra, ahová igen sok régészeti tárgy került. Ez képezte alapját a mai Balassa Bálint Múzeumnak. Itt megtalálhatók Knauz Nándor és Némethy Lajos régiséggyűjteményei is.

Simor János becsülte Némethy Lajos tudását és munkásságát, hiszen ő ösztönözte arra, hogy az egyházmegye papság halálozási adatait tegye közzé, ami még a hercegprímás életében meg is történt. A kötet címe: *Necrologium sacerdotum archi-dioecesis Strigoniensis ab anno 1737–1889. Jussu et sumptu eminent. ac rev. dni Joannis cardinalis Simor principis primatis, archiepiscopi Strigoniensis ... publicatum.*²⁸ Simor János biztatta őt a plébániák és plébánosok rövid történetének megírására. E mű megjelenését a mecénás főpásztor nem érthette meg, mert arra csak 1894-ben, Vaszary Kolos hercegprímás idejében került sor. A *Series parochiarum et parochorum c.* kötet belső címlapján olvasható: „*Jussu et sumptu ... Joannis quondam cardinalis Simor ... Ex authenticis fontibus collegit et notis illustravit.*”²⁹ Előszavában a szerző hivatkozik Majthényi Adolf említett kötetére, amelyet felhasználott. A műben a rövid plébániatörténetek között megtalálható a (nyit-
ra)bjainai plébánia,³⁰ a plébánosok között pedig a saját életrajza is.³¹

A könyvtári kinevezését Némethy Lajos szorgos munkájával hálálta meg. Leírókartonokat készített az állományhoz. Valószínűleg e munka hívta fel

²⁵ https://hu.wikipedia.org/wiki/Balassa_B%C3%A1lint_M%C3%BAzeum, letöltés: 2017. szept. 28.

²⁶ NÉMETHY Lajos, *Tudományos célú ásatás az esztergomi határban, a szentkirályi földeken, in Esztergom-vidéki Régészeti – és Történelmi Társulat Évkönyve (1898) 114–118.* A templom rajzát közli: HORVÁTH István – H. KELEMEN Márta – TORMA István, *Magyarország régészeti topográfiája 5. Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a dorogi járás* (Budapest 1979; a továbbiakban KRT), a 186. o.-on az általa közölt középkori templom alaprajza látható.

²⁷ KRT több helyen hivatkozik Némethyre, pl. a 140. o.-on a Szent Lőrinc-templom esetében.

²⁸ (Strigonii 1889). BEKE Margit, *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papságának szentelési és halálozási adatai (1892–2006)*, in *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis III* (2008) 61–94.

²⁹ NÉMETHY Lajos, *Series parochiarum et parochorum archi-dioecesis Strigoniensis ... jussu et sumptu ... Joannis quondam cardinalis Simor ... ex authenticis fontibus collegit et notis illustravit Ludovicus Némethy de eadem* (Strigonii 1894) 1064.

³⁰ NÉMETHY, *Series parochiarum...* 18.

³¹ NÉMETHY, *Series parochiarum...* 816.

főpásztorra figyelmét személyére, hiszen 1896-ban esztergomi esperessé nevezte ki, ezért áll neve előtt az ARD.³²

Erről az időszakról állapította meg Áldásy Antal, hogy Némethy Lajos „szenvedélyes gyűjtője is a múlt emlékeinek”.³³ Plébánosi lakása tele volt képekkel, metszetekkel, könyvekkel, valóságos múzeum lett. Később azonban meg kellett válnia gyűjteményétől. Valószínűleg anyagi gondjai lehetnek, hiszen már a könyvtárosi állás megpályázásánál erre hivatkozott. Az esztergomi *schematismus*ban ez olvasható: 1906-tól betegállományban Grazban tartózkodik.³⁴ Ebben az 1906-os esztendőben az egyházmegyében viselt tisztségeiről lemondott, így az Esztergomi Espereskerület esperességéről, az érseki biztosi tisztségről, ami a tanítóképző intézetre vonatkozott, az esztergomi érseki polgári iskolai tisztségéről, amelyben utóda Klinda Pál lett.³⁵ Ugyanakkor azonban 1906-ban még az esztergomi Archeológiai Társaság múzeumőreként szerepel, és még könyvtáros is az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban.³⁶ Az 1906-os névtár „*habitat in Graz*” megjegyzését³⁷ az 1907-es megismétli.³⁸ Még 1908-ban is e városban található.³⁹

1908-ban hazatérhetett, és spirituális lett Nyitrabajnán.⁴⁰ 1909. december 1-jétől nyugállományba helyezték.⁴¹ Nyitrabajna mezővárosában új otthonra lett, a La Salle Szent János által alapított keresztény iskolatestvérek rendházában. Az ottani noviciátusi házban *curatus* (gondozott), bizonyára a korábbi kolerafertőzés hagyott nyomot szervezetében. Emellett rendes gyóntató, majd a küsszeminaristák spirituálisja. 1910-től a kápolna templomigazgatójává is kinevezték.⁴² 1915-től a Mária Kongregáció előljárója.⁴³ Ez lett élete utolsó dekádjának színhelye. Ettől kezdve foglalkozott a mezőváros történetével, az elpusztult várral, a várromokkal.⁴⁴ Szerénységére jellemző, hogy az

³² *Schem. Strig. 1914*, 250. „Admodum reverendissimus dominus”, „nagyon tisztelendő úr” titulus járt az espereseknek.

³³ ÁLDÁSY 4.

³⁴ *Schem. Strig. 1914*, 354.

³⁵ *Circ. Strig. 1906*, 4, 83.

³⁶ *Schem. Strig. 1906*, 1, 200.

³⁷ *Schem. Strig. 1907*, 70.

³⁸ *Schem. Strig. 1907*, 70.

³⁹ *Schem. Strig. 1908*, 193.

⁴⁰ *Schem. Strig. 1914*, 354.

⁴¹ *Circ. Strig. 1909*, 187.

⁴² *Schem. Strig 1909*, 119, 250; *Schem. Strig. 1910*, 218, 249, 320. Egészen 1914-ig mint *curatus* szerepel, de 1906-ban betegként (*valetudinarius*) jelölik.

⁴³ *Értesítője az Iskolatestvérek nyitrabajnai rk. polgári fűiskolájának 1915/16* (a továbbiakban: *Ért. Nyitr.*), Áldásy szerint Némethy Lajos szerkesztette, de ez nem szerepel az értesítőn.

⁴⁴ *Nyitrabajna rövid története és ismertetése*, in *Ért. Nyitr. 1910/11*, 3-17; *A keresztény iskolatestvérek nyitrabajnai intézetének krónikája 1899-től 1909-ig*, in *Ért. Nyitr. 1911/12*, 3-25; *Visszapillantások Nyitrabajna multjába*, in *Ért. Nyitr. 1912/13*, 9-14 és *Ért. Nyitr. 1913/14*, 14-15; *Várromok Nyitrabajna közelében: Temetvény, Podhragy*, in *Ért. Nyitr. 1913/14*, 3-13; NÉMETHY LAJOS, *A nyitrai elpusztult várról*, in *Archaeológiai Értesítő XXXII* (1912) 263-265.

iskola értesítőiben megjelent értekezései közül csupán egyetlen egy volt, ahol közölte a nevét, a többi szerzőségéről Áldásy Antal tudott.

Ezekből most csupán néhány adatot idézünk fel. Nyitra bajnáról megállapítja, hogy neve a Bajna vagy Bojna nevű családtól származhatott a XIII. században. Plébániatemploma gótikus stílusú, a XV. századból való. Akkor elzárható szentségtartó volt a faldisztóriumban, a másik elzárható rácsos fülke a szent olajok számára volt. A mellékoltáron a 12 apostol fából faragott szobra is gótikus. A templom és az eredeti főoltár is elpusztult. Berényi György gróf később oszlopokkal és szobrokkal díszítette a főoltárt, amelyet fia, Zsigmond (pécsi püspök) szentelt fel. Az új templom 1780 után épült. Fabriczy Mátyás plébános szentelte fel 1782. december 12-én. Harangja 1786-ban készült el. A templom többször is leégett (1812, 1825). A főoltáron látható Mindenszentek-festményt – amelyet talán 1868-ban egy ferences szerzetes festett – Linzbot Ignác kisdovoráni lakos ajándékozta a templomnak.⁴⁵ A másik bennünket érintő épület, a katonai kórház 1721-ben épült, feladatát 1852-ig látta el. Majd méntelep lett, végül 1899 után a keresztény iskolatestvérek kapták meg. Az 1910–1916 közötti iskolai értesítőkből – amelyeket volt szerencsém olvasni az Országos Széchenyi Könyvtárban – sok helyen szerepel Némethy Lajos neve, aki 1908-tól Nyitra bajnán a La Salle Szent János Iskolatestvérek intézetében rendes gyóntató, noviciátusi spirituális és templomigazgató. Ekkortájt 96 bentlakó növendék és 16 novicius volt.⁴⁶ A Prímási Levéltárban munkásságom során kezembe vettem publikációit, nem egyszer forgattam a *Series parochiarum* kötetének megsárgult lapjait. Amikor Erdő Péter bíboros úr az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságára bízta azt a feladatot, hogy folytatója legyen Némethy Lajos művének a papság életrajzi adatait illetően, megtisztelőnek tartottam. Így született meg *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006*.⁴⁷ E kötetben megtalálható Némethy Lajos életrajza és publikációinak egy része.⁴⁸ Alžbeta Hološová professzornő hívta fel figyelmemet Vojtech Šarluška szócikkére, aki említi, hogy a mártoni irodalmi levéltárban találhatóak kéziratai.⁴⁹

⁴⁵ *A ker. iskolatestvérek de la Salle Szent Jánosról nevezett Nyitra bajna fiúnevelő- és tanintézetének értesítője az 1910-1911. iskolai évről* (Esztergom 1911) 1-17.

⁴⁶ *Schem Strig. 1914*, 215, 250.

⁴⁷ BEKE Margit, *Az Esztergomi (Esztergom-budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006* (Budapest 2008) 832.

⁴⁸ BEKE, *Az Esztergomi Főegyházmegye papsága* 533.

⁴⁹ ŠARLUŠKA, Vojtech, *Némethy, Ludovít*, in *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska* (Bratislava 2000) 990 (Archív literatúry a umenia Maticie slovenskej v Martine). Ezúttal is köszönetemet fejezem ki a professzornő szíves figyelméért. Mivel Némethy Lajos nem volt esztergomi kanonok, kéziratái sem kerülhettek be az Esztergomi Főkáptalani Levéltárba. Vö. KÁFER István, *Lexikonok békésszolgálati lehetősége VIII*, in *Magyar Sion X* (2016) 2/325-326.

Legnagyobb sajnálatunkra csupán jelképes sírhant hirdeti, hogy Némethy Lajos a bajnai temetőben nyugszik. A kegyeleti helyet Dušan Dubravický főtisztelendő úr állíttatta, sírjáról azonban nincs tudomásunk.⁵⁰ A napjainkban látható sírkövet az Eurokamenárstvo s.r.o., Rybany (Ribén) (Peter Beňuška) készítette Jozef Stankovský bajnai polgármester, mons. Peter Paliatka bajnai plébános, esperes, Ľuboš Martiny jáczi plébános, esperes, Milan Šuljak széplaki plébános, Jozef Vlasák korosi plébános, esperes, Eva Fricka pozsonyi ny. könyvtáros és Juraj Lenický mocsonoki mérnök adományából.

NÉMETHY LAJOS SÍRHANTJA
Bajna (Szlovákia)

⁵⁰ PL, Vaszary Kolos, Egyházkormányzati iratok, Cat. 23. Obitus anyagában hiányzik az akta.

Némethy Lajos példás papi élete és halhatatlan munkássága méltón számíthat az utókor elismerésére és emlékének ápolására, hiszen papsága és tudományoszeretete elévülhetetlen. Mindig azon a területen munkálkodott, ahová főpásztora rendelte, és a kapott talentumokkal igyekezett gazdálkodni. Ezeket a bajnai utcákat róttá, itt részesítette az ifjúságot a szentségekben, itt görnyedhetett íróasztala fölött, itt imádkozott, és lehelte ki lelkét. Nekünk pedig itt és különösen e helyen nem lehet más feladatunk, mint fejet hajtani előtte, követni munkaszeretetét és kamatoztatni munkásságát.

◆◆◆ KÄFER ISTVÁN

Lexikonok békesszolgálati lehetősége

Magyar–szlovák jegyzetek Beke Margit kézikönyvéhez,
kitekintéssel a szlovák katolikus lexikonra¹

XI.

SZ

Nem került a szlovák lexikonba SZABADOS Gyula (1916–1978?), Balony, Negyed adminisztrátora, SZABÓ Elek Jakab (1857–1900), 1894-ben Kékkő plébánosa, SZABÓ János (1871–1909), Tótgurab plébánosa, a szlovákul is pasztoráló SZABÓ Jenő (1900–1945?), Kesztlöc adminisztrátora, Budapest-Józsefváros káplánja, Ekel plébánosa, SZABÓ József (1811–1895), Hrussó, Pereszlény adminisztrátora, SZABÓ Károly (1821–1899), Királyrév plébánosa, SZABÓ Kristóf Gyula (1870–1950), aki Udvardon és Muzslán káplánkodott, SZABÓ Lajos (1895–1970), aki Garamkövesd, Ipolyszakállos, Galgóc, Ürmény káplánja volt, a politikai börtönviselt SZABÓ Lajos (1910–1995), Naszvad plébánosa, SZABÓ Lajos (1911–1963), aki Szögyénben is káplánkodott, SZAHOTA János (1849–1899), a Szentí Espereskerület espereshelyettese, elemi iskolai felügyelő, SZAIFF János (1855–1902), Ipolyfődemes, (Nyitra)Egerszeg plébánosa, SZAKÁCS Győző (1862–1926), Léva plébánosa, a szintén Léván káplánkodó SZALAY Jenő (1913–?), SZALVA Dezső (1878–1941), Ógyalla, Garamkövesd plébánosa, a minden bizonnyal szlovákul is pasztoráló SZAMEK Károly (1869–1905), Kisbáb plébánosa, SZÁRAZ József (1911–1961), Naszvad plébánoshelyettese, a fiatalon elhunyt SZARKA István (1894–1917), aki Szered káplánja volt, az ugyancsak egészen fiatal SZATKÓ József (1868–1893), Modor káplánja, SZATKÓ József Ágoston (1892–1965), Alsódiós plébánosa, SZECSÁNYI Gyula (1851–1923), (Komárom)Szentpéter plébánosa, az Udvardi Espereskerület esperese, SZECSÁNYI Vilmos (1821–1905), Nagytapolcsány plébánosa, az espereskerület esperese, SZECSEY Ferenc (1860–1900), Felsőtúr plébánosa,

¹ Az I–X. rész a *Magyar Sion* 2013. évfolyamától folyamatosan jelent meg.

SZEDER Sándor (1863–1938), Búrszentgyörgy plébánosa, a Morvaszentjánosi Espereskerület espereshelyettese, SZEGHY László (1842–1904), Detreköcsütörtök plébánosa, Szobotist² adminisztrátora, SZÉKESSY János (1868–1922), Zsély adminisztrátora, SZÉKESVÁRY Imre (1851–1917), Köbölkút plébánosa, SZELECZKY István Kamill (1866–1902), Naszvad, Udvard, Hidaskürt káplánja.

Különösen helye lenne a *Lexikón...*-ban SZEMERÉNYI (Simmelweis) Károlynak (1813–1898), aki Ógyalla plébánosa és pozsonyi kanonok volt. Nem szerepel SZENDREY János Fulgencius (1869–1912), Detreköszentmiklós káplánja, Detreköcsütörtök adminisztrátora, Galánta káplánja, SZENTGYÖRGYI András (1891–1938), Selmecebánya káplánja, (Nyitra)-Egerszeg, Vágszerdahely³ plébánosa, SZENTGYÖRGYI Imre (1866–1911), Nagyölvéd káplánja, SZENTIRMAJ (Stibló) Lajos (1888–1945), Nagymácséd plébánosa, SZÉP Lajos (1864–1927), (Csallóköz)Kürt plébánosa, SZIKORA Jenő (1897–1965), Ógyalla plébánosa, SZILÁGYI Jenő (1826–1903), Nagyemőke plébánosa.

Mindenképpen helye lenne a szlovák lexikonban SZILÁNYI Ferenc (1833–1907) pápai prelátusnak, aki nagyszombati érseki helynök, esztergomi kanonok volt, és alapítvánnyal támogatta a pozsonyi egyetemet. Nem került a szlovák lexikonba SZILÁRDY (Stark) Albin (1839–1893), Deménd plébánosa, SZILAVECZKY János (1834–1903), Farnad plébánosa, SZILY Vince (1894–1936), Nagyemőke plébánosa, SZIMELY Gusztáv (1862–1914), Szimő plébánosa, a tragikusan elhunyt, börtönviselt SZITÁS Béla (1920–1947?), Búrszentmiklós káplánja, SZITNYAY (Smelik) Ignác (1848–1897), (Nyitra)Bajna káplánja, SZKLADÁNYI Ákos (1912–1981), aki szlovákul is pasztorált Budapest-Terézvárosban,⁴ SZKOKÁNEK József (1848–1923), (Komárom)Szentpéter esperes-plébánosa, a bizonyára szlovákul is pasztoráló SZLÁVIK József (1824–1896), Felsőatrak plébánosa, SZLOBODA Lajos (1883–1933?), Jác, Unin⁵ káplánja, SZMUTNY Rezső (1868–1955), Dubova,⁶ Dévény plébánosa, a bizonyára szlovákul is pasztoráló SZOKOL János (1855–1914), (Vág)Szentkereszt plébánosa, SZOLCSÁNYI Ernő (1914–1945?), Nagymagyar káplánja, SZOMBATH József (1891–1938?), lévai hittanár, Madunic⁷ plébánosa, a Nagykosztolányi Espereskerület esperese, a felszentelése után elhunyt SZONTÁG Pál (1872–1896), Naszvad káplánja, SZŐCS Béla (1912–2001), Ógyalla plébánosa, aki sokat foglalkozott a szlovákiai fiatal magyar katolikusokkal (KALOT, KALÁSZ), SZŐKE Kázmér (1877–1927), Csicsó plébánosa, SZÖRÉNYI Gyu-

² Ószombat eredeti magyar neve.

³ Alsószzerdahely eredeti magyar neve.

⁴ Kézikönyvünk szerint elsajátította a szlovák nyelvet is. Ezt odahaza is megtehetette, hiszen gyermekkorában Sós-kúton erre volt lehetősége. Annál is inkább, mert édesapja kántortanító volt a

la (1862–1933), Cseklész plébánosa, SZÖVŐ László (1915–1945), Szentmihályfa káplánja, Ipolyság hitoktatója, SZTACHOVICH János (1835–1925), Bánkeszi plébánosa, SZTANCSEK István (1866–1895), Privigye lelkésze, SZTANKOVICS Ferenc (1898–1958), Gúta, Garamkövesd káplánja, a bizonyára szlovákul is pasztoráló SZTASEK János (1864–1931), Széleskút plébánosa, Holics adminisztrátora, SZTOLLÁR Tamás (1883–1938), (Nyitra)Újlak plébánosa, SZTOPKA János (1865–1916), ugyancsak (Nyitra)Újlak plébánosa, SZTRAKA Gáspár (1895–?), a modori tanítóképző hittanára. SZTRAKA József (Krakován, 1863–1938?) szlovák forrásokban nem található.⁸ Nincs a *Lexikon...*-ban SZTREHÁR Dezső (1901–1951?) kanonok, Bátorkeszi plébánosa, Kosút adminisztrátora, a biztosan szlovákul pasztoráló SZUCHÁNY József (1874–1934), Alsódiós plébánosa, a Szomolányi Espereskerület esperese, SZUCSÁN József (1874–1953), Bogdanóc, Nagyszombat plébánosa, SZUHÁNY István (1874–1953), az Udvardi Espereskerület esperese, SZÜCSY Győző Géza (1867–1938) pozsonyi kanonok, SZÜLLŐ Rezső (1912–1982), Alsószemeréd, Boldogfa plébánosa, SZŰCS József (1845–1910), Csiffár, Helemba plébánosa, ugyanígy SZYLLABA Emil (1876–1946), a pozsonyi Kék templom első papja.

T

Nem került a szlovák lexikonba TAGÁNYI Alajos (1845–1931) nagyszombati kanonok, TAKÁCS György (1876–1934), Varbó plébánosa, TAKÁCS Pál (1904–1945?), Szete, Magyardíószeg plébánosa, TAKÁTS György (1878–1954), aki Udvardon, Muzslán, Zselízen és Ekecsen is káplánkodott.

TALČÍK, Jozef⁹ (1830. május 11, Szakolca, Nyitra m. – 1897. május 5., Máriavölgy, Pozsony m.) népművelő, egyházi író. Esztergomban végezte a teológiát, és 1856. július 27-én szentelték pappá. Sellyén, Csesztvén, Pudmericen káplánkodott. 1863-ban először Máriavölgy adminisztrátora, majd plébánosa lett. Augusztus 12-i kinevezése után 31-én iktatták be. Igen lelkes pap volt, különösen nagy Mária-tisztelő. Plébániáján vallásos egyesületeket alapított, bevezette a májusi ájtatosságokat. 1875-ben a vihar tönkretette a templom harangjait. Saját eszközeiből újakat készített, majd 1877-ben az egész kegytemplomot felújította eredeti

kétnyelvű faluban.

⁵ Nagyúny eredeti magyar neve.

⁶ Cserfalu eredeti magyar neve.

⁷ Vágmedence eredeti magyar neve.

gótikus stílusában. Erőteljesen ellenállt a magyarosításnak, de mindvégig megőrizte a híres búcsújáráhely háromnyelvűségét. Támogatta a szegényeket, népszerűsítette a gyümölcsstermesztést és a méhészetet, mezőgazdasági szakkönyveket fordított németből és magyarból. Védte a környék természeti és kulturális értékeit. Alapító tagja és körzeti megbízottja, majd bizottsági tagja volt a Szent Adalbert Társaságnak, 1894-től a Nagyszombati Érseki Főszentszék bírója. Életművének feldolgozása sürgető feladat, hiszen háromnyelvű kiadványainak nyelvi elemzése hozzájárulás a ma is közkedvelt zárandokhely történetéhez.

Műve: *Pamiatka 500-ročného jubilea chrámu pútnického w Mariethálu konaná dňa 8-ho septembra 1877* [A máriavölgyi zárandoktemplom 500 éves jubileumának emléke] (w Trnawe 1877) 15 o. (szlovákul, magyarul és németül).

Ének: *Ó, Mária! Panna Thálska* [Trnava, 3 nyelven].

Cikk: *Údolie Mariánske* [Máriavölgy], in *Katolícke noviny* (1875) 22-24.

Irod.: *Lexikón...* 1365 (Lubomír V. Prikryl).

Nem került a szlovák lexikonba TALDA János (1841–1904), Hidegkút plébánosa, TANOS Árpád (1895–1930?), aki Léván káplánkodott, TAPOLCSÁNYI Gottfried (1856–1903?), Ólehota adminisztrátora, TARÁNY István (1874–1949) hittanár, aki Privigyén és Podolinban is tanított.

TAREK, Michal¹⁰ (1889. szeptember 28., Vágújhely, Nyitra m. – 1941. május 19., Pozsony) plébános, pápai kamarás. 1912. június 23-án szentelték pappá. Káplán volt Ürményben, Verebélyen és Szentendrén. 1914-től tábori lelkész és a Nemzetközi Vöröskeleszt munkatársa Jeruzsálemben, Svédországban, Dániában, Oroszországban és Ukrajnában. 1918-tól Jablonicán és Miáván káplánkodott. 1920–1927 között Gajár, majd utána Pobedim, Tapolcsány plébánosa, esperes volt. Szervezte a Nagyszombati Apostoli Adminisztratúra ifjúsági mozgalmát, amit minden plébánián igyekezett bevezetni. 1929-től a Szent Adalbert Társaság igazgatóbizottságának tagja volt, 1935-ben pápai kamarási címet kapott. A Közel-Keleten, Észak-, majd Kelet-Európában tett uta-

⁸ Lehetséges, hogy kézikönyvünk névrokonával keveri, mert jelzett műve ennek munkája. Vö. *Lexikón...* 1822-1823.

⁹ A szócikk főként a szlovák lexikon alapján készült, mivel kézikönyvünk adatai hibásak és rendkívül hiányosak. A szlovák lexikon viszont nem közli tanulmányainak helyét és szentelésének

zásai élményeit számos cikkben foglalta össze a *Pútník svätovojtešský* [Szent Adalbert Zarándok] c. periodikumban.

Irod.: *Lexikón...* 730-731 (Emil Kačala).

Nem szerepel a szlovák kézikönyvben a bizonyára szlovákul pasztoráló TASKY János (1845–1899), Viszoka, majd (Pozsony)Závod plébánosa, THURÁNSZKY Hermann (1811–1896) nagyszombati kanonok, TICHY Antal (1838–1900) pozsonyi kanonok, TIHANYI Aurél László (1890–1932), Vághosszúfalu, Kolpak adminisztrátora, TIHANYI Ferenc (1920–1992?), Fenyőkosztolány plébánosa, TOLDY Béla (1864–1933) nagyszombati gimnáziumi hittanár, a konviktus rektora, a bizonyára szlovákul pasztoráló TOLLER Gábor (1844–1899), Szenic plébánosa, TOMA István (1881–1938), Muzsla plébánosa, nagyszombati szentszéki tb. ülnök.¹¹

TOMÁNEK, Florián¹² (1877. május 2., Búrszentpéter, Pozsony m. – 1948. március 25., Pozsony) politikus, lapszerkesztő, publicista. Nagyszombatban és Pozsonyban járt középiskolába, a teológiát Bécsben és Esztergomban végezte. 1903. június 14-én szentelték pappá. Működését a Szepesi Egyházmegyében kezdte. Káplánkodásának helyei: Csimhova, Nagyfalu, Lokca, Hibbe, Poprád, Márkusfalva. Mindenütt aktívan dolgozott a szlovák nemzeti ügyért, és egyetértett Andrej Hlinkával. Ezért Párvy püspök ideiglenesen felfüggesztette, majd Zábrivára helyezte káplánnak. 1907-ben Hrustinban, 1908-ban Alsóruzbachon működött. 1912-ben a Pozsony melletti Károlyfalva plébánosa lett. Az Országos Katolikus Néppártban és a Szlovák Néppártban politizált. Az 1910. évi országgyűlési választásokon Lévay báró kortese volt, aki megválasztása után nagy összeget adott a *Ludové noviny*-nak. A szociáldemokraták és a liberálisok ezt megvesztegetésnek bélyegezték a kormány részéről. A Szlovák Néppárt bírósága 1911. november 19-én megróttta a korteskedés kiadásait meghaladó összeg átvételéért. A katolikus–evangélikus sajtóvita nyomán Tománeket el kellett volna bocsátani a *Ludové noviny* szerkesztőségéből, de a *Slovenský denník* ezt megakadályozta. 1912 novemberében a Szlovák Nemzeti Párt nemzeti indexre tette a *Ludové noviny*t. Tománeket 1913 júliusától a Szlovák Néppárt alapítója és pénztárosa volt. Dolgozott a bécsi szlovák katolikusok között is.

idejét, valamint kápláni beosztásait.

¹⁰ A szócikk a magyar és a szlovák kézikönyv adatainak egyeztetésével készült.

¹¹ Kézikönyvünk *Tokod* adata nyilván tévedés.

¹² Korának egyik legjelentősebb papi személyisége volt. Mivel kézikönyvünk szinte semmit nem

1918-ban Pozsonyban a Szlovák Nemzeti Tanács tagja lett, és ki-nevezték a prágai Forradalmi Nemzetgyűlés küldöttének. Egyide-jűleg ismét bekapcsolódott a Szlovák Néppárt tevékenységébe. Ferdinand Jurigával főleg Nyugat-Szlovákiában terjesztette az au-tonómia-programot. 1919. augusztus 17-én letartóztatták és Illa-vára internálták. Szabadulása után 1920-ban és 1925-ben a Szlo-vák Néppárt képviselőjévé választották. A Hlinka-féle Szlovák Néppárt Domobrana szervezete országos bizottságának tagja lett. Jurigával együtt ellenszenvvel figyelte Vojtech Tuka befolyásá-nak erősödését a pártban, és 1929-ben a végrehajtó bizottság mindkettőjüket kizárta. 1929-ben a Jurigával megalapított ellen-zéki Szlovák Néppárt választási kudarca után felhagyott a politi-zálással. 1945-ben a cseh katolikusokkal együttműködve önálló szlovák katolikus pártot akart létrehozni, ami már nem valósulha-tott meg.

Igen aktív publicisztikai tevékenységet folytatott. 1910–1911-ben és 1919–1920-ban a *Slovenské ľudové noviny* felelős szer-kesztőjeként cikkek százait közölte a lapban, ahol parlamenti be-szédei is megjelentek.

Művei:

Színmű: *Na dedine u richtára* [A falusi bírónál], in *Slovenské ľudové noviny* (1912. július 26., augusztus 23.).

Rövid prózák: *Aký otec, taký syn* [Amilyen az apa, olyan a fia]; *Na fašiangy* [Farsangra], in *Slovenské ľudové noviny* (1912, 1913).

Népdalok: *Naše piesne o vojne* [Dalaink a háborúról]; *Vojens-ké piesne* [Katonadalok], in *Ľudové noviny* (1915, 1916).

Irod.: SIDOR, Karol, *Andrej Hlinka* (Bratislava 1934); ŽUFFA, Cyril – VONTORČÍK, Emil, *Slovensko na križovatke európskych dejín* [Szlovákia az európai történelem keresztútján] (Bratislava 1997) 65-66; *Lexikón...* 1389-1390 (Róbert Letz).

Nem található a szlovák kézikönyvben TOMANN József (1853–1894), Al-sórákonca plébánosa, TOMANOVICH Ferenc (1841–1903), Dercsika, Fel-bár plébánosa, TOMECSEK Mihály (1856–1907), Dojcs plébánosa, TON-HAISER Mihály (1873–1956), Nagysalló, Léva plébánosa, TÓTH Alajos (1892–1945?), (Vág)Hosszúfalu adminisztrátora, TÓTH Árpád (1868–1905?) nagyszombati gimnáziumi tanár, a Csehszlovákiából kiutasított TÓTH Béla (1917–1974?), Ipolyfödemes plébánoshelyettese, TÓTH Hilár

tud róla, szócikkünk Róbert LETZ *Lexikón...*-beli összefoglalása alapján készült.

(1911–1941) lévő hitoktató, a Csehszlovákiából kiutasított TÓTH Ignác (1883–1959), Felsőtúr plébánosa, TÓTH István (1830–1901), Alsóvárad plébánosa, TÓTH István (1892–1916?), (Nyitra)Újlak káplánja, TÓTH István Zoltán (1905–1984), Ebed plébánosa, párkányi esperes, TÓTH Márk (1856–1917), Kolta plébánosa, TÓTH Zsigmond (1875–1934), Újbars adminisztrátora, TÖLGYESSY Jenő (1873–1942), Vásárút plébánosa, a szlovákul is tudó TÖTTÖSSY Miklós (1881–1967), aki Modor káplánjaként kezdte papi munkáját, TRAGOR Ferenc (1829–1895) Kopcsány, Péterfalva plébánosa, TREBATICZKY Ernő (1885–1966), (Nyitra)Pereszlény esperes-plébánosa, TREBITZKY Ferenc (1873–1916), Pozsonypüspöki, Garamkövesd plébánosa, a bizonyára szlovákul pasztoráló TRESZKONY Jenő (1887–1935), Modor esperes-plébánosa, TROCH Pál (1872–1945), Taksony¹³ plébánosa, a szlovákul is pasztoráló TURCSÁNYI Albert (1850–1927), Nagysurány plébánosa, TURCSÁNYI Mátyás (1822–1913), Komját plébánosa, TURCSEK István József (1851–1918), Pobedény, Ciffer plébánosa, TURY Lajos (1914–1990), aki Udvardon kezdte papi működését, TYUKOSS Ev. János (1870–1948), a Somorjai Espereskerület esperese.

U

Nem szerepel a *Lexikon...*-ban UDVARY Ferenc (1892–1959), (Nyitra)Pereszlény plébánosa, UHLÁRIK István (1873–1953), aki Naszvadon is káplánkodott, UHLÁRIK János (1860–1904) nagyszombati gimnáziumi tanár, UHLYÁRIK Jenő (1871–1908) pozsonyi gimnáziumi hittanár, UHRIK Mihály (1884–1924), Schweinsbach¹⁴ plébánosa, UJHELYI Vilmos (1885–1938), Rusindol¹⁵ plébánosa, UNGER Lajos (1887–1943?), aki Garamkövesden és Modorban is káplánkodott, URBÁN Pál (1867–1922), Felsőpép, Nagylapás adminisztrátora.

Ü

Nincs a szlovák lexikonban ÜRGE József (1889–1960), Boleráz, Sellye plébánosa, ÜRGE József Sándor (1812–1897) pozsonyi kanonok, ÜRMÉNYI László (1864–1929) nagyszombati gimnáziumi tanár.

¹³ Taksonyfalva eredeti magyar neve.

¹⁴ Hattyúpaták eredeti helyneve.

¹⁵ Rózsavölgy eredeti helyneve.

V

Nem találjuk a *Lexikón...*-ban VADÁSZ György (1851–1905) nagyszombati, majd érsekújvári gimnáziumi tanárt, VADOVICS Aladárt (1911–1977), aki Garamkövesden is káplánkodott, VALACH Mihályt (1890–1938?), Zohor, (Garam)Németi plébánosát, VALENTA Jánost (1837–1911), aki Grinád adminisztrátora is volt.

VALÓ Simon (1846. október 2., Nagylehota,¹⁶ Bars m. – 1923. április 12., Pozsony) pozsonyi kanonok, egyházi író.¹⁷ Léván és Esztergomban járt gimnáziumba, a teológiát a budapesti Központi Papnevelő Intézetben végezte. 1871. július 31-én szentelték pappá, 1876-ban doktorált. Űrményben és Pest-Józsefvárosban káplánkodott. A budapesti Érseki Főszentszék ügyésze volt, 1898-tól pozsonyi kanonok. Pápai prelátus, címzetes apát. Verseket, elbeszéléseket, újságcikkeket, jogi tanulmányokat írt.

Műve: *Adalékok a budapesti központi papnevelő-intézet történetéhez* (Budapest 1896).

Tanulmányaiból: 1. *Katholikusoknak nem katolikusokkal a szent dolgokban való közlekedésről*, in *Religio* (1880) 1/7-12. 2. *A főváros némely közege és a katholicismus*, in *Magyar Állam* (1881) 27. sz. 3. *Visszatekintés Simor János bíboros, hercegprímás és aranymisés pap tettek- és erényekben gazdag életére*, in *Magyar Állam* (1886. okt.–nov.). 4. *A Garam-melletti Szentbenedek apátságáról szóló munkának (Knauztól) megjelenése alkalmából*, in *Magyar Állam* (1891. jan.). 5. *A szocialismus orvoslása a modern társadalmakban*, in *Katholikus Szemle* (1891). 6. *A pozsonyi társaskáptalan*, in *Katolikus Magyarország* (szerk. Kiss János – Sziklay János; Budapest 1902) II, 652-655.

Irod.: HALKO, Jozef – KOMORNÝ, Štefan, *Dóm. A pozsonyi Szent Márton-székesegyház* ([Szombathely] 2016) 115, 290.

Hiányzik a *Lexikón...*-ból VANEK Imre (1899–1958) érsekújvári hittanár, a sokat publikáló VARHGA Jenő (1863–1915) párkányi esperes, VARGHA János (1858–1918) érsekújvári esperes, VARJU Mihály (1887–1942), Naszvad plébánosa, VARJÚ Sándor (1849–1934), Palást plébánosa, VARJÚ Vendel (1913–1978?), Nagycsalomja, Párkány adminisztrátora, VASÁK Jó-

¹⁶ Nagyülés eredeti magyar neve.

¹⁷ A pozsonyi Szent Márton-székesegyház kanonokjaként jeles tudományos és szervezőmunkát is végzett. Annak ellenére, hogy hungaroszllovakológiai vonatkozásai alig vannak, mindenképpen helye lenne a szlovák kézikönyvben. A szócikk a mi kézikönyvünk jelentősen rövidített változa-

zsef (1887–1915) tábori lelkész, Stomfa, Bazin, Selmecebánya káplánja, VASS Ödön (1862–1910), Zseliz plébánosa, a szlovákul is pasztoráló VÁNDOR (Vassicsek) József (1886–1956), aki Kesztlőcön, Miaván is káplánkodott, és (Pilis)Cséven volt plébánoshelyettes, VÁNYA Xav. Ferenc (1841–1902) szepesváraljai prépost, VÁRADI József (1887–1962), Bakabánya¹⁸ plébánosa, VÁRADI Károly (1810–1895), Nagylót plébánosa, VÁRADY Béla (1884–1953), Nagycétény plébánosa, akinek 1948-ban el kellett hagynia (Cseh)Szlovákiát, VÁRAY Nep. János (1841–1915), Óbars plébánosa, VÁVRA Ágoston (1880–1938), Dejte adminisztrátora, diószegi plébános, VÁZSONYI József (1847–1923), Dunaszerdahely esperes-plébánosa, VÉGH László (1914–1964?), Balony, Kajal adminisztrátora, VENDÉGH András (1869–1933), Zsemlelér plébánosa, lévai esperes, VERNER Xav. Ferenc (1837–1905), Sissó, Nagyjac plébánosa, VESZELY Ferenc pozsonyi kanonok, a szlovákul is pasztoráló VESZELY Viktor Géza (1883–1938), aki Modorban is káplánkodott, és javadalmas pap volt Nagyszombatban, VI-BOR Gábor (1868–1943), (Bars)Cseke, Alsópél, Alsóvárad plébánosa, VIDA János (1862–1912), (Nyitra)Egerszeg plébánosa.

VIDA Tivadar (1922. február 6., Ipolyság, Hont m. – 2012. október 13., Budapest) káplán, tiszteletbeli kanonok. Pozsonyban érettségizett 1940-ben. Nem sikerült megszereznie a magyar állampolgárságot, ezért nem folytathatta Kassán szeminárium tanulmányait, hanem Pozsonyban, a Szent Cirill és Metód Szemináriumban. 1945. március 31-én szentelte pappá Michal Buzalka¹⁹ püspök. Papi szolgálatát káplánként kezdte (Pozsony)-Püspökiben. 1947-ben egy hónapot Csehországba deportált magyar hívekkel töltött.²⁰ 1949-ben Szakolcán káplánkodott, majd Nyitrasárfő (1949), Bozók (1951), Imely (1953), Garamkövesd (1956), ismét Nyitrasárfő plébánosa lett. 1960 januárjától nem működhetett papként. Hárskúton élt, fizikai munkát végzett Pösztényben. 1962-től Budapesten élt. Az Országos Orvostörténeti Könyvtárban Antall József foglalkoztatta. Fordított szlovákból, csehből, lengyelből és más nyelvekből. 1975-ben teológiai doktori címet szerzett. Élete és munkássága példaértékű a magyar–szlovák egyháztörténetben. A szlovák kézikönyv nem említi, pedig 40 évig ott élt, és másfél évtizeden át szolgált.

ta.

¹⁸ A szlovákiai Pukanec eredeti magyar neve.

¹⁹ Lásd: *Magyar Sion* (2013) 2/240-242.

²⁰ SZTYAHULA László, *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950* (h.n. 2013)

VIKTORIN, Jozef Karol (1822. március 12., Zavar, Pozsony m. – 1874. július 21., Budapest) plébános, mecénás, könyvkiadó, publicista, irodalmi-kulturális szervező. Elemi, középiskolai és teológiai tanulmányait mind Nagyszombatban végezte, utóbbit 1840–1846 között. 1847. február 15-én²¹ szentelték pappá. Káplán volt Szenicen (1847), Nádason²² (1847–1848). 1848 májusától decemberéig börtönben volt. Ennek oka mindmáig tisztázatlan. Az eljárás 1850-ben is folytatódott ellene. Feltételezhetően zsidóellenes pogrom résztvevője volt. 1849-től Nádason, 1850–1852 között Szokolcán, a budai Szent Anna-templomban (1862–1866), végül Visegrádon lett plébános (1866–1874). Onnan elmezevara miatt a budapesti irgalmasokhoz került. Kisapora kora óta a szlovák nemzeti művelődés egyik kulcsszereplője. Pest-budai működése lehetővé tette szervező, kiadói munkáját, küzdelmét az egységes szlovák irodalmi nyelvért, a szlovák nemzettudat korszerűsítéséért. Szembefordult a turócszentmártoni konzervatívokkal. Az ún. Új Szlovák Iskola aktív résztvevője. Ján Palárikkal és Ján Bobulával a magyarokkal való megbékélésre törekedtek. Lefordította szlovákra Eötvös József *Egy tót lány az Alföldön* c. elbeszélését.

Művei: 1. *Grammatik der slovakischen Sprache* (Lauffer und Stolp, Pest 1860, 1862, 1865, 1877). 2. *Rede, welche bei feierlicher Einweihung der Klara-Kreuzes unter den Bergruinen zu Vysehrad am 14. Sept. 1869 zum Landvolke gehalten wurde* (Ofen 1869). 3. *Visegrád hajdan és most. Egykori királyi vár és székváros története és leírása, különös tekintettel a várromok megóvására* (Bickel Gusztáv, typ. Bagó, Pest 1872). 4. Ua. németül: *Visegrad einst und jetzt...* (Pest 1872).

Cikkek: 1. *Několik slov o Matici Slovenské* [Néhány szó a Matica Slovenskáról], in *Slovenské Noviny* (1851) 56. sz. 2. *V záležitosti pomníka Hollého* [A Hollý-émlékmű ügyében], uo. (1851) 73. sz. 3. *Spisovatelům a kněhkupcům slovenským* [A szlovák írókhoz és könyvkereskedőkhöz], uo. (1852) 135. sz. 4. *Louisa Lesniewska*, uo. (1854) 15. sz. 5. *Ján Hollý. Životopis* [Ján Hollý. Életrajz], in *Concordia* (1858) 87-132. 6. *Vyšehrad. Opis historicko-topografický* [Visegrád. Történelmi-topográfiai leírás], uo. 183-192. 7. *Výlet do Mehadie a do Belehradu* [Kirándulás Mehádiába és (Nándor)Fehérvárra], in *Lipa* (1860) 155-212. 8. *Ján*

141.

²¹ Ez esetben a mi kézikönyvünk adata pontos, az egész szócikk azonban hibás és hiányos.

²² Pozsonynadás eredeti magyar neve.

Kalinčák. Obrázok životopisný [Kis életrajzi kép], uo. (1862) 99-130. 9. *Výlet na more Jaderské* [Kirándulás az Adriai tengerre], uo. (1864) 255-275. 10. *Myšlienky inojazyčných mužov výtečných* [Kiváló idegen nyelvű férfiak gondolatai], uo. 369-392. 11. *Vznešený Jihoslovan o kmene slovenskom* [Egy tekintélyes délszláv a szlovák törzsről], in *Priateľ školy a literatury* (1860) 23.sz.

Irod.: RIZNER, L. V., *Bibliografia písomníctva slovenského ... do r. 1900* (Martin 1929) VI, 127-128; *Lexikón...* 1462 -1463; GRÓH Gáspár, *Jozef Viktorin – Viktorin József és Visegrád, avagy interetnikus kulturális kapcsolatok egy multinacionális államalakulatban*, in KÄFER István (szerk.), *Rudnay Sándor és kora* (Esztergom-Budapest 2007) 169-183; DEMMEL József, *Magyar haza, szlovák nemzet. Alkotmányos szlovák politikai törekvések Magyarországon (1860–1872)* (Kor/ridor Könyvek 5) (Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, Békéscsaba 2016); KAČÍREK, Ľuboš, *Národný život Slovákov v Pešťbudíne v rokoch 1850–1875* [A szlovákok nemzeti élete Pest-Budán 1850–1875 között] (Kor/ridor Könyvek 8) (Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, Békéscsaba 2016).

Nem található a *Lexikón...*-ban VILLMON József (1862–1938), Szentantál plébánosa, VINCZE Károly (1844–1923) pozsonyi kanonok, a szlovákul is pasztoráló VIRSIK János (1869–1930), Dévényújfalú plébánosa.

VISZOLAJSZKY Károly (1843. november 3., Érsekújvár, Nyitra m. – 1929. június 2., Alsószemeréd, Nyitra m.) egyházi író, publicista. A szlovák lexikonokban szerepel, aminek oka csak a mai Szlovákia területén végzett munkája, de semmiféle egyéb szlovák vonatkozása nincsen. Alsószemeréd plébánosa, pápai kamarás volt.

Irod.: *Lexikón...* 1490 (Vojtech Strelka).

Nincs a szlovák lexikonban VITEK Sándor (1902–1975?), Fenyőkosztolány adminisztrátora, a minden bizonnyal szlovákul is pasztoráló VLASSEK Nep. János (1837–1902), Búrszentgyörgy, Morvaszentjános plébánosa.

VODICSKA Imre (1865. március 28., Nagykaroly, Szatmár m. – 1943?) lelkész, minisztériumi előadó. 1887. október 16-án szentelték pappá Szatmáron. Minden hazai nemzetiség nyelvét tudta, ezért a miniszterelnökség fordítóosztályán az északi szláv sajtó

referense lett. 1905-ben átvette az Esztergomi Főegyházmege. 1925-től Kanadában lelkészkedett. Javasolta a kormánynak, hogy az észak-amerikai szlovákok külön magyar püspököt kapjanak. Publicisztikai írásain kívül minden nyelvből sokat fordított. A szlovák lexikon nem tud róla.

Nem található a *Lexikon...*-ban a valószínűleg szlovákul is pasztoráló VOJTECH János (1864–1907), Istvánfalu plébánosa, VOLFINAU József (1835–1896) nagyszombati kanonok, a Morvaországban született VOZÁK Ferenc (1869–1921), Závada²³ adminisztrátora, VÖRÖS Vince (1819–1912), Pereszlény plébánosa, VÖRÖSS János (1890–1966), Tallós 1946/47-ben börtönbe zárt plébánosa.

W

Nem került a szlovák kézikönyvbe WALLOVITS Sándor (1889–1919), aki Bazinban és Stomfán is káplánkodott.

WALTER Gyula (1855. február 17.,²⁴ Selmecebánya, Hont m. – Esztergom, 1929. június 30.) esztergomi kanonok, pedagógus, egyházi író. Középiskoláit Esztergomban, a teológiát Bécsben, a Pázmáneumban végezte. Ott szentelték pappá 1877. december 22-én. Börzsönyben lett kisegítő, Komáromban káplán, Szapáry Gyula gróf pénzügyminiszter családjában nevelő, káplán Érsekújvárott, 1882-ben Esztergomban a tanítónőképző tanára. 1883-ban teológiai doktor lett. 1884-től a Hittudományi Főiskola tanára, 1890-ben a tanítóképző igazgatója, 1893-ban prímási titkár, 1896-tól esztergomi kanonok. 1906-ban sasvári főesperes, 1908-ban ozerói választott püspök, 1921-ban nagyprépost. 1907–1911 között a budapesti Központi Szeminárium rektora, 1928-ban káptalani vikárius, esztergomi általános helynök. A Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának, a Szent István Akadémiának tagja. 1887-től a *Magyar Sion* társszerkesztője. Kifejezett szlovák vonatkozásai nincsenek, szerepeltetése a *Lexikon...*-ban esztergomi főegyházmegei főpapként helyénvaló. Írásait válogatva foglaljuk össze.

²³ Nyitrazávod eredeti magyar neve.

²⁴ A *Lexikon...* szerint február 16.

Művei: 1. *Jubileumi emlékfüzér. Dr. Majer István ... az országszerte tisztelt István bácsi irodalmi műveinek jegyzéke 1835–1885. Írói jubileuma alkalmából* (Esztergom 1885). 2. *Simor János bíbornok hercegprímás emlékezete* (Esztergom 1891). 3. *Az északi határon. Karczolatok Lubló-Füred életéből* (Esztergom 1893). 4. *Majer István emléke. Ünnepi beszéd ... 1894. márcz. 14.* (Budapest 1894). 5. *Képek a hazai ellenreformáció mozgalmaiból a XVII. század végén* (Budapest 1896). 6. *Dr. Knauz Nándor. Emlékbeszéd ... 1899. márcz. 5.* (Esztergom 1899). 7. *Szent beszéd a kereszténység meghonosítása és a magyar királyság megalapítása kilencszázados évfordulójának megünneplése alkalmából. 1900. aug. 20. a budavári Mátyás-templomban* (Esztergom 1900). 8. *Szent beszéd. A szent Benedek-rend hazánkban történt megtelepedésének kilencszázados évfordulójára Esztergomban 1901. nov. 3. mondotta* (Esztergom 1901). 9. *Egyházi beszéd. Tatovics Kálmán a Szent Sír-rend lovag keresztjével történt kitüntetése alkalmával Ipolyságon* (Esztergom 1904). 10. *Pöstyénben* (Esztergom 1916).

Tanulmányok: 1. *Pázmány Péter emléke*, in *Magyar Állam* (1883) 285. sz. 2. *Comenius Ámos János*, in *Magyar Sion* (1892).

Nem szerepel a szlovák kézikönyvben WÉBER Mihály (1888–1939), Szklabonya²⁵ plébánosa, WEISZ Ferenc (1838–1910) nagyszombati kanonok, a (Cseh)Szlovákiából kiutasított WEISZ Ferenc (1910–1982), Naszvad plébánosa, WIEDERMANN János (1870–1932), Csataj plébánosa.

WIEDERMANN Károly (1875. október 14., Magyarbél, Pozsony m. – 1949. április 29., Esztergom) esztergomi kanonok, egyházi író. Teológiai tanulmányait 1895–1898 között pazmanitaként Bécsben végezte. 1898. október 17-én szentelték pappá. 1899-ben Bajnán káplán, majd Budapesten hittanár. 1906-tól Esztergomban a teológiai főiskola tanára. 1916-tól Naszvad plébánosa. 1919–1934 között az Érsekújvári Espereskerület espereshelyettese, az elemi iskolák felügyelője. 1929-ben pápai kamarási címet kapott. A naszvadi hitelszövetkezet, a helyi magyar kulturális egyesület, valamint a Vág folyó áradásai ellen létrejött társaság elnöke volt. 1939-ben esztergomi kanonok. A szlovák lexikonban hiányosak életrajzi adatai, a mi kézikönyvünkben viszont a helytörténetiek nem találhatók.

²⁵ Mikszáthfalva eredeti magyar neve.

Művei: 1. *Egyházi beszéd Szent Adalbert püspök és vértanú ünnepére. Mondotta 1909. ápr. 25. az esztergomi érseki főszékes-egyházban* (Esztergom 1909). 2. *A vallás lélektana* (Budapest 1911). 3. *A hit elemzése lélektani és dogmatikai szempontból* (Esztergom 1911).

Irod.: *Lexikón...* 1499-1500 (Ján Letz).

Nincs a *Lexikón...*-ban WILDE József (1902–1945?), Ótura adminisztrátora, WINKLER Pál (1870–1942), Albár plébánosa, WINTER Ágoston (1834–1900) pozsonyi kanonok, WOJTEK József (1852–1923), Vágszerdahely esperes-plébánosa.

Z

Nem került a szlovák kézikönyvbe ZACHÁR Ádám (1883–1945?), Lekér plébánosa, ZACHÁR Rezső (1891–1938), Vicsápapáti plébánosa, ZAJAC Vendel pápai kamarás, Pobedény plébánosa, ZAKAR Vilmos (1900–1978?), Zsemlér esperes-plébánosa. ZALESÁK (Zalesák) Nándor (1898–1947) selmecbányai és galgóci hittanár viszont a mi kézikönyvünkbe nem tartozik,²⁶ a szlovákban pedig nem szerepel. Nem található ott ZALKA János (1905–1967?) (Nyitra)Ludány, majd Ipolyfödemes adminisztrátora sem.

ZANDT Ödön (1848. november 16., Pozsony – 1912. november 14., Pozsony) pozsonyi kanonok, plébános. Pozsonyban járt gimnáziumba és a Seminarium Emericumban volt kispap. A teológiát Esztergomban végezte. 1872. július 19-én szentelték pappá. Első kápláni szolgálati helye Szentmihályfa volt. 1878-ban Egyházkarcsa adminisztrátora, majd plébánosa lett. 1888–1893 között az Emericum spirituálisja és rektorhelyettese. 1893-tól pozsonyi kanonok, 1905-ben címzetes prépost, pápai prelátus. A Szent Márton-székesegyház plébánosaként (1894–) rendkívül aktívan vett részt a pozsonyi katolikus egyesületi és szervezeti életben, a dóm restaurálási munkálataiban. A Pozsony környéki Népnevelők Egyesülete, a Szent Vince Egyesület, a Katolikus Klub elnöke volt. Néhány évig hitoktató volt Frigyes főherceg pozsonyi udvarában. 1908-ban pápai prelátus lett.

Tanulmánya: *A kereszténység védelme dióhéjban I-II*, in *Magyar Sion* (1887) 733-743; 812-827 (Karcsai álnéven).

²⁶ Kézikönyvünk is Hlohovec helységnevet használ a helyes magyar Galgóc helyett.

Irod.: HALKO, Dóm; *Lexikón... 1509-1510* (Róbert Letz).

ZÁRECZKY István (1913. április 4., Galánta, Pozsony m. – 1995. február 3., Pozsony) pozsonyi kanonok, plébános. A teológiát Pozsonyban, majd Esztergomban végezte, ahol 1939. június 18-án pappá szentelték. Tótmegyeren (1939–1941), Sárísápon (1942–1944), Nagysurányban káplánkodott. 1945–1950 között Nagylég plébánosa volt. Kispap korában aktívan részt vett a Nagyszombati Magyar Egyházirodalmi Iskola munkájában. Előadásokat tartott, verseket publikált és szavalt, szociológiai felméréseket végzett, magyar katolikus tábort szervezett. Részt vett az ún. „Babakelengye akció” munkájában, amelyet 1944-ben az *Érsekújvár* és a *Magyar Vidék* c. lap vezércikkében méltatott. 1949-ben Mindszenty bíborshoz fűződő kapcsolatai miatt nyolc hónapra kényszermunka-táborba zárták Illaván. 1950–1990 között a pozsonyi Szentháromság-templom plébánosa volt, és kanonokká nevezték ki. 1952-ben teológiai doktorátust szerzett, 1953-ban egyházi oktatási tanfelügyelő. Ambróz Lazik püspököt kísérte a II. Vatikáni Zsinaton. A liturgikus megújulás híve volt, és a kérdés legavatottabb ismerői közé tartozott. 1989–1990 között a *Katolické noviny* főszerkesztője. Az ötvenes évektől bekapcsolódott a „hazafias papok” mozgalmába, amelynek pozsonyi titkárságát vezette, majd beolvadt a csehszlovákiai papok békemozgalmába. Az ellentmondásos papi személyiségek közé tartozott. 1968 után a Pacem in terris mozgalom aktív tagja lett. Ennek ellenére a rezsim néhány jeles személyisége bizalmatlan volt vele kapcsolatban, sőt voltak, akik el akarták helyezni Pozsonyból. Ezt főleg az ifjúság körében végzett munkájával indokolták.

Irod.: *Lexikón... 1511-1512* (Jozef Hal'ko); HALKO, Jozef, *A csehszlovák szakadár katolikus akció: kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában* (Esztergom-Piliscsaba 2004); SZTYAHULA László, *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950* (h.n. 2013).

ZÁVODSKÝ, Jozef (1870. március 10., Szottina, Nyitra m. – 1940. február 15., Máriavölgy, Pozsony m.) plébános, nemzeti elkötelezettségű népművelő. Szokolcán és Esztergomban járt gimnáziumba, a teológiát az esztergomi szemináriumban végezte. 1895. március 10-én szentelték pappá. Szolgálati helyei: Ótura, 1896-tól Szenic, Alsókorompa (1897). 1898-tól Korlátkő adminisztrátora, majd káplán Máriavölgyben, 1900-ban Stomfán,

1901-től adminisztrátor, majd 1911-től Máriavölgy plébánosa. 1914-ben háborúellenes és szláv izgatásért két év börtönre ítélték. Büntetését Pozsonyban és Szombathelyen töltötte. Hodrusbánya adminisztrátora lett, 1919–1930 között Szenic plébánosa, majd haláláig Máriavölgyben élt. Harcias szlovák nemzetvédő volt, és a hatóságok nem nézték jó szemmel a szlovák ifjúság körében végzett munkáját. 1919-ben katolikus kört alapított Szenicen, és kultúrházat épített. A Szent Adalbert Társulat bizottsági tagja volt.

Irod.: LUKÁČIK, Jozef, *Jozef Závodský* (Senica 1947); *Lexikón...* 1517-1518 (Emil Kačala).

ZAYMUS Gyula (1893. május 17., Budapest – 1967. január 25., Budapest) plébános, prózaíró. Esztergomi szeminaristaként végezte a teológiát. 1918. július 7-én szentelték pappá. Szlovákul, németül, franciául is tudott. Kápláni és hitoktató munka után 1928-tól adminisztrátor, majd 1929–1958 között Budapest-Lőportárdülő plébánosa volt. Sokat tett a Szent Margit-templom felépítéséért. Számos, főleg ifjúsági regénye jelent meg. Szlovák nyelvtudása minden bizonnyal családi örökség volt, ezért elemezni kell prózai műveinek, levelezésének, kapcsolatainak magyar-oszlovakológiai vonatkozásait. Szlovák kézikönyvek nem említik.

Nem szerepel a szlovák lexikonban ZELENYÁK János (1860–1929), Lékér plébánosa, országgyűlési képviselő, ZELINKA Rezső (1870–1908), Alsóra-konca plébánosa, ZELKY Károly (1882–1927?), Érsekújvár, Ipolyszakállás káplánja.

ZELLIGER Alajos (1863. június 27., Zohor, Pozsony m. – 1942. március 27., Nagyszombat) nagyszombati kanonok, történész, bibliográfus. A gimnáziumot Nagyszombatban végezte, a teológiát és a bölcsezetet Esztergomban. A kánoni kor hiánya miatt 1886. december 16-án szentelték pappá. 1884-ben hitoktató volt Budapesten. 1889–1897 között káplán Nagyszombatban, közben 1895-ig karkáplán és az akkor megszűnt királyi katolikus tanítóképző tanára, igazgatóhelyettese. 1891-ben a Katolikus Legényegylet elnöke, 1896-ban a Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának tagja, 1897-től a Nagyszombati Érseki Helynökség titkára, levéltárosa, szentszéki jegyző. 1904-ben pápai káplán, 1905-ben pápai kamarás, 1909-ben a Katolikus Nép-

nevelők Egyesületének tiszteletbeli tagja. 1916-tól a nagyszombati Szent Miklós káptalan kanonokja, a székesegyház plébánosa. 1917-ben érseki biztos, mezői apát. 1918-ban a Nagyszombati Espereskerület esperese. Bőkezű mecénás volt. Adakozott a nagyszombati orsolyák és a szegények internátusa javára. A Szent Adalbert Társulat bizottsági tagja. Életművének feldolgozása magyar–szlovák közös feladat fivérével és édesapjukkal együtt.

Művei: 1. *Simor János hercegprimás, bíbornok és esztergomi érsek vázlatos élet- és jellemrajza* (Budapest 1886). 2. *Esztergomvármegyei írók* (Budapest 1888). 3. *Egyházi írók csarnoka* (Nagyszombat 1893). 4. *Pantheon Tyrnaviense* (Tyrnaviae 1931).²⁷

Tanulmányok, cikkek az *István Bácsi Naptára*, a *Népnevelő*, a *Magyar Állam*, a *Hazánk*, a *Figyelő*, az *Egyházi Közlöny* c. periodikumokban, szócikkek a *Révai nagy lexikonában* és a *Pallasban*, valamint a *Pozsony vármegye* c. monográfiában.

Irod.: *Lexikon... 1524-1525* (Lubomír V. Prikryl).

ZELLIGER Vilmos (1862. május 27., Zohor, Pozsony m. – 1931. december 27., Budapest) plébános, pedagógus, egyházi író. Besztercebányán és Nagyszombatban végezte a gimnáziumot. A budapesti egyetemen töltött egy év alatt gyorsírástanári diplomát szerzett. A teológiát Esztergomban hallgatta. Nem érte el a kánoni kort, ezért csak 1884. szeptember 29-én szentelték pappá már budapesti hitoktatóként. 1887-ben Budapest-Terézváros káplánja, 1915-től Budapest-Krisztinaváros plébánosa. Pápai káplán (1903), pápai prelátus (1926), paradicsomvölgyi apát (1922). A Szent István Akadémia tagja volt. Édesapja igen jelentős szlovák pedagógiai hagyományát folytatta a magyar oktatásban. 1888-tól a *Népnevelő* tanügyi hetilap főmunkatársa, majd felelős szerkesztője. Mintaleckéi jelentek meg a *Katolikus Hitoktatás* c. lapban, számos pedagógiai cikke a *Népiskolai Tanügyi Figyelőben*, a *Népnevelőben* és másutt. Sok tankönyv, oktató- és imakönyv szerzője, munkatársa volt. Szentbeszédeinek kiadásai szintén pedagógusi elkötelezettségét jelzik. Életének feldolgozása öccsével és édesapjukkal együtt a magyar–szlovák oktatástörténet érdekes fejezete lenne.

²⁷ Többszörös kiegészítése: KÄFER, Stephanus – KOVÁCS, Esther, *Ave Tyrnavia! Opera impressa Tyrnaviae typis academicis* (Budapestini-Strigonii-Tyrnaviae 2013).

Irod.: *Lexikón...* 1525 (Ján Letz).

Nem található a szlovák lexikonban ZENTAY (Zelinka) József (1869–?), aki 1903–1905 között Verbón működött, ZIBRINYI Gyula (1855–1915), Dunamócs plébánosa, ZIEGLER Béla (1829–1894), Nagymegyér plébánosa, ZLATOS András József (1873–1938?), a Szomolányi Espereskerület esperese.

ZLATOŠ, Štefan (1895. január 1., Bohunic, Trencsén m. – 1964. július 20., Vedrőd,²⁸ Pozsony m.) biblikus, irodalomtörténész. A gimnáziumot nagybátyja, Jozef Zlatoš kanonok támogatásával végezte. 1919. szeptember 18-án szentelte pappá Kohl Medárd segédpüspök Esztergomban. Csernoch János bíboros ajánlata ellenére az egyházmegye Csehszlovákiához csatolt részét választotta. 1923-ban teológiai doktori címet szerzett. Három évig káplánkodott Szenográdon,²⁹ Garamszentbenedeken (1920), Bazinban, Pozsonyban (Blumentál), valamint a Szent Márton-dómban (1920–1922). 1925–1931 között Nagybresztovány, 1956–1961 között Vedrőd plébánosa. Pasztorációs munkájában hagyományörző népművelő volt, még takarékpénztári funkciót is vállalt. Kiváló szónok volt. 1922-ben a nagyszombati szemináriumban tanított bibliatudományt. 1935/36-ban rektorhelyettes is volt, majd 1936-ban kinevezték a pozsonyi egyetem hittudományi kara rendkívüli, majd rendes tanárának. 1942–1944 között a kar dékánja, prodékánja, pápai kamarás, a Pozsonypüspöki-Somorja Espereskerület esperese (1943–1946). A Szent Adalbert Társulat bibliai bizottságának és a Katolikus Akadémiának a tagja. A Legszentebb Üdvözítő Leányai Pozsonyi Kongregációjának tartományi elöljárójaként megvásárolta a pruszkai kastélyt, felújította, és a kongregációnak ajándékozta. 1948-ban professzortársaival a kommunista rezsim ellen tiltakozva lemondott tanári állásáról. A kolostorok likvidálása után a pruszkai plébániára húzódott, de 1951. november 28-án az állambiztonság törvénytelenül elhurcolta azért is, mert megtagadta az együttműködést a békepapi mozgalommal, és visszautasította kanonoki kinevezését. 1953-ban amnesztiát kapott, de három évre megfosztották állampolgári jogaitól. Ekkor nagybátyjánál, Jozef Zlatošnál élt Hosszúfalun. Sajat vagyonából könyvtárának egy részét, 600 kötetet sikerült meg-

²⁸ A mai Bohunice nad Váhom magyar neve Vedrőd.

²⁹ A magyarított helynév eredeti magyar alakja.

menteni. Csak 1958-ban igazgathatta a kis vedrői plébániát. Gyenge egészségi állapota miatt nyugdíjazását kérte, de kérését nem teljesítették. Szerkesztette a *Kultúra*, a *Duchovný pastier* [A Lelkipásztor] és a *Pútnik svätovojtešský* [Szent Adalbert Búcsújáró] c. periodikumot. Igen sok cikket, tanulmányt írt. Több európai és amerikai tanulmányútján széles áttekintésre tett szert a kor egyházi, teológiai irodalmában. Elsősorban a szlovák nemzeti ébredés első korszakával, Anton Bernolákkal és követőivel foglalkozott. Elemezte a szlovák bibliafordításokat. Főszerkesztőként maga is részt vett az Újszövetség új fordításában mint a Szent Adalbert Társulat mellett működő szentírásbizottság elnöke. Munkái közül számunkra különösen értékes a nagyszombati egyetemmel és Anton Bernolákkal kapcsolatos írása. A szlovák nemzeti fejlődés lelkes elemzésében ott van a katolikus lelkipásztor figyelmeztetése is: II. József reformjai kapcsán nem dicsérhetjük az uralkodó ténykedését, mivel az egyházat megfosztotta minden jogától, és erőszakosan beavatkozott olyan ügybe, ami belügy, mint éppen a papnevelés, mégis, akaratlanul e beavatkozásnak jó eredményei voltak a szlovák nemzeti ügyben.³⁰ Hungaroszlovakológiai szempontból igen fontos lenne életművének tanulmányozása, különös tekintettel az 1960-ban keletkezett „Kritický rozbor Rázusovho »Odkazu mŕtvych«” c. kézírata kapcsán.³¹

Művei: 1. *Ako sa zrodil druhý slovenský preklad Písma svätého?* [Hogyan született a Szentírás második szlovák fordítása?], in *Ročenka Rímskokatolíckej bohosloveckej fakulty v Bratislave na študijný rok 1936/37*. 2. *Písmo sväté u bernolákovcov*. *Juraj Palkovič a jeho slovenský preklad biblie* [A Szentírás Bernolák követőinél. Juraj Palkovič és szlovák bibliafordítása] (Trnava 1939).

Tanulmányok: 1. *Katolíci sa budú hlásiť o svoje práva* [A katolikusok ragaszkodni fognak jogaikhoz], in *Kultúra* (1933) 1. sz. 2. *Po slovenskom sviatku* [A szlovák ünnep után], in *uo.* (1933) 7-8. sz. 3. *Či je u nás prebytok inteligencie?* [Vajon értelmiségi fölösleg van nálunk?], in *uo.* (1933) 9. sz. 4. *Veni-vidi, Deus vincit*, in *uo.* 5. *Pomer katolíckej inteligencie ku katolíckej akcii na Slovensku* [A katolikus értelmiség viszonya a szlovákiai katolikus akcióhoz], in *Katolícke Slovensko* (Trnava 1933). 6. *Na prielome dejín?* [A történelem fordulóján?], in *Kultúra* (1933) 11. sz. 7.

³⁰ *Písmo sväté u bernolákovcov*. *Juraj Palkovič a jeho slovenský preklad biblie* (Trnava 1939) 96.

³¹ Rázus az 1918–1945 közötti korszak meghatározó nemzettudat-formáló írója, műveinek jelentős része természetesen hungarikum. A kézirat magyar címe: „A holtak üzenete”.

Anton Emanuel Timko, in uo. 8. *Bernolákovo Továrištvo* [Bernolák Testvérisége] in uo. (1937) 6. sz. 8. *Národná povinnosť slovenská oproti Antonovi Bernolákovi* [Szláv nemzeti kötelesség Anton Bernolákkal szemben], in uo. (1937) 7-8. sz. 9. *Životné dielo Antona Bernoláka* [Anton Bernolák életeműve], in uo. (1937) 9-10. sz. 10. *Židovstvo a kresťanstvo* [Zsidóság és kereszténység] in *Ročenka Rímskokatolíckej bohosloveckej fakulty Slovenskej univerzity* (Bratislava 1939). 11. *Zápas o Historického Ježiša* [Küzdelem a történelmi Jézusért], in *Svoradov* (1940) 7. sz.

Irod.: DEBNÁR, J., Š. *Zlatoš – veľká osobnosť biblických vied na Slovensku* [Š. Zlatoš, a szlovákiai bibliatudományok nagy személyisége], in *Viera a život* (1995) 2; *Lexikón... 1533-1535* (Ján Letz); KÄFER István, *Nemzet és egyház a szlovák–magyar szellemi összefüggésrendszerben I*, in *Magyar Sion* (2009) 1/22.

Nem található a szlovák lexikonban ZLATTNYÁNSZKY Ernő (1849–1913), Bart plébánosa, a Párkányi Espereskerület esperese, ZLATTNYÁNSZKY Ev. János (1841–1918), Albár, Újbars, Muzsla plébánosa, ZNAMENÁK István (1850–1914) nagyszombati kanonok, szemináriumi rektor.

ZOMORI (Zberbik) Mihály Zakariás (1867. április 9., Nyitra – 1907. augusztus 22., Léva, Bars m.) plébános, szlovák hitszónok. 1891. december 20-án szentelték pappá a mariánus ferences rend címére. 1892-től Pozsonyban sekrestyeigazgató, szlovák ünnepi és nagybőjti szónok, hitoktató. 1898-ban az Esztergomi Főegyházmegyébe került, ahol Detrekőváralja káplánja, majd plébánosa lett. A *Lexikón...-ban* nem található.

Nincs a szlovák kézikönyvben az állampolgárságától megfosztott ZÓRÁD Elek (1914–1995?), Gúta, Kálna plébánosa, ZOVÁNYI (Jánoska) Mihály (1839–1900) Csúz, Imely plébánosa, ZSÁK (Žák) János (1878–1957), Nadlány plébánosa, nagyszombati szentszéki ülnök, ZSÁK (Žák) Lajos (1891–1945?), Komját, Verebély plébánosa.

ZSEKÓ/ŽEKO, Karol Bernard (1867. november 4., Zsolna, Trencsén m. – 1947. augusztus 8., Pöstyén, Nyitra m.) plébános, drámaíró, műfordító. 1891. április 30-án szentelték pappá a ferencesek címére. 1898-ig több helyen volt hitszónok, hitoktató, amikor átvette az Esztergomi Főegyházmegye. Alsókorompán káplánkodott (1898–1899), majd Ürményben (1899–1900), végül Jablonic

adminisztrátora, később plébánosa 1944-ig. 1918 után főesperes. Hitoktató munkáján kívül a műkedvelő színjátszás terén tevékenykedett, igen sokat fordított, rendezett, sőt írt is darabokat. Ezeket 40 olcsó kiadványban tette hozzáférhetővé. Kiadott imakönyvet és katekizmust is. Aktív szerepet vállalt a Szent Adalbert Társulat munkájában. Egy évtizeden át felelős szerkesztője volt a *Strom serafínsky* [Szerafin-fa] c. folyóiratnak (1903–1914).

Művei: 1. *Katechizmus pre rodičov k vyučovaniu prvoprijíma-júcich dietok* [Katekizmus szülőknek az elsőáldozó gyermekek tanítására] (h.n. 1912). 2. *Úbohé detičky* [Szegény kisgyermek] (h.n. 1929). 3. *Velký piatok* [Nagypéntek] (h.n. 1930).

Irod.: *Lexikón...* 1544-1545 (Pavol Parenička).

ŽIŽKA, Pavol (1879. június 1., Szokolca, Nyitra m. – 1947. szeptember 17., Szokolca) író, politikus, pedagógus. Szokolcán, Esztergomban és Nagyszombatban járt gimnáziumba, a teológiát pazmanitaként Bécsben végezte. Ott szentelték pappá 1903. július 14-én, és 1905-ben doktorált. Ürményben (1903), Nagytapolcsányban, Vágszerdahelyen (1904), Szentendrén (1906–1914), Budapest-Józsefvárosban (1914–1918) káplánkodott. 1910-ben egyházmegyei cenzor volt. Korteskedésének is köszönhetően Martin Kollár Nagyszombatból bekerült a budapesti parlamentbe. Ezért az egyházi hatóság magyar környezetbe helyezte, de Szentendrén és a Józsefvárosban is szlovák nemzeti szellemben pasztorált és politizált. A Szlovák Nemzeti Párt tagja, Andrej Hlinka munkatársa volt. 1918-tól a Szlovák Katolikus Papi Tanács végrehajtó-bizottságának tagja és a Szlovák Nemzeti Tanács budapesti elnöke. 1919–1920 között a *Katolícke noviny* nyitrai szerkesztője. 1921-ben a Szlovák Tanárok Egyesületének alapító tagja. 1922-től eltávolodott a ludák politikától, és Hlinka autonómia-törekvéseinek ellenzője lett. 1925-ben a Szlovákiai Csehszlovák Néppárt alapítója és alelnöke. Gyakran tartott beszédeket nemzeti eseményeken, és 1929-től a prágai parlament szenátora. 1938-ban kivonult a politikai életből. Életműve a szlovák (és a magyar) egyháztörténet fontos része, közös feldolgozásra vár. A csehszlovák egységet támogatta szlovák nemzeti elkötelezettséggel.

Művei: 1. *Vierouka pre vyššie triedy stredných škôl* [Hittan a középiskolák felsőbb osztályai számára] (h.n. 1924). 2. *Učebnica náboženstva pre vyššie triedy stredných škôl* [A katolikus vallás tankönyve a középiskolák felsőbb osztályai számára] (Trnava 1919, 1924).

Irod.: *Lexikón...* 1548-1550 (Ján Letz).

Nem került a szlovák kézikönyvbe ZSOLNAI Béla (1888–1920?), Pobe-
dény plébánosa. Igen feltűnő ZUBEK Géza (1885–1938) hiánya is, aki 1918
után pozsonyi hittanár, majd oktatási érseki biztos és felügyelő.

◆◆◆ KÖRMENDY KINGA

Énekeltek-e a Bakócz-gradualéból?*

Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Ms I. 1a-1b jelzetű kétkötetes gradualéja egy reneszánsz díszkódex. Első ismertetői Bakócz Tamásról (1442–1521),¹ a kivételes politikai és gazdasági képességekkel rendelkező erdődi jobbágy családból származó esztergomi érsekről nevezték el.²

A 15. század végén, a 16. század elején a jelentős anyagiakkal rendelkező főpapok székesegyházaik rítusa szerinti, nagyméretű, rendszerint többkötetes, értékes díszítéssel ellátott liturgikus szerkönyveket, ún. díszkódexeket készítetttek.³

Bakócz Tamás esztergomi érsek (1497–1521) 1500-ban lett bíboros, 1511 végétől 1514 elejéig Rómában tartózkodott.⁴ Ezek az évszámok megkerülhetetlenek a nevével jelzett graduale megrendelőjének és használatának tárgyalásában. A Bakócz-graduale első kötetének első, gazdagon díszített levelén püspöksüveges Bakócz-Erdődi címer látható. Az első levéllel szemben a kötet kötéstábláján Oláh Miklós későbbi esztergomi érsek adományozó sorai olvashatók 1555-ből. A kódex írásképe, díszítése 1500 utáni,⁵ amikor Bakócz már nem püspök, hanem bíboros-érsek volt, így a díszkódex megrendelője, díszíttetője, tulajdonosa éppen a címer alapján vitatott a szakirodalomban.⁶

* Az Ars Sacra fesztiválon, Esztergom, 2017. szeptember 22-én tartott előadás szerkesztett, bővített változata.”

¹ Részletes életrajza: FRAKNÓI V., *Erdődi Bakócz Tamás élete* (Magyar történeti életrajzok) (Budapest 1889).

² DANKÓ J., *Történelmi, műirodalmi és okmánytári részletek az esztergomi főegyház kincstárából* (Esztergom 1880) 109, LIII. sz.; FRAKNÓI 188.

³ Az ún. Zalka-antiphonalét Filipecz János nagyváradai püspök (1476–1490) készítette székesegyháza számára. SZENDREI J., *A Zalka Antiphonale provenienciája*, in *Zenatudományi dolgozatok 1988* (szerk. Felföldi L. – Lázár K.; Budapest 1988) 21-32.

⁴ HORVÁTH R., *Bakócz IV. Tamás*, in *Esztergomi érsekek 1001–2003* (szerk. Beke M.; Esztergom 2003) 228; C. TÓTH N. – HORVÁTH R. – NEUMANN T. – PÁLOSFALVI T., *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók* (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) (Budapest 2016) 28.

⁵ SZENDREI J., *Graduale Strigoniense (s. XV/XVI)* I-II (Musicalia Danubiana 12/1) (Budapest 1990, 1993) I, 10-11, 13.

⁶ Ismerteti: SZENDREI, *Graduale Strigoniense...* I, 9-11.

Szendrei Janka forráskiadására támaszkodva a Bakócz-graduale lehetséges megrendelőjével és possessorával egy korábbi tanulmányomban már foglalkoztam.⁷ Ebben megjegyeztem, hogy Oláh Miklós nem énekeltetett a gradualéból, és ennek magyarázatára a zenetörténészek hivatottak.⁸ Kovács Andrea újabb zenetörténeti,⁹ Mikó Árpád művészettörténeti vizsgálatainak eredményei,¹⁰ C. Tóth Norbert archontológiai kutatásainak adatai¹¹ részben megerősítették korábbi véleményemet a graduale lehetséges megrendelőjéről, de szükségessé tették néhány korábbi megállapításom felülvizsgálatát, valamint az elavult adatok korrigálását. A címben feltett kérdésre pedig az újabb zenetörténeti vizsgálatok alapján tudunk választ adni, követve a graduale lehetséges útját a budai miniátorműhelytől Oláh Miklós esztergomi érsek nagyszombati udvaráig.

A meghatározóan esztergomi rítusú graduale szöveg- és zenei anyagát zágrábi szöveg- és zenei hagyományt követő tételekkel kiegészítve a megrendelő kívánsága alapján állították össze¹² a 16. század első évtizedében.¹³

⁷ KÖRMENDY K., *A Bakócz-graduale lehetséges megrendelője és possessorja*, in *Magyar Könyvszemle* 125 (2009) 2/212-220.

⁸ Uo. 220, 65. jegyzet.

⁹ KOVÁCS A., *Graduale Strigoniense? Rítusidegen elemek a Bakócz gradualében*, in *Magyar Zene* LV (2017) 121-139.

¹⁰ MIKÓ Á., *Graduale I. kötet*, in *Pannonia regia. Művészet a Dunántúlon* (szerk. Mikó Á. – Takács I.; Budapest 1994) 430-431. IX-13; Mikó Á., *II. Lajos király címereslevelei*, in *Habsburg Mária. Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531* (szerk. Réthelyi O. – F. Romhányi B. – Spekner E. – Végh A.; Budapest 2005) 76-79; Mikó Á., *Illuminált könyvek a kora újkor Magyarországon*, in *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. sz.)*. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2008/3) (szerk. Mikó Á. – Verő M.; Budapest 2008) 71-72; Mikó Á., *Reneszánsz művészet a Jagello-kori Magyarországon. I. Az all'antica művészeti köznyelv kialakulása és elterjedése*, in *Ars Hungarica* XLI (2015) 4/396.

¹¹ C. TÓTH – HORVÁTH – NEUMANN – PÁLOSFALVI 28, 57; C. TÓTH N., *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig* (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, felolgozások) (Győr 2017) 29; C. TÓTH N., *Erdődi Bakóc Tamás érsek rokonsága (Rekonstrukciós kísérlet)* (megjelenés alatt). Köszönöm C. Tóth Norbertnek, hogy dolgozatát megjelenés előtt rendelkezésemre bocsátotta. C. Tóth N. álláspontja Bakócz nevének írásmódjáról: „A név írásmódja a különböző munkákban meglehetősen változó, az első tisztázó jellegű írás Botka Tivadar nevéhez fűződik, aki a Bakócz alak mellett tette le voksát (Botka Tivadar: Mi van jobban: Bakócz vagy Bakács? Századok 10. [1876] 252–255.). Ennek ellenére a történeti irodalomban Bakács, Bakács, Bakóc, Bakocs, Bakócs, Bakócz néven egyaránt előfordul. A tanulmányomban a mai helyesírásnak megfelelő Bakóc alakot fogom használni, vö. C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. Bp., 2016. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) 336.” C. TÓTH, *Erdődi Bakóc Tamás... I.* jegyzet. Részünkről a graduale szakirodalmában elfogadott Bakócz névfórmát használjuk.

¹² KOVÁCS 138.

¹³ Szendrei Janka a korábbi datálást is megengedhetőnek tartja: SZENDREI, *Graduale Strigoniense... I.* 12. A datálás post quemje 1497. december 20., Bakócz esztergomi érsekké való kinevezése. C. TÓTH – HORVÁTH – NEUMANN – PÁLOSFALVI 28. Lásd: 5. jegyzet.

Az esztergomi hagyományból a sanctorale Szent Imre alleluja-versére hivatkozunk csak most, hiszen Szendrei Janka részletesen feldolgozta a graduale esztergomi rítusú jellegzetességeit, az esztergomi székesegyházat jelölve meg a leendő használat helyének.¹⁴ A *Sprevit thorum* kezdetű Szent Imre alleluja-vers legkorábbi lejegyzését az esztergomi Szent Imre-kápolna 14. századi gradualéjának töredéke őrizte meg számunkra. Az alleluja-vers nagy valószínűséggel esztergomi klerikus szerzeménye. Szövegével, dallamával, dallamlejegyzésével együtt a 14. századi esztergomi liturgikus gyakorlatnak az az emléke, amelynek dallamhagyományát a Bakócz-graduale őrizte meg. Szöveghagyományát Esztergomban a *Missale Strigoniense* nyomtatott példányaiban követhetjük nyomon 1484–1514 között.¹⁵

A graduale egyes, zágrábi jellegzetességei ugyan nem kerültek el Szendrei Janka figyelmét, de a székesegyházi kórushasználat szempontjából döntőnek a graduale esztergomi szokásrendjét tartotta.¹⁶ Kovács Andrea a kibővült forrásanyag alapján azonban olyan lényeges zágrábi megoldásokat azonosított a graduale szöveg- és dallamanyagában, amelyek elbizonytalanították a lehetséges esztergomi székesegyházi használatot, de kérdés marad továbbra is, hogy ezeket a tételeket miért egy esztergomi liturgikus rendbe illesztették. „A Bakócz-graduale ezekkel a tételekkel és dallamokkal sem a központi, sem a déli rítus szokásrendjébe nem illeszkedik maradéktalanul. Ennek a kettősségnek a láttán óhatatlanul felmerül az a gondolat, hogy talán nem egyetlen hagyomány, Esztergom vagy Zágráb, hanem a megrendelő személyes elképzelései, elvárásai, igényei alapján állították össze a kézirat anyagát. De hogy a donatornak mi lehetett a célja egy ilyen »vegyes rítusú«, nagyméretű, reprezentatív és költséges kódex elkészítésével, egyelőre nyitott kérdés.”¹⁷

A kódexbe festett, püspöksüveges Bakócz-Erdődi címer alapján egyértelmű, hogy a graduale Bakócz Tamás bíboros, esztergomi érsek unokaöccsei, Erdődi János (1489–1534) és Erdődi Simon (? –1543) egyházi pályafutásához köthető. Az Erdődi unokaöccsök 1502–1509 között még itáliai egyete-

¹⁴ SZENDREI, *Graduale Strigoniense...* I, 13.

¹⁵ KÖRMENDY K. – HOLL B. – SZENDREI J., *Szent Imre esztergomi tisztelete a 14. században. Az Akadémiai Könyvtár T 1028 graduale töredékek kodikológiai, szövegkritikai és zenei elemzése*, in *Magyar Könyvszemle* 113 (1997) 2/125-133, 137, 143-145. Vö. SOLYMOSI L., *Az esztergomi örkanonok 13–14. századi okleveleinek levéltára 1421-ből*, in *Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára* (szerk. Almási T. – Draskóczy I. – Jancsó É.; Budapest 2005) 288, 19. jegyzet.

¹⁶ SZENDREI, *Graduale Strigoniense...* I, 33-35.

¹⁷ KOVÁCS 138.

meken tanultak,¹⁸ így ők jelentős javadalom nélkül nem lehetnek a *graduale megrendelői*.

Ez a tény is alátámasztja *korábbi feltevésemet*, hogy a megrendelő csak Bakócz Tamás lehetett. A *graduale* esztergomi rítusú anyagában a zágrábi tételek magyarázata véleményem szerint Bakócz horvátországi birtokérdekeltségei és családi elkötelezettsége lehet.¹⁹ Mint a zágrábi püspökség kormányzója (1510–1515)²⁰ ténylegesen is jelen volt a püspökség életében. Legátusi megbízatásában (1514) munkatársat is választott innen.²¹ Bakócz 1511–1513/1514 eleje között Rómában tartózkodott a pápaválasztáson, sokáig esélyesként. Ha az ekkor már kész *graduale* díszítését Rómába való elindulásakor kezdték volna meg, Bakócz bíborosi címerét festik meg, vagy a helyét üresen hagyják! Bakócz a *gradualét* nem magának díszítette!

Rómából hazajöve Bakócz a számára nagyon fontos Zágrábi Egyházmegyében²² a tényleges a püspöki joghatóságot a több egyházi javadalommal – köztük esztergomi nagyprépostsággal (1502–1517) is – rendelkező Erdődi János (1489–1534) püspöki kinevezésével biztosította 1515-ben.²³

Másik unokaöccse, Erdődi (Tompa) Simon 1507-ben, itáliai tanulmányai kezdetén nem rendelkezett megnevezett egyházi javadalommal,²⁴ továbbá

¹⁸ Erdődi János 1502 Ferrara, 1503 Bologna. Lásd: KÖRMENDY K., *Studentes extra regnum. Esztergomi kanonokok egyetemjárása és könyvhasználata 1183–1543* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/9) (Budapest 2007) Adattár 148. sz. Erdődi (Tompa) Simon 1505 Bécs. Lásd: *Die Matrikel der Universität Wien. II.* (Hrsg. von F. Gall; Graz-Wien-Köln 1967) Bécs 1505/I. H 39; TUSKÉS A., *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365–1526* (Budapest 2008) 6221. sz. 1508–1509 Padova. Lásd: VERESS E., *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium III. Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864* (Budapest 1941) 175–176.

¹⁹ Birtokszerzéseinek összefoglalása: HORVÁTH 230.

²⁰ C. TÓTH – HORVÁTH – NEUMANN – PÁLOSFALVI 56.

²¹ Csézi András zágrábi kanonok, császári prépost, Bakócz zágrábi kormányzósága és Erdődi János püspöksége idején, 1503–1518 zágrábi vikárius. Lehetséges, hogy már 1518 júniusa előtt, 1519. november elejétől bizonyosan már esztergomi nagyprépost. Lásd: C. TÓTH, *Mo. késő középkori főpapi archontológiája...* 130–131. Bakócz legátusi bírója 1515–1518 között. BÓNIS Gy., *Szent-széki regeszták. Iratok az egyházi bíráskodás történetéhez a középkori Magyarországon* (Acta Universitatis de Attila József nominatae. Acta Juridica et Politica Tomus LI. Fasciculus I. Jogtörténeti Tár 1/1) (szerk. és a kéziratot gondozta Balogh E.; Szeged 1997) 3930, 4161–4280 sz. passim. Vö. Esztergomi nagyprépost 1520–1539. KOLLÁNYI F., *Esztergomi kanonokok 1000–1900* (Esztergom 1900) 130–131.

²² A kegyúri jogokat is gyakorolta a zágrábi püspökségben 1510-től 1521-ig. FRAKNÓI 175. Végrendeletében úgy intézkedett, ha családja kihalna, a családtagok tőle örökölt és megnevezett birtokai a zágrábi püspökség és káptalan, valamint a Bakócz-kápolna tulajdona legyen. FRAKNÓI 177.

²³ C. TÓTH, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája...* 131; C. TÓTH, *Erdődi Bakóc Tamás...* 152. jegyzet.

²⁴ Budán, 1507. augusztus 15-én, a személynöki iroda által kiállított oklevél szerint Erdődi Simon előadja, hogy mivel Itáliába indul tanulmányai végzésére, távollétére mindennemű ügyében, valamint az Esztergomi, a Fehérvári, az Egri, az Erdélyi és a Váradí Egyházmegyékben üres vagy megüresendő javadalmak kérvényezésére ügyvédek hatalmaz meg. C. TÓTH, *Erdődi Bakóc Ta-*

jelenleg sincs megbízható adatunk arra, hogy 1518-ig lett volna javadalma.²⁵ Ennek okát szintén adatok hiányában egyelőre nem tudjuk.²⁶ Bakócznak azonban valamilyen javadalmazási terve vele is lehetett.²⁷ A Bakócz-graduale sanctoraléja szokatlan módon Simon és Júdás apostolok vigíliájával kezdődik. Lehetséges, hogy Bakócz Tamás Erdődi Simonra gondolva szerkesztette így?²⁸

Erdődi Simon jövődöbéli possessorsága magyarázhatja a díszíteteskör belefestett püspöksüveges Bakócz-Erdődi címert, amit a két unokaöcs, majd az Erdődy család is használt.²⁹ A kétkötetes, nagyméretű graduale díszítését az 1514–1525 között kimutatható ún. Bakócz-monogramista miniátor kezdte meg budai műhelyében.³⁰ Ő fejezte be Mikó Árpád véleménye szerint Erdődi János számára György topuszkói apát zágrábi missaléjének díszítését is.³¹ Ennek megrendelését Erdődi János javadalmi ugyan lehetővé tették, de a tényleges megrendelést ebben az esetben sem tudjuk bizonyítékokkal azonosítani. Erdődi Jánost alkalmatlansága miatt 1518 júniusa előtt³² Bakócz Tamás eltávolította a zágrábi püspökség éléről. Befolyásának biztosítására kénytelen volt az addig mellőzött Erdődi Simont helyezni a zágrábi püspöki

más... 108. jegyzet.

²⁵ C. TÓTH – HORVÁTH – NEUMANN – PÁLOSFAI 57. C. Tóth Norbert a korábbi szakirodalomból ismert adatot, hogy Erdődi Simon 1511-től az Egri Egyházmegyében pankotai főesperes lett volna, helyesbítette. A javadalom Erdődi Jánosé volt, 1520-tól pedig maga Bakócz birtokolta. C. TÓTH N., *Az egri káptalan archontológiája*, in *Turul* 88 (2015) 2/20.

²⁶ Elképzelhető, hogy Erdődi Simon egyéniségét még maga Bakócz sem ítélte egyházi javadalomra alkalmasnak. Kerceslich (Baltazar Adam Krčelić), a zágrábi püspökség történetírója Erdődi Simon püspöki tevékenységének ismertetésében szinte kizárólagosan a zágrábi püspökségről, illetve a családi birtokokkal kapcsolatos perekéről, valamint a déli országrésznek a püspökség területét érintő háborúiban való részvételéről ír. KERCESELICH B. A., *Historia cathedralis ecclesiae Zagrabienensis. Pars prima I (Zagrabiae 1780)* 213–222.

²⁷ C. Tóth Norbert éppen az ügyvédvalló oklevél alapján azonban nem zárja ki, hogy a 24. jegyzetben felsorolt öt káptalan egyikében rendelkezhetett javadalommal. Vö. C. TÓTH, *Erdődi Bakóc Tamás... 109. jegyzet*. Korábbi feltevésem, hogy neki szánhatta az esztergomi egyháztartomány egyik, reménybeli, megüresedő püspöki székét, egyrészt Szendrei Janka megállapítására támaszkodott, miszerint a Bakócz-graduale esztergomi rítusú, másrészt a tévesen Erdődi Simonnak tulajdonított pankotai főesperességre. KÖRMENDY, *A Bakócz-graduale lehetséges megrendelője...* 216. Vö. 25. jegyzet.

²⁸ Kovács Andrea ugyan más indokkal, de szintén Erdődi Simonra gondol ebből a tényből. KOVÁCS 138.

²⁹ Vö. BERKOVITS I., *Főszékesegyházi Könyvtár*, in *Magyarország műemléki topográfiája I* (szerk. Genthon I.; Budapest 1948) 312; MIKÓ, *Graduale I. kötete* 430–431; SZENDREI, *Graduale Strigoniense... I*, 10; KÖRMENDY, *A Bakócz-graduale lehetséges megrendelője...* 215–217.

³⁰ MIKÓ, *II. Lajos... 76. A műhely tevékenységéről* lásd: MIKÓ Á., *Festett oklevelek és kódexek a késő középkori Magyarországon. A művészettörténetész dilemmái*, in *Művészettörténeti Értesítő* (megjelenés alatt). Köszönöm Mikó Árpádnak, hogy megjelenés előtt olvashattam tanulmányát.

³¹ MIKÓ, *Renezánsz művészet...* 396.

³² C. TÓTH, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája...* 131. Erdődi János eltávolítása a zágrábi püspökségről. C. TÓTH, *Erdődi Bakóc Tamás...* 155. jegyzet.

székbe (1518–1543).³³ A graduale díszítésének befejeztetése nem sürgette Bakóczot, hiszen a zágrábi székesegyházban Erdődi Simon sem énekeltehetett az alapvetően esztergomi rítusú szerkönyvből.³⁴ Bakócz halála, 1521 után bizonyosan nem folytatódott a kódex díszítése.³⁵

Milyen célra és kinek szánta megrendelője a püspöksüveges Bakócz-Erdődi családi címerrel „megpecsételt” díszkódexet? „A graduale elsősorban azért olyan nagy, mert többen egyszerre énekelnek belőle, viszonylag távolról. Csak másodsorban szolgál gazdagság, pompa kifejezésére.”³⁶ Az újabb zenetörténeti kutatások alapján azonban arra következtethetünk, hogy a valószínűsíthető megrendelő, Bakócz Tamás a gradualét – eredeti funkciójától eltérően – nem az esztergomi vagy a zágrábi székesegyház kórusának használatára készítette. Ennek tudatában is csak azt állapíthatjuk meg, hogy az Erdődi-Bakócz család püspöki méltóságot elnyert tagjai közül a jelenleg rendelkezésünkre álló források alapján Erdődi Simon jövendőbeli possessor-sága mellett tudunk több érvet felhozni. Ebben az esetben pedig a graduale a fentebb idézett másodlagos funkcióra szolgálhatott csak. Ez a gondolkodásmód sem volt idegen Bakócz Tamástól. De bizonyítékunk erre sincs.

Hogyan kerülhetett a graduale, melynek díszítése befejezetlen maradt, Budáról Oláh Miklóshoz, az utolsó donátorhoz? Bakócz halála után a kódex a budai díszítőműhelyből³⁷ nagy valószínűséggel Zágrábba került Erdődi Simonhoz,³⁸ hiszen az általa használt püspöksüveges Bakócz-Erdődi címerrel van díszítve. Ő személyes, családi örökségként őrizhette, de nem használhatta, és valószínűleg ezért nem is fejeztette be a graduale díszítését.³⁹ Erdődi Simon halála után, 1543-ban a zágrábi püspökséget a Németalföldről haza-

³³ C. TÓTH, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája...* 132; C. TÓTH, *Erdődi Bakócz Tamás...* 105. jegyzet.

³⁴ Szendrei Janka is ezzel az indokkal utasítja el Erdődi Simont mint megrendelőt. SZENDREI, *Graduale Strigoniense...* I, 13.

³⁵ Berkovits Ilona és Csapodi Csaba véleménye szerint 1521 után is folytatódott a díszítés. Hoffmann Edith és Balogh Jolán szerint 1521-ben abbahagyták a díszítést. Az álláspontokat ismerteti: SZENDREI, *Graduale Strigoniensis...* I, 10-11.

³⁶ Szendrei Janka egyik érve, hogy Bakócz a gradualét az esztergomi székesegyház használatára szánta. SZENDREI, *Graduale Strigoniense...* I, 12.

³⁷ Ha a graduale ekkor a budai díszítőműhelyből Esztergomba került volna, azonnal a székesegyház lett volna a tulajdonosa, és 1543-ban, a vár ostromakor a káptalan mint sajátját vihette volna magával Nagyszombatba.

³⁸ A kódex nem maradhatott Budán, mert a budai könyvanyag sorsa ismeretes. CSAPODI CS., *A budai királyi palotában 1686-ban talált kódexek és nyomtatott könyvek* (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei Új sorozat 15) (Budapest 1984) 5-9.

³⁹ A díszítés befejezetlenségének ez is egyik oka lehet, egyben gyengíti azt a feltevést, hogy Erdődi Simon lenne akár csak a díszítésnek is a megrendelője. A másik ok, hogy a Bakócz-monogramista működése 1525 után már nem mutatható ki Budán. Vö. MIKÓ, *II. Lajos...* 76.

tért Oláh Miklós kapta meg. Zágrábban vehette magához a Bakócz-gradualét, amely nem volt a zágrábi székesegyház tulajdonában.⁴⁰

Oláh Miklós 1553-ban esztergomi érsek lett.⁴¹ Esztergom török megszállása miatt az érsekség akkori székhelyére, Nagyszombatba vitte magával a Bakócz-gradualét, amelyben rajzvázlatok, köztük címerének ceruzarajza, arra utalnak, hogy a díszítés befejezése foglalkoztatta a humanista műveltségű érseket.⁴² Oláh Miklós azonban már nyomtatott liturgikus könyvet használt a főpapi szertartások alkalmával.⁴³ Nagyszombatban, az esztergomi székesegyházként szolgáló Szent Miklós-templomban a kéziratot Bakócz-gradualéból nem énekeltetett.⁴⁴ Megőrzéséről azonban gondoskodott. 1555-ben székesegyházának (*Ecclesiae suae Strigoniensi*) adományozta, és ezzel a székeskáptalan gondozására bízta. Az esztergomi káptalan az addig kötetlen, kétkötetes kódexet egy nagyszombati könyvkötőműhelyben bekötötte,⁴⁵ de a gradualéban nincs nyoma a kórushasználatnak.⁴⁶ Ennek elsődleges oka a már többször hivatkozott zágrábi tételek voltak.

A Bakócz-graduale sem kerülte el a liturgikus kódexek kora újkori sorsát. Kívágott lapjait levéltári borítónak, könyvek kötésére használták fel. A több kívágott lap közül jelenleg kettőről van tudomásunk.⁴⁷

⁴⁰ Erdődi Simon hagyatéki leltára szerint „sua pontificalia, mitrae, neque pastorale, cruce, candelabra, annulo aureo ecclesiae donat”. Ezt Oláh Miklós tanúsította. KERCSÉLICH 222-223. BERKOVITS Ilona Oláh Miklós könygyűjtőszervezetével indokolta a graduale megszerzését. Feltételezte, hogy Erdődi Simon utódaként Zágrábban jutott hozzá. BERKOVITS 314.

⁴¹ R. VÁRKONYI Á., *Oláh VI. Miklós*, in *Esztergomi érsekek 1001–2003* (szerk. Beke M.; Esztergom 2003) 256-261.

⁴² TÖRÖK Gy., *A kódex miniatúrái*, in SZENDREI, *Graduale Strigoniense... I*, 15-16; MIKÓ, *Illuminált könyvek... 71-72*.

⁴³ A velencei kiadású, római rítusú pontificale (Pontificale Romanum 1543) jelenleg lappang. Lásd: KÖRMENDY, *A Bakócz-graduale lehetséges megrendelője... 219*, 64. jegyzet.

⁴⁴ Vö. SZENDREI, *Graduale Strigoniense... I*, 14.

⁴⁵ A kötet díszítő motívumok Rozsondai Marianne meghatározása szerint elsősorban a Dél-Lengyelországban, Alsó-Ausztriában és Felvidéken készült kötésekben fordulnak elő, nincsenek elmentmondásban a nagyszombati helyi bekötéssel. Vö. KÖRMENDY, *A Bakócz-graduale lehetséges megrendelője... 219*. A 2. kötetből kiáztatott, restaurált gerincerősítő csikokat a restaurálás után 2 teljes lappá kiegészítve összeillesztették. Hermachorus és Fortunatus július 12-i ünnepe pozsonyi liturgikus könyvek kalendáriumában is szerepel, ami passauai hatásra utal. Nyugat-Magyarországon passauai rítusú missale használatára vannak adataink. Nagy valószínűséggel egy helyben lévő pergamen liturgikus könyv kalendáriumlapjait használta fel a kötet gerincerősítésére a könyvkötő. Ez is erősíti a Nagyszombatban való bekötést. A köteteken négy-négy deltoid alakú, áttört, ózozott sarokveret és egy rombusz alakú köldökveret található. A veretek kovácsoltvasból készültek, áttöréseik alá fehér, az áttörések helyére pedig pirosra festett papírlapot tettek a restaurálásakor. Tóth Zsuzsa restaurátornak, az OSZK Restaurátor Műhely munkatársának köszönöm a kötet restaurálásáról és a veretekről adott véleményét.

⁴⁶ SZENDREI, *Graduale Strigoniense... I*, 10.

⁴⁷ Töredékei: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, K 479 (az első kötet CCXIV. leveléből csikokra vágott darabok); Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet, C 1765 (a 2. kötet IV. levelének darabja). lásd: SZENDREI, *Graduale Strigoniense... I*, 7.

A *graduale* elnevezésével kapcsolatban ismét fel kell hívni a figyelmet a kéziratok, kódexek átnevezésének káros gyakorlatára. Ezt a Bakócz-*graduale* esetében is megkísérelte két esetben a szakirodalom.⁴⁸ A *gradualénak az az elnevezése, ami a kutatásban már több mint száz éve használatos, elengedhetetlen a kézirat egyértelmű azonosításhoz.*⁴⁹ Az pedig végképpen nem hagyható figyelmen kívül az elnevezésben sem, hogy a kódexben több helyen, mintegy pecsétként belefestett Bakócz-Erdődi címert láthatunk.⁵⁰

A Bakócz-*graduale* az 1526 előtti, középkori magyar királyság zenei és könyvdíszítési kultúrájának egyik különleges, az esztergomi és zágrábi liturgikus hagyományokat közösen őrző forrása, a budai miniátorműhely kiemelkedő művészettörténeti emléke. Fennmaradását Oláh Miklósnak köszönhetjük. Az esztergomi székeskáptalan pedig évszázados őrzésével biztosította, hogy a Schola Academica 2017. szeptember 22-én, az Ars Sacra fesztivál keretében, a Főszékesegyházi Könyvtárban, először énekeljen a Bakócz-*graduale*ből, bemutatva zenei anyagának különleges értékeit.⁵¹

⁴⁸ Szendrei Janka kiadásában, a latin nyelvű címben már hiányzik a hagyományos elnevezés, a további szakirodalomban már szinte azonosíthatatlan a kódex csak a műfaja alapján. Vö. MIKÓ, *Graduale I. kötet* 428. Ennek a gyakorlatnak szenvedő alanyai a kutatási fázisonként új névre keresztelt, így esetenként elveszettek tartott középkori kézirateink, valamint a kutatók, akik gyakran kutatástörténettel kénytelenek azonosítani az időnként új és régi névvel felváltva hivatkozott kéziratokat.

⁴⁹ Mikó Árpád visszatért az eredeti elnevezéshez. Lásd: MIKÓ, *II. Lajos... 74-76*; MIKÓ, *Reneszánsz művészet... 396*. Vö. KÖRMENDY, *A Bakócz-graduale lehetséges megrendelője... 220*.

⁵⁰ Bakócz-*graduale* I. kötet f. 1^r, 8^v, 11^v, 12^r, 20^v.

⁵¹ A Schola Academica a Bakócz-*graduale* válogatott tételeiből CD-t készített, amelynek anyagát a Bakócz-kápolnában rögzítették 2017 őszén.

♦♦♦ SOÓS SÁNDOR

Tóbiás, Ráfael őrangyal és a mágikus ponyva

A bemutatandó, *Tóbiás áldását* tartalmazó ponyva a *mágia világát* idézi, ahol az ember úgy véli, jó, ha sorsának irányítását a saját kezében, illetve – amint ez később kiderül – inkább zsebében tartja. Tóbiás és a neki segítő *Ráfael angyal* története bibliai eredetű, az egykori keleti mágia praktikáit is megőrizte.

Bizonyos mágikus elemek évezredek gyökerűek. Néprajzi kutatások igazolták például, hogy a rontó-ártó szándék mindenáron való elhárítására tett ún. irracionális kísérletek gyakorlatilag napjainkig fennmaradtak.¹ Az sem véletlen, hogy a megvizsgált ponyvában éppen Ráfael választották ki mágikus védelmezőként. A szakirodalom a különlegességük miatt tartja számon az egyes bajelhárító funkciójú kiadványokat, kéziratokat, mert az ártó szándék elhárításának tárgyi bizonyítékai művelődéstörténeti ritkaságok.

A feldolgozás elején egy *alapkérdést* kell tisztáznunk: mi a különbség a hitből fakadó cselekedet és a mágia eszközvilága között? A válasz nagyon egyszerű. A tiszta hitből fakadó imában az ember kéréssel fordul Teremtőjéhez, és reméli, hogy meghallgatásra talál. A mágia világához folyamodó személy különféle módokon kényszeríteni akarja a természetfeletti erőket az általa követeltek megadására, illetve végrehajtására. Ilyen kényszerítőeszköz lehet egy ponyva szövege is. A régi, hivatalos egyházi jóváhagyás nélkül nyomtatott szövegekben nem mindig egyszerű elkülöníteni a hit és a mágia elemeit.

Hogy a Tóbiás-történetet megérthessük, először tisztáznunk kell, kik az őrangyalok. Nem teológiai feldolgozásról van szó, hanem olyan szakrális néprajzi elemzésről, amely a hittudomány körébe tartozó területet érint.

¹ ERDÉLYI Zsuzsanna, *Hegyet hágék, lőtőt lépék* (Budapest 1974); BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium I-II* (Budapest 1977); JUNG Károly, *Törökbecsei amulett*, in *Ethnographia* 99 (1988) 3-4/357-375; LENGYEL Ágnes, *Amulettként használatos XIX–XX. századi szakrális ponyvanyomtatványok*, in „Nyisd meg, Uram, szent ajtódat...” (szerk. Barna Gábor; Budapest 2001) 75-90 stb.

Az angyalok tisztán szellemi, személyes és halhatatlan teremtmények.² Tökéletességük fölülmúlja minden látható teremtményét, ennek bizonyítéka dicsőségük ragyogása.³ Éppen ezért a megdicsőült szentekkel azonos tisztelet illeti őket.⁴ A IV. Lateráni Zsinat hittétele szerint: „Isten az idő kezdetén a semmiből teremtette mind a szellemi, mind az anyagi világot, vagyis az angyalok és az emberek világát.” Az angyalok nem függenek a tér és az idő dimenzióitól, az emberi értelmet és akaratot messze felülmúlják. Értelmükkel pedig sokkal többet látnak, mint az emberek.⁵ Valamilyen közvetítő szerepet töltenek be Isten és az ember között, vagy Isten mennyei udvartartásához tartoznak.

Az angyalokról szóló tanítás alapjait a babiloni fogság utáni időkben találjuk meg, amikor a többistenhit már nem fenyegette Izraelt. A bibliai héber *malak* szónak a fordítása az *angelos*, mindkettő küldöttet jelent. Teremtésükről nem beszél a Szentírás. Az Ószövetségben a *malak* úgy jelenik meg, mint segítő küldött,⁶ aki oltalmazza Izraelt és Jahve üzenetét közvetíti. A szövetség szolgálatában áll, de nem lehet tudni, hogy Isten beavatkozásának megszemélyesítéséről van-e szó, vagy külön teremtményi küldöttről.

Az angyalok csodálják Isten teremtő művét, az emberek tanítói, egyes angyalok szerepe egyéni névvé válik, az ég lakói látják Istent, Jézus életében is szolgálatot teljesítenek, ők közvetítik a feltámadás hírért is, Isten tervének végrehajtói, ők szolgálják majd az ítéletre érkező Krisztust. Az apostoli egyház meg volt győződve az angyalok segítségéről.⁷ Az angyalok világának központja Krisztus, ők az Ő angyalai. „Amikor az Emberfia eljön dicsőségében és vele mind az angyalok...” (Mt 25,31).⁸ Ők azok a tiszta lelkek, akiket Isten a maga dicsőítésére, imáadására és parancsainak teljesítésére teremtett. De léteznek pártütő, az elkárhozott lelkektől különböző, bukott angyalok is.⁹

² GÁL Ferenc, *Dogmatika* 1 (Budapest 1990) 162; *Angyalok őriznek* (ford., szerk. Balassa Zsigmond; Budapest 1991).

³ *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (Budapest 2002; a továbbiakban: *KEK*) 99; KOLTAI Kornélia, *Angyalok az Ószövetségben*, in XERAVITS Géza – TAMÁSI Balázs – SZABÓ Xavér (szerk.), *Angyalok az ókortól Szent Tamásig* (Budapest 2011) 19-38. Részletesen kifejti a héber ma'lak szó jelentésének változásait.

⁴ LONOVICS József, *Népszerű egyházi archeológia vagyis a katolikus ünnepek, szentségek, ünnepélyek s szertartások értelmezése és különféle rendes és rendkívüli szószéki jelentések, részint szent beszédekben, részint hirdetményalaku oktatásokban I-III* (Pest 1870) I, 375.

⁵ TÖRÖK József, *Az angyalokról*, in *Angyali imakönyv* (szerk. Jánossy Gábor; Budapest 2010) 8-12. 10.

⁶ KARASSZON István, *Ég és föld között: a Küldött*, in XERAVITS – TAMÁSI – SZABÓ 9, 18.

⁷ GÁL, *Dogmatika* 162-163.

⁸ *KEK* 100.

⁹ LONOVICS I, 374. *Exorcizmus a sátán és a bukott angyalok ellen* címmel kis kétlapos, négyoldalas füzetet adott ki az Egyház, amelyet XIII. Leó pápa engedélyezett. A 3. kiadás Budapesten, 1890-ben jelent meg a Korda RT. nyomdájában. A füzet a gonoszeltávolító, avagy ördögűző szertartást tartalmazza.

Az Egyház szeptember 29-én és október 2-án külön megemlékezik róluk, hiszen „Isten dicsősége felragyog Angyalaiban”. A szent őrzőangyalok ünnepén votív szentmisét mutattak be, amelyben az angyalok szolgálatára bízta a hívek imádságait, az ártatlanok védelmét, a bűnbánók fájalmát, a sírhelyek óvását. A gonosz támadásaival szemben Isten angyalainak védelmét kérték a békében imádkozókra, legyenek támaszai a haldoklóknak, és kísérik lelküket a paradicsomba.¹⁰ Ezért találhatók a meghalás művészetéről szóló középkori Halottaskönyvnek, az *Ars Moriendinek* fennmaradt példányaiban különféle angyalábrázolások.¹¹ Az előbbiek is bizonyítják, hogy a síremlékeken ábrázolt angyaloknak kísérő és őrző funkciója van.¹²

Az angyalok régi és mélyen gyökeredző tiszteletének különleges példái a zarándokhelyek: Mont-Saint-Michel, San Michele al Gargano, San Michele della Chiusa,¹³ Chona.¹⁴ Ezek a kegyhelyek a kereszténység zarándoklatainak kultusztörténetében sajtáságos helyet foglalnak el, hiszen a pusztán szellemi lények tiszteletének emlékeit őrizték meg.

Az angyalábrázolások nagy változatosságot mutatnak. A korai keresztény képeken római férfiviseletben láthatjuk őket. A 4. század végén jelentek meg a szárnyas angyalok. A reneszánsz és a barokk ikonográfiában találhatunk ismét szárny nélküli angyalokat. A középkori nyugaton az angyalokat szép fiúnak vagy lánynak öltözve, többnyire liturgikus öltözetben jelenítik meg. A középkor vége felé gyermekeként is megfestették őket. A bizánci művészet végig megőrizte a korai századok ünnepélyes-komoly ábrázolásainak stílusát.¹⁵ A középkori vallásos irodalom egyik legkiemelkedőbb alkotása volt az előbb említett *Ars Moriendi*, amelyből számos nyelven maradtak fenn részletek. Egy 1450 körül készült kötet fametszetein látható szárnyas lény a haldokló őrangyala, aki az utolsó útjára készülõ ember mellett állva hitében bátorítja, türelemre inti, vigasztalja, erõt, reményt ad neki, alázatra vezeti, a világtól való elfordulásra biztatja, mellette áll a végórán.¹⁶

A Tóbiás-történet a keresztény Európa egyik kedvelt művészeti témája. Az ókeresztények Tóbiást hallal ábrázolták, s ez a típus később is előfordul.¹⁷ Korai képeink legnevezetesebb ábrázolását egy dalmáciai festõ alkotá-

¹⁰ *A népi jámborság és liturgia direktórium*a (Budapest 2005) 140-141.

¹¹ *Ars moriendi. A meghalás művészete* (Budapest 2004).

¹² Az őrangyalok tisztelete az ősegyház korától kimutatható az egyházatyák írásában, a mise imáiban. A mindennapi zsolozsmában és a litániákban a többi szent között kezdettől fogva segítségül hívták őket. A tiszteletük alakulásáról, változásáról lásd: XERAVITS – TAMÁSI – SZABÓ; MADAS Edit (szerk.), *A néma barát megszólal* (Budapest 1985) 33; BÁLINT, *Ünnepi kalendárium* II, 351.

¹³ *A népi jámborság és liturgia direktórium*a 141.

¹⁴ PELSŐCZY Ferenc, *A vallási élet arculata Szent István korában* (Törökbalint 1994) 114.

¹⁵ SEIBERT, Jutta (szerk.), *A keresztény művészet lexikona* (Budapest 1986) 24.

¹⁶ *Ars moriendi* 5, 12, 56, 38, 64, 75, 83.

¹⁷ SEIBERT 305.

sán fedezhetjük fel. Temperával fára festették az 1340-50-es években,¹⁸ más vélemény szerint e század második felében készülhetett.¹⁹ A Tóbiás-történet nyugati keresztény ábrázolása jellemzően csak a 15. századtól bővült ki az őrangyalok témakörével,²⁰ ezért a Keresztény Múzeum tulajdonában lévő festmény ikonográfiai megoldása korainak számít. Egy 1637-es imádságoskönyv Tóbiást az angyallal zarándokként ábrázoló fametszetet közöl.²¹ A barokk kori őrangyal-tisztelet tudatos terjesztője a Jézus Társaság volt. E tisztelet az ifjúság nevelésének egyik hatékony eszköze lehetett. Ennek szemléletes példája a győri Szent Ignác-kápolna 1674-es oltárképe, melynek kompozícióját látva érzékelhetjük, hogy az őrangyal-ábrázolás Szent Ráfael és Tóbiás együttes történetéből származik.²² Ugyancsak kiváló az egykori székesfehérvári jezsuita templom monumentális oltárképe. A legsajátosabb őrangyal-kompozíció a soproni Szent Mihály-templomban látható. Itt a romantikus híd helyett a keresztfa mint palló hidalja át e világ minden veszélye között a mulandóból az örökkévaló felé vezető utat.²³ Néhány további templomunkban, kápolnánkban is található barokk őrangyal-ábrázolás vagy a tiszteletére való utalás.²⁴

Bálint Sándor véleménye szerint az őrangyaloképekben és oltárképekben nincs sok köszönet, a felfogásuk tündériesített, giccses, érzelgős. Messze esnek attól az apokaliptikus fenségétől, amilyenek az Egyház tanítja és a középkor népe hitében tényleg megélte.²⁵ Az őrangyalokról szóló jámbor, népi hiedelmeket is ő gyűjtötte össze. A Közép-Európa szakrális népművészetéhez tartozó üvegeképek között a Bálint által említett jellegzetes újkori őrangyal-ábrázolásokat találunk.²⁶

Sokat elárulnak a hazai őrangyal-tiszteletről imakönyveink szövegei. Pázmány Péter²⁷ *Imádságoskönyvének* 19. század végi kiadásában is megtalálható az érsek könyörgése.²⁸

¹⁸ BOTS KOVITS Miklós – MOJZER Miklós – MUCSI András, *Az esztergomi Keresztény Múzeum képtára* (Budapest 1964) 48.

¹⁹ MUCSI András, *Az esztergomi Keresztény Múzeum képtárának katalógusa* (Budapest 1975) 38. A kép a katalógusban a 36-os sorszámot viseli.

²⁰ SEIBERT 305.

²¹ TŰSKÉS Gábor – KNAPP Éva, *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században* (Budapest 2001) 34.

²² Ez a közös gyökér teszi indokolttá a szentképeknek és a Tóbiás-áldást tartalmazó ponyvának egy tanulmányban való feldolgozását.

²³ SZILÁRDFY Zoltán, *Ikonográfia – kultusztörténet* (Budapest 2003) 313.

²⁴ BÁLINT, *Ünnepi kalendárium* II, 353-357. Továbbiak: Vál 1747; Daróc; Simontornya; Zombor; Magyaralmás 1761; Nagyölved; Tervár 1777; Mórahalom stb.

²⁵ BÁLINT, *Ünnepi kalendárium* II, 355.

²⁶ SZACSVAI Éva, *Üvegeképek* (Budapest 1996) 376, 377, 378. számú képek.

²⁷ Pázmány Péter esztergomi érsek (1570–1637).

²⁸ PÁZMÁNY Péter, *Keresztény imádságos könyv* (Budapest 1886) 71-75. A barokk nyelvű imádság nyelvvezete, árnyalt megfogalmazásai, az olvasás hitélménye a teljes szöveg idézését kívánja

Esterházy Pál 1691-es könyvében teljes fejezetet, a „negyvennegyedik szombatot” szentelte „Az őrző Angyalhoz...” témakörnek.²⁹ *A Hajadonok őrangyala* című imádságoskönyv már nevében is az angyalokat nevezi meg a biztos védelem képviselőinek.³⁰ Ráfael mint Tóbiás vezetője, „az Istennek e szent angyala, egy szép ifjú képében, a mi őrangyalunk nyájas képe”.³¹ A 18-19. században népszerű *Jó illatú rózsáskert* szintén imádsággal mond köszönetet.³² A ferences Áts Benjámín *A Hétfájdalmú Arany Koronája* című kötetben imádságot, éneket és litániát közölt a szent őrzőangyalokhoz.³³ Székesfehérvár-Felsőváros Kiscellben (Celldömölkön) megforduló búcsúsai a hazaindulás előtti imájukban említik.³⁴

A *Verses Szentírás* költője, a neves szentember, Varga Lajos (1855–1909)³⁵ az angyalokról írott versrészleteiben az ún. népi teológia elemeit ve-

meg, ezért az 1. függelékben közöljük.

²⁹ ESTERHAS PÁL, *Az Boldogságos Szűz Mária szombattya...* (Nagyszombat 1691) 131-134.

³⁰ TÁRKÁNYI Béla, *Hajadonok Őrangyala katolikus imakönyv* (kiadja Heckenast Gusztáv; Pest 1865).

³¹ HUSZÁR Károly, *Bibliai történet* (Székesfehérvár 1869) 316.

³² *Jó illatú rózsáskert, melyben mindenféle reggeli és estvéli imádságok és énekek foglaltatnak* (Bucsanszky Alajos; Pest 1854) 239: „Oh én szerelmes őrző angyalom! ki nékem Istentől őrzőül rendeltettél, köszöntelek, áldalak, magasztallak téged, és hálákat adok ezerszer jótéteményekért, melyeket születésemtől fogva ez óráig lelkemben, testemben tetted. Oh dicsőséges szent angyalom, melly nagy én hozzám a te szereteted, hogy éjjel nappal mellettem vagy, nékem szegény bűnösnek oly híven szolgálsz, és szorgalmasan gondomat viseled. Oh melly szerencsétlenségbe jutnék! Melly sok bűnbe, és gyalázatba esném, ha te nem oltalmaznál, azért hálákat adok néked, és kívánlak örökké a mennyben dicsérni; ime te sok jótéteményidnek elégtételére, ajándékozom néked az édes Jézus szentséges szívét, és az által kérlek, bocsásd meg, hogy engedelmességgemmel sokszor megbántottalak, a te hív gondviselésedbe ajánlom magamat, és kérlek az isten irgalmassága, hogy az én utolsó órámon velem légy, és engem az egész kísértetekben híven oltalmaz, Amen.”

³³ 1855-ben jelent meg, és több kiadást is megért. Áts Benjámín, *A Hétfájdalmú Boldogságos Szűz Mária nyomait követőknek mennybe vezető arany koronája, azaz: a mennyei fényességgel ragyogó Isten Szent Anyjához ébresztő imádságos és énekes könyv* (Bucsanszky Alajos; Budapest 1877) 221-225.

³⁴ *A buzgó búcsújáró hívek által búcsújárás alkalmával használt énekek, imádságok és litániák foglalata. Hozzáadotván néhány körmenetek alkalmával használt egyházi énekek* (Székesfehérvár 1900) 89: „Íme kegyes Anyám, eljött már az óra, melyben Tőled végső búcsút venni kényszerítettünk. Tiszta szívünkől köszönjük és hálát adunk mindazokért a kegyelmekért, melyeket velünk itt, ezen szent helyen, érdemeink felett kegyesen Istenüktől kinyertél. Azt az egyet kérjük még Anyai jóvoltodból, add ránk Anyai áldásodat, mellyel szerencsésen és minden veszély nélkül házukhoz és házuknál levő cselédeinkhez visszatérhessünk! Ráfael angyal kísérjen és őrizzen utainkban, hogy friss egészséggel hazajuthassunk. Éljen tehát jézus, éljen Mária, test szerint ugyan elválnak töletek, de lélek szerint mindenkor itt maradunk nálatok, szívünket e végre örökös zálogul szentséges oltáron hagyjuk. Őrizz Anyai pártfogással minden gonosztól, hogy ne csak itt, hanem mennyei dicsőségben is örökké veled együtt imádkozhassunk és dicsérhessük édes Jézusunkat! Édes Anyám Mária. Amen.” Idézi: Soós Sándor – Soósné Veres Rózsa, *Kismáriacell, Celldömölk búcsújáró helye* (Celldömölk 2012) 138.

³⁵ A szentember elnevezés a szakrális néprajznak a népi kultúrából átvett, ismert meghatározása. A 16–17. századi licenciátusok késői, 19–20. századi utódait, búcsúvezetőit, előlenekeseit hívhatják így. Bővebben: Soós Sándor, *Fodor József búcsúvezető zarándokkönyve (1957–1974)* (Eszter-

gyította az egyházi teológia tanításával, a képzőművészeti alkotásokon és szentképeken látottakkal. Az őrangyal alakját költői formában több helyen megidézi.³⁶

Ájtatossági szentképeken és levelezőlapokon a 19. század első felétől az 1940-es évekig terjedő időszakból találtam őrangyal-ábrázolásokat. Az őrangyalok szép, fiatal nőként, hosszú hajjal, földig érő ruhában, kiterjesztett, hatalmas szárnyakkal, kedves lényként jelennek meg a képeken. Sokszor ismétlődő, hasonló helyzetekben, a rászorultságot hangsúlyozva állnak védenceik mellett. Mindig csak gyermekekről, illetve fiatalokról van szó, s általában lányokról. A szentképeken látható veszélyforrások – kígyó, szakadék, törött és rozoga híd, örvénylő patak, tövisek – a mindennapi élet tényleges veszedelmeit jelentették. Gondoljunk a nagy kegyhelyek (Altötting, Mariazell, Radna stb.) ismert fogadalmi képein lévő megfestett veszélyhelyzetekre, balesetekre, jelenetekre, amelyek mind ezeket támasztják alá.³⁷

A *Tóbiás áldása* című ponyvát³⁸ az 1980-as évek második felében a szentendrei „lengyel piacon” találtam. Pontosabban, ez a kis füzet egyike volt annak a több száz szentképnek és ponyvának, amelyet egy idősebb aszszonytól több hónap alatt, részletenként vásároltam meg. Mindig csak néhány tucat szentképet és ponyvát hozott. A saját nevét és azt, hogy honnan származik az áruja, nem árulta el. Így a használatukról nem tudtam meg

gom 2008) 9-17.

³⁶ VARGA Lajos, *Verses Szentírás vagy Biblia* (Budapest 1995) 214, az útnak induló Tóbiásnál: „Az ifjú Tóbiás atyjához lehajolt, / Ez mindkettőjükre égi áldást mondott. / »Az égnek angyala legyen vezéreték – / Eképpen intett búcsút a jámbor két öreg – / Fedezzen szárnyával az égnek angyala, / Védelmezzon az Úristen védő karja!«” Uo. 286, a gyermek Máriát meglátogató Gábrriel angyal ekként szökölt az alvó gyermek fölött: „Most pedig aludj és álmodjál szépeket: / Angyalok örököndnek kisdéd álmaid felett! / Fogadd búcsúzóul angyali csókomat, / Ártatlan ajkaid mosolyra nyílnak!” / És a búcsút jelző angyali csók után / Szelíd mosoly nyílik a kisleány ajakán! / A mosoly e napig időről időre, / Örökségül maradt a kis csecsemőkre.”

³⁷ Természetesen a kígyóábrázolás (áspiskígyó, azaz vipera) a gonosz kísértéseire is vonatkozhat. Többnyire egy angyal egy gyermekre vigyáz, de akad két-három gyermekre, testvérekre vigyázó is. Néha két angyal vigyáz két gyermekre. Az őrangyal imádkozni tanítja a gyermeket, vele van a reggeli és lefekvés előtti imája elvégzésekor, segít a leckeírásban, óvja a természetben pihenő álmát. A halott gyermek lelkét is őrangyala viszi a mennyországba. Vigyáz az árvákra, a Szentháromságról és Szűz Máriáról tanít, óvja a szikla szélén virágot szedő kislányt, segít átkelni a zúgó patak feletti rozoga pallón, fogja a tóparton nádat szedő kisfiú kezét. Vigyáz az állatait őrző gyermekre, nem engedi lerántani az égő petróleumlámpát, óvja az eperszedés után elpihenő kiscsiket a leselkedő viperától, együtt imádkozik a kislánnyal a határban álló, képes fára kitett Mária-fülke előtt, vigasztalja a szabadban álló keresztet átélő gyermeket s a sírra boruló árvát, védi az úton lévőket, bátorítja a koldusnak alamizsnát adó kislányt, örökdiik a beteg ágyánál, szemmel tartja az erdei gyümölcszedés közben a gyermekre leselkedő kígyót, ott áll a vízparti szikla pe-remén pillangót kergető kislány fölött, segít a tanulásban.

³⁸ BÉKÉS István, *A magyar ponyva pítaval* (Budapest 1966) 6. A ponyvák sajátos nyomdai termékek. Eredetileg a vásárokból földre terített ponyváról árusított olcsó, közkedvelt kiadványokat jelentett. Tehát nem a műfaj, hanem az árusítás módja volt a névadó. A vásárlók többnyire egyszerű emberek voltak.

egyetlen olyan részletet sem, amely a tudományos feldolgozásnak fontos része lehet. Funkcionális adatok híján a Bibliában és a szakirodalomban találtam meg e nyomtatvány megfejtésének kulcsait.

Az Egyház által engedélyezett kiadványok szövegei mindig a tiszta hitet és tanítást közvetítik. Ezeken kívül léteznek olyan régi nyomdatermékek is, amelyek – sokszor csak burkolt, rejtett módon – a mágia ősi világát idézik meg. (Éppúgy, mint az általam vizsgált ponyva.) Néha archaikus imák elemeit rejtik, amelyekről így fogalmazott az önálló műfaj felfedezője, Erdélyi Zsuzsanna: „A tárgyilagosság kedvéért meg kell hagyni, hogy az egyház ellenkezése jogos volt. A hittisztaság védelmére fölesküdtött papság szükség szerint támadhatta ezeket a bizonyos tartalmi elemeik és főleg a záradékaikban kifejezett »igazságok« miatt egyházilag valóban szentesíthetetlen imákat, amelyek valamiféle önfeloldozást, pap nélküli, szentség nélküli bűnbocsánatot hirdettek.”³⁹ Az Egyház azonban már felismerte e szövegek kultúrtörténeti jelentőségét, így a teljes körű tiltást a kutatás támogatása váltotta föl.⁴⁰

A varázsszövegek egy része bizonyíthatóan ókori eredetű. Már Egyiptomból rengeteg adatot ismer a tudomány.⁴¹ Ezekben olyan szövegváltozatok is felfedezhetők, amelyeknek keresztény közegbe illő részelemeit, egyes motívumait például ponyvaszövegben azonosíthatjuk. Ezek közé tartozik a vizsgált ponyva is, amelynek kevés magyar nyelvű változatát ismerjük. Jung Károly 1984-ben Törökbecsén talált egy amulettegyüttest, egy *Tóbiás áldása* című ponyvát és egy kisméretű fakeresztet, belevéselt betűcsoportokkal. E két tárgyat halotti állfelkötő-kendőbe takarták. Jung mind a három tárgy kultúrtörténetét elemezte.⁴² Ezek közül a ponyvanyomtatvánnyal kapcsolatos megállapításait foglalom össze, kiegészítve a szakirodalom egyéb adataival.

Elemzésem kiindulópontja azonban a bibliai Tóbiás könyve, amely a bölcsességi irodalom darabja.⁴³ Szabadon kezeli a történelmi múltat és a földrajzi elhelyezkedést. A héber Bibliából hiányzik, a protestantizmus sem fogadta el. A Katolikus Egyház is aránylag későn, az egyházatyák korában vette be a szentírási kánonba.⁴⁴

³⁹ ERDÉLYI Zsuzsanna, *Aki ezt az imádságot...* (Pozsony 2004) 46.

⁴⁰ Uo. 47.

⁴¹ KÁKOSY László, *Varázslás az ókori Egyiptomban* (Budapest 1974).

⁴² JUNG 357-375.

⁴³ OBERMAYER, Heinz – SPEIDEL, Kurt – VOGT, Klaus – ZIELER, Gerhard, *Stuttgarter bibliai kislexikon* (Eisenstadt 1973) 304.

⁴⁴ GÁL Ferenc, *Bevezetés Tóbiás, Judit és Eszter könyvéhez*, in *Biblia* (Budapest 1976) 485-486.

Néprajzi értelemben a Tóbiás-történet tulajdonképpen a „hálás halott”⁴⁵ és a „szörny menyasszonya”⁴⁶ mesetípus egyik példája. A történet szüzséjét a dán Andersen *Az útítárs* című meséjében dolgozta fel.⁴⁷

Tóbiás könyvéből csak azokat a részleteket és jellegzetességeket mutatjuk be, amelyek a vizsgált ponyva megértéséhez szükségesek. A könyv egy deportált izraelita sorsát beszéli el, aki Ninivében nagy tekintélyt szerzett. Tobit (más változatban Tóbiás, az ifjú Tóbiás apja) Isten törvényének engedelmeskedve, a tilalom ellenére eltemette az elhunyt, de el nem temetett, illetve az uralkodó parancsára meggyilkolt zsidókat (Tób 1,18-19; 2,3-7). A zsidó temetkezési szokások szerint az elhunytak teste nem heverhet hosszú ideig szanaszét, hanem rövid időn belül el kell temetni háborítatlan helyre.⁴⁸ Tobit az Istennek kedves parancsnak engedelmeskedve szállt szembe a földi uralkodó, Szancherib (Kr. e. 705–681) utasításával,⁴⁹ pedig tudta, hogy ezért súlyos büntetés vár rá (Tób 1,20).

Életét később az is jelentősen megnehezítette, hogy elveszítette a látását. „Éjszaka megfürödtem, kimentem az udvarra és lefeküdtem a fal tövébe. Mivel meleg volt, nem takartam be a fejemet. Nem tudtam, hogy verebek fészkelnek fölöttem a falon. Meleg ürülék hullott a szemembe. Fehér foltok keletkeztek rajtam, úgyhogy orvoshoz kellett fordulnom. Minél több kenőcsöt használtam el, annál vaksibbá váltam a foltoktól, végül egészen megvakultam. Négy évig nem láttam...” (Tób 2,9-10).

A könyvnek egy másik szálon futó története szerint a medinai *Sárát* Azmodeus szellem gyötörte. Miután férjhez ment, a nászéjszakáin a gonosz sorjában hét férjét is megölte. A hozzá fohászkozó Sárát és az öreg Tobitot egyszerre hallgatta meg Isten: elküldte *Ráfael angyalt*,⁵⁰ hogy Tobit szemét gyógyítsa meg, Sárát pedig adja feleségül a fiatal Tóbiáshoz (Tób 3,16).

Az ifjú Tóbiás apja kérésére a család vagyonáért Medinába indult, s vezetőnek az „álruhás” Ráfael angyalt fogadta fel (Tób 5,4-8). A Tigris folyónál egy hal be akarta kapni Tóbiás lábát, de ő az angyal útmutatása szerint megfogta a halat: „Vedd ki a szívét, a máját és az epéjét, és vigyázz rájuk ... mert a szív, a máj és az epe jó orvosságnak” – mondta Ráfael, majd így foly-

⁴⁵ SCHEIBER Sándor, *Folklór és tárgytörténet* I-II (Budapest 1977) I, 109.

⁴⁶ Tanulmányomban a varázsmese egyetemes történeti forrásaival, nem a mese alakjánával (morfológia) foglalkozom. Az az irány túlságosan messze vezetne, s eltérne a céljaimtól. E témakör összefoglalása a következő kötetekben tanulmányozható: PROPP, Vlagyimir Jakovlevics, *A mese morfológiája* (Budapest 1995); HERMANN Zoltán, *A „Tóbit könyve” és a varázsmese. Egy allegória*, in *Varázs/szer/tár* (Budapest 2012) 76-87.

⁴⁷ HERMANN 76.

⁴⁸ KROLL, Gerhard, *Jézus nyomában* (Budapest 1982) 463.

⁴⁹ *Stuttgarter bibliai kislexikon* 304.

⁵⁰ *Stuttgarter bibliai kislexikon* 260; XERAVITS Géza, *Esettanulmány: Ráfáél önmeghatározása Tóbit könyvében*, in XERAVITS – TAMÁSI – SZABÓ 157-177.

tatta: „Ha elégetik a hal szívét és máját, s a démon vagy gonosz szellem gyötörte férfi vagy nő előtt füstölnek vele, mindenféle rossz nyavalya örökre elmúlik, még nyoma sem marad. Ami meg az epét illeti, az meg szemkenőcsnek jó: ha valakinek fehér foltok vannak a szemén, csak rá kell fűjni a foltokra, és meggyógyul” (Tób 6,5.8-9).

Amikor Medinában jártak, az angyal Sáráról beszélve elmondta neki, hogy ők ketten közeli rokonságban vannak, ezért Tóbiás az ősi jogszokás szerint feleségül veheti a lányt. Beszámolt a démon gonoszságáról és az elűzésének módjáról is: a hal belső részeinek füstölésével örökre elűzhető a szellem. Amikor Tóbiás feleségül vette Sárát, a nászéjszakán „eszébe jutott, amit Ráfael mondott neki. Elővette hát táskájából a hal szívét és máját és a füstölőben lévő parázsra tette. A démon nem állhatta a hal füstjét, így el is menekült a levegőben, meg sem áll Egyiptomig. Ráfael üldözőbe vette, megkötözte és odaláncolta” (Tób 8,2-3).

Miután Tóbiás feleségével és apja vagyonával visszatért a szülői házba, apjához sietett: „Kezében vitte a hal epéjét. Ráfűjt a szemére és átölelve így szólt hozzá: »Bízzál, atyám«. Aztán bekente (a szemét) az orvossággal, megvárta, míg hat, majd mind a két kezével kivett egy-egy hárttyát a szeme sarkából” (Tób 11,11-13).

Tóbiás történetéből különleges figyelmet érdemel, hogy az útra induló ifjút mindvégig az Isten angyala, Ráfael óvja és segíti. Továbbá lényeges az irgalmasság (halottak eltemetése), de főképpen felesége megszabadítása a gonosz szellemtől és a vakság meggyógyítása.

A 18–19. századi katolikus vallási irodalomnak visszatérő alakja Tóbiás. Pázmány Péter *Imádságoskönyvének* 1886-os kiadásában szerepel az „Utonjárók könyörgése”: „Uram Jézus Krisztus, az emberi nemzetnek hív és szorgalmas oltalmazója! kérlek téged érettünk való sok fáradságodért és zarándokságaidért, bocsásd a magas mennyekből angyalodat, ki őrizzen és oktasson engem minden utaimban; miképen megőrzé Ábrahámot, Jákobot, Tóbiást zarándokságukban.”⁵¹

A barokk kori katolikus megújódást követően a történet vallásos tartalmából a következő motívumok jól kimutathatók a *népi vallásosságban*:

- a *gyógyítás* (az öreg Tobit) elemei az archaikus imádságokban is felfedezhetők
- *Ráfael az úton lévők* (Tóbiás) és a *jó házasság* (Sára és Tóbiás) védelmezőjeként tisztelik
- Ráfael angyalt (Mihály angyallal együtt) emlegetik a *halottkultuszban* is (a temetés kegyes cselekedet).

⁵¹ PÁZMÁNY 254.

A népi vallási képzetekben szinte hősként jelenik meg a fiatal Tóbiás és égi segítője, Ráfael, ezért szövetségük minden baj elhárítására alkalmas.⁵² A korai, 16. századi kéziratok, majd a 18. századi nyomtatott Tóbiás-szövegek eredetileg *utazóknak* szolgáló áldásszövegek voltak, majd ezek később *fegyveráldássá* alakultak át.⁵³ Ez a funkcióváltás magyarázza, hogy az első világháború idején miért éledt fel e ponyva terjesztése.⁵⁴

Pongrácz Eszter *Aranykorona* című imádságoskönyvében, a vízkeresztli házszentelő énekekben a következő olvasható: „Az áldás; mellyel a’ vén Tóbiás az ő fiát meg-áldá, mikor az idegen földre küldé; a’ szállyon, és jöjjön én-éam-is.”⁵⁵

A Nógrád megyei Szandáról is előkerült a Tóbiás-ponyva egy példánya. A budapesti Bartalits Nyomda adta ki a 20. század elején, de a pontos évszám nem ismert. Egy ház padlásán találták az egykori használó halála után. Hat ponyvából álló, házilag összevarrt gyűjtemény része.⁵⁶

Jung a délvidéki Gomboson találkozott először a Tóbiás áldásával, ahol egy ponyvának csak egynegyede került elő. Ezt 1972-ben publikálta. Bálint Sándor ekkor hívta fel figyelmét a témát összegző német kutatóra, Adolf Spamerre, aki a német szövegek mellett cseh anyagot is közölt, de magyar nyelvű ponyvákra nem hivatkozott. Azt azonban említette, hogy az 1930-as években hazánkban is elterjedtek a Tóbiás-szövegek, amelyeket a budai Bartalis Imre és a kalocsai Werner Ferenc nyomdáiban készítettek. Ezek közül a német nyelvű ponyvákra utalt. A gombosi töredék és a törökbecsei ponyva nem egy időben és feltehetőleg nem egy nyomdában készültek. Ez utóbbin Szegedet jelölte meg a nyomda kiadási helynek.⁵⁷

Jung a törökbecsei ponyva teljes szövegét publikálta. Ennek második oldalán a keresztre feszített Jézus mellékalakokkal látható, alatta és fölötte latin mondatok. A tizenhárom magyar nyelvű szövegegység közül öt keretezett: négy oldalról egymástól kereszttekkel elválasztott varázsszavak határolják. Ezek a varázs-, illetve átokszavak latin és német eredetűnek látszanak. A magyar szövegek a német anyag fordításának mondhatók, bár a becsei nyomtatvány szövege lényegesen terjedelmesebb, mint a német változatok. A magyar szöveg a mágikusabb némethez képest erősen keresztényiesített. Az első hat magyar szövegrész a szent levél funkcióját ismerteti, és használatának módját is elmondja: *jobb oldalon* kell viselni, a szülő asz-

⁵² HERMANN 76.

⁵³ JUNG 364. Spamer nyomán közli.

⁵⁴ JUNG 368.

⁵⁵ PONGRÁCZ Ester, *Igaz isteni szeretetnek határjából nevedett drága kövekkel kirakott arany korona...* (Pest 1836) 43.

⁵⁶ A gyűjteményt közzétevő szerző a magyar (palóc) vidéken használatos tárgyokról és szokásokról módszeres csoportosításban ír. LENGYEL Á. 84-86, bővebben: 75-90.

⁵⁷ JUNG 364-365.

szonynak a jobb mellén. A voltaképpeni varázsszöveg a 7. és 8., valamint a 10. és 11. szövegrészben fogalmazódik meg.⁵⁸

A Jung által közölt szöveg⁵⁹ *13-as tagozású*. Az általam felfedezett példányban nincs ilyen tagozás, ezért az összehasonlításban csak az *oldalszám-ra* tudok hivatkozni:

1. oldal A Jung 1-nek felel meg, de a használatra vonatkozó tanács (pl. a jobb oldalon való viselés) itt hiányzik.
2. oldal Jung nem közöl fotót, csak a metszet leírását és a latin szövegeket, így a metszeteket nem tudom összehasonlítani. A ponyvám latin szövegei ugyanazok.
3. oldal A 3-5. oldalon keretben, összesen öt szöveget találunk, s azokat négy oldalról kereszttekkel elválasztott varázsszavak keretezik. A 3. és 4. oldalon két, az 5. oldalon egy szövegegység található. Igaz lehet Jung véleménye: „ezek a varázs, illetve átokszavak latin és német eredetűnek látszanak”.⁶⁰ Hozzáteszem, érdemes lenne ezeket megvizsgálni keleti nyelveken (héber, arám stb.) tudó szakembereknek. A Jung 2-nek és 3-nak felel meg.
4. oldal Az első szövegegység részben a Jung 3-nak és részben az 1-nek felel meg. Ez utóbbiból itt tanácsolja a szöveg jobb oldalon való viselést. A második szövegrész Jung 5-nek felel meg.
5. oldal A keretezett szöveg Jung 6-nak felel meg. Az alatta kezdődő szövegrész Jung 7-8. szövegrészáé felel meg, amelyekről ő jegyzi meg, hogy azok a tulajdonképpeni varázsszöveget jelentik.
6. oldal Első fele Jung 9. szövegrészáé felel meg. Majd itt indul,
7. oldal és a 7. oldal végéig tart a második voltaképpeni varázsszöveg, amely Jung 10-11. szövegegységeivel hasonlítható össze.
8. oldal Tetején: O. A. M. D. G. Az alatta lévő szövegek Jung 12-13. szövegegységeinek felelnek meg.

⁵⁸ JUNG 367-368. Jung továbbá megjegyzi, hogy az általa talált ponyva szövegegységei közül az 1. valamint a 8. és 9. szövegegység megtalálható Spamernél is. A tanulmányt ismertette: LISZKA József, *Állítatott keresztényi buzgóság* (Dunaszerdahely 2000) 185.

⁵⁹ JUNG 365-366.

⁶⁰ JUNG 367.

Ponyvánkon szerepel a kiadó neve és a kiadás ideje: Budapest, Rózsa K. és neje, 1888. Ezzel a tanulmánnyal a Tóbiás-áldásnak egy eddig ismeretlen szövegváltozatát, egy újabb kiadóját és a kiadás időpontját sikerült azonosítani.

Jung Károly elmondása szerint az általa talált tárgyak ereje az együttes használatukban rejlik, ezért járta meg a két világháborút (mindkétszer hazajött a viselője), ezért hordták bírósági tárgyalásokra is.⁶¹ A 20. század elején Szegeden egy várandós asszony az ő áldását tartotta az ölében.⁶² Tóbiás azért vált különleges emberré, mert Isten angyala kísérte. Általa lett segítséget közvetítő ereje és a ponyva szövegei szerint szinte minden bajban, nehézségben védelmező szerepe.

A ponyvaként megjelent vagy kéziratban terjesztett varázsszövegek már elmondás nélkül is, önmagukban hatékony amulettként⁶³ – tehát erős óvó-védő erővel felruházott tárgyként – védik tulajdonosukat. A ponyvának a megfelelő testrészen való elhelyezéséről a szöveg(ek) ad(hatnak) tájékoztatást.

A nyomtatott anyagok védelmező hatásának legsajátságosabb példái a „nyelhető szentképek”, amelyeket kegyhelyeken szereztek be. Ezek többnyire az adott szenthely kegyképének-szobrának a fa- vagy rézmetszetű képét ábrázolják. Apró képek lévén szöveget nem tartalmaznak. Betegség, veszély esetén egyszerűen lenyelték azokat. Érthető okokból kevés példányuk élte meg a 21. századot.⁶⁴ A gyöngyösi ferences kolostor könyvtárában maradt fenn egy 17. századi *ördögűző könyvecske*, amely a gonosz távoltartására olyan cédulák viselését ajánlja, amelyekre előírt szertartásos formában áldásszövegeket írnak. Ha valakit azonban megrontottak, annak le kell nyelnie az írást.⁶⁵

A gonoszűző és ráolvasó szövegek nagy múlttal rendelkeznek, számos variánsuk ismert. Alkalmazásukkal egykor az élet minden területén találkozhattak.⁶⁶ Igen régi és elterjedt szokás, hogy a hívő emberek óvó-védő szövegeket, tárgyakat, érméket⁶⁷ hordanak maguknál. Bálint Sándor jelzi, hogy ezek egy része egyházilag megszentelt és elfogadott, más része a népi vallássság sajátos, részben kereszténység előtti vagy azon kívüli részét alkotja.

⁶¹ JUNG 358-359.

⁶² BÁLINT Sándor, *A hagyomány szolgálatában* (Budapest 1981) 30.

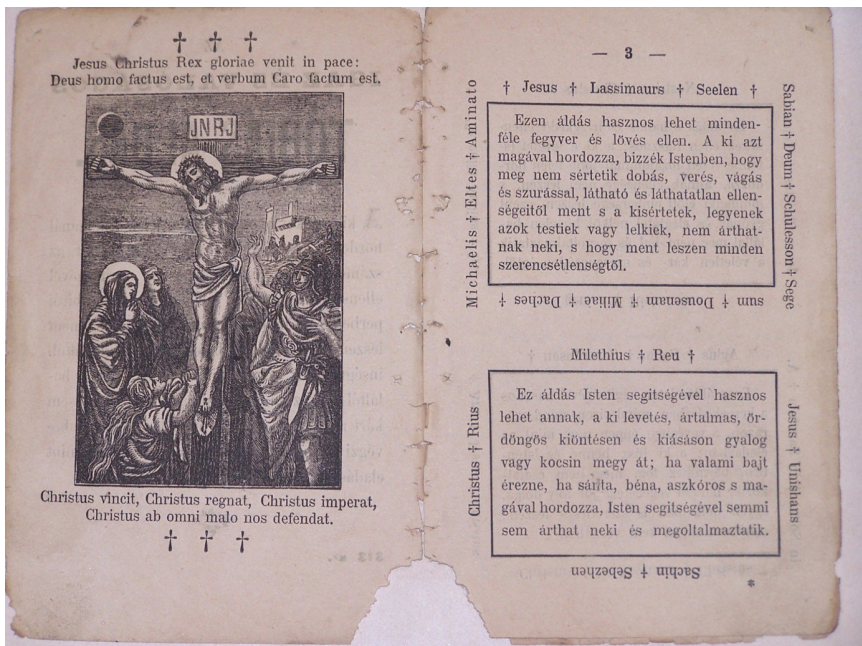
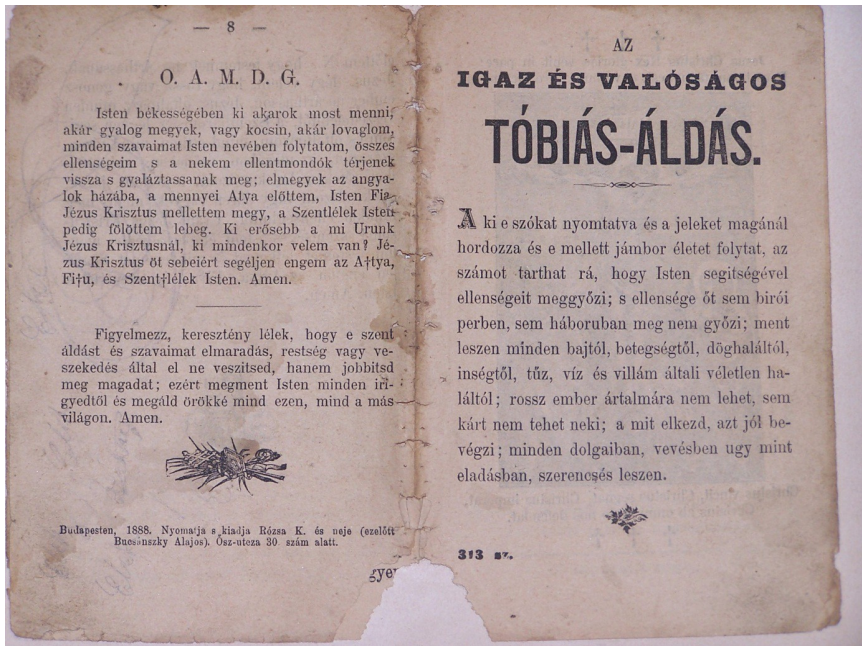
⁶³ LENGYEL László, *18. és 19. századi kolostormunkák Magyarországon*, in *Devóció és dekoráció* (szerk. Lengyel László; Eger 1987) 45-70. 50-52. A kolostormunkákról, az amulettekről és talizmánokról való tudnivalókat is összefoglalja.

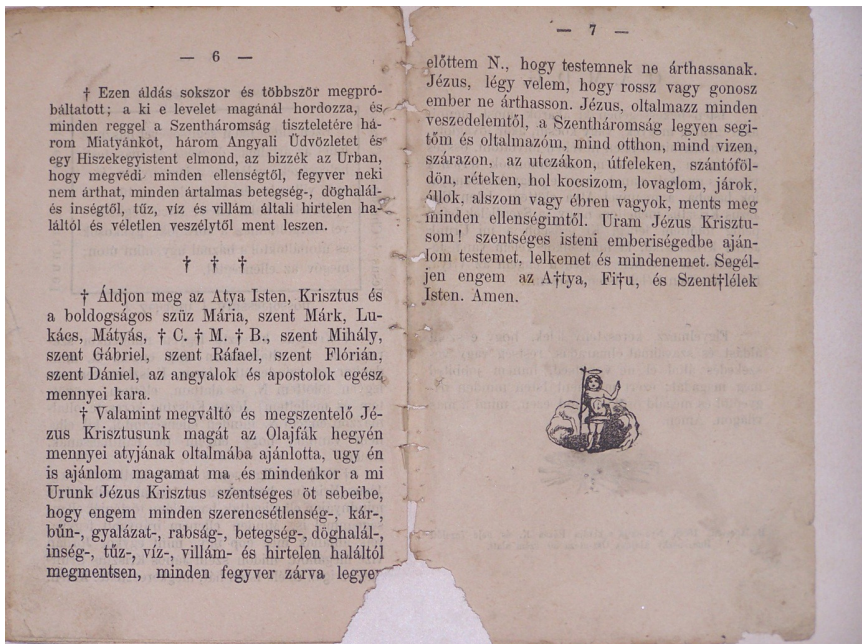
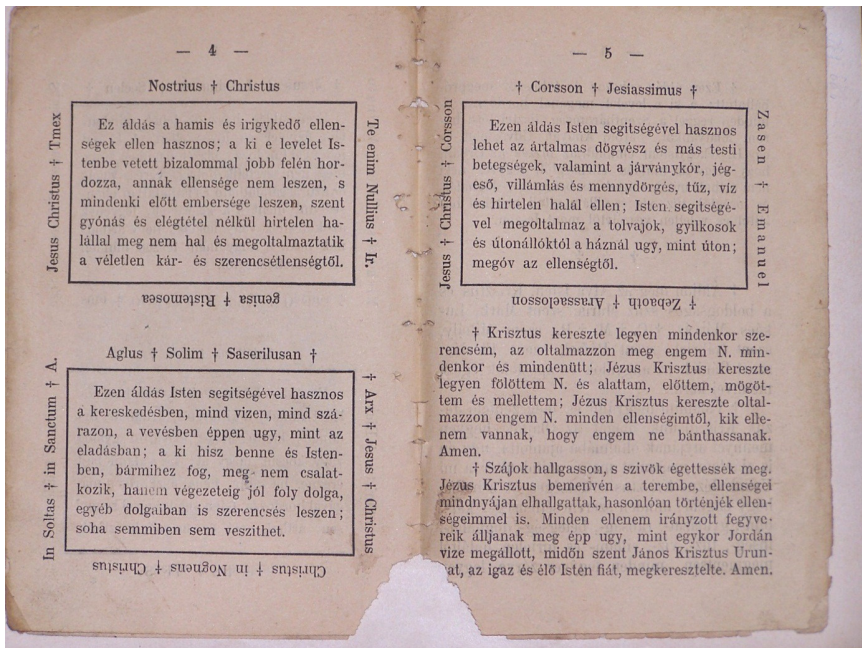
⁶⁴ SZILÁRDFY Zoltán, *Barokk szentképek Magyarországon* (Budapest 1984) 21-23.

⁶⁵ BÁLINT Sándor, *Sacra Hungaria* (Kassa 1943) 117-118. Számos olyan ponyva ismeretes, amelyek gonoszűző, ráolvasó, óvó-védő szövegeket – esetleg ábrázolásokat is – tartalmaznak. Ezek közül sorolok fel néhányat a 2. függelékben.

⁶⁶ PÓCS Éva, *A „gonoszűzés” mágikus és vallásos szövegei*, in *„Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallássság köréből* (szerk. Tüskés Gábor; Budapest 1986) 213-251.

⁶⁷ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma* (Budapest 2005) 133-134. Az Egyház megáldja a különböző érméket, de tanításában hangsúlyozza, hogy ezek nem talizmánok, és vezethetnek hiú hiszékenységhöz.

Egyes áldásokat egyszerűen csak magánál kell az embernek hordania, hogy ez a cselekedet már önmagában is megvédelmezze minden testi-lelki bajtól. „Ilyenek a Tóbiás áldása, a Hét mennyei szent zár, Jézus Krisztus levele stb. Ezek a szövegek természetesen sohasem szerepelhettek a hivatalos egyházi gyakorlatban, legfőljebb eltúrt hiedelmek lehettek. Mai alakjukban a vallásos mágia körébe kell őket utalnunk.”⁶⁸ Erdélyi Zsuzsanna az archaikus imákat tárgyalva említi a *Hét mennyei szent záruk* imádságát.⁶⁹ A következő elemző felsorolásban a Tóbiás áldása tanulmányomban közölt szövegében szereplő használati funkciókat nem emelem ki újra, nem részletezem.

Néprajzi tanulmány dolgozta fel az amulett és amulett jellegű szakrális ponyvanyomtatványokat, a „szent leveleket”.⁷⁰ Lengyel Ágnes ír a történetükről, kialakulásukról, viselésükről, alkalmazásuk változatos módozatairól és a hitvilágban elfoglalt szerepükről. Megpróbálja megkülönböztetni az egyháziilag engedélyezett szövegrészeket és a mágikus elemeket tartalmazó, látszólag egyházi jóváhagyással rendelkező tulajdonképpeni varázsszövegeket. A következő nyomdában készített, valamint írógéppel másolt és kézzel írt ponyvafajtákat különbözteti meg: Szent levelek; Szent Mihály levele; Csodálatos kép; Szent levél, amelyet a mi Urunk Jézus Krisztus...; Szűz Mária levele; Szűz Mária álma; Tóbiás áldása; Mennyei kincs. Részletesen foglalkozik a „szent betűkkel”, valamint a ponyváknak a gyógyításban elfoglalt szerepével is.

E ponyvák olyan elemeket is tartalmaznak, amelyek mágikus vagy legalábbis mágikus jellegű voltakat jelzik. Ezeket veszem sorba, de az ősiség bizonyítására – ahol ez kimutatható – a lábjegyzetekben az ókori Egyiptomból⁷¹ már ismert varázslás és mágia máig megmaradt elemeit is feltüntettem. Nem teljes körű párhuzamba állításról van szó, mert az részletesebb elemzést igényelne. Egyszerűen csak a mágikus gondolkodásmód rendkívül szívos továbbélését szeretném bemutatni.⁷² A jellegzetes tartalmi elemek a következők:

⁶⁸ BÁLINT, *Sacra Hungaria* 117-118.

⁶⁹ ERDÉLYI, *Hegyet hágék...* 65.

⁷⁰ LENGYEL Á. 75-90.

⁷¹ Egyiptomban az írásnak már önmagában titokzatos hatóerőt tulajdonítottak. Ez az írásmágia egyik alapja. A könyvmágia fejlődésére, változására vonatkozó adatokból rengeteg áll rendelkezésre. Vö. KÁKOSY 33-34.

⁷² Egyiptomban sok-sok amulett került elő, amelyeket Kákosy részletesen eleméz és csoportosít. KÁKOSY 46-47, 75-80, 151. A kereszténnyé váló lakosság számtalan mágikus elemet megőrzött a korábbi időszakból. Uo. 112, 124-125, 128, 140, 154-175. Ezek az ő közvetítésükkel terjedtek tovább. Érdekes, hogy a karthágói Cyprianus vértanú fiatal korától kezdve nagy varázslóvá képzezte ki magát, de amikor minden mágikus tudománya csödöt mondott egy Justina nevű keresztény szűzzel szemben, akkor keresztény hitre tért, püspök lett, s mint vértanú fejezte be az életét. Uo. 151-152. A mai írásbeliség részét képezik az interneten keresztül küldözgetett levelek, amelyekben felszólítják az azt kapó személyt, hogy „x” példányban küldje tovább, mert ha nem, akkor különféle szerencsétlenségek fogják érni.

A ponyva *különleges eredetét* tünteti fel:⁷³ „Jeruzsálemben találtatott”;⁷⁴ Jézus a maga „isteni kezevel” írta; „Michaelis hegyén függött ... és Szent Mihály arkangyaltól küldetett oda”;⁷⁵ Jézus Krisztus „az ő földön lakó népéhez küldte”;⁷⁶ kőben hullott le az égből; a levelet csak „Jeruzsálem pátriárkája” nyithatta fel; Szent Mihály mutatta meg Szűz Mária levelét; a kiadó a „szent tanács” és őszentsége „Római XI. Pius”;⁷⁷ a pápa tekintélye és „egy istenfélő zarándok” közvetítésével közölte;⁷⁸ égből küldött levél; „Jeruzsálemben találtatott a szent koporsóban”.⁷⁹

Különlegesen *hatékony*: „nagyerejű”, „igen erős”, „ajánlatos”.⁸⁰

Mágikus használatra utasításokat tartalmaz:⁸¹ *testen*, nyakban, jobb oldalon kell hordani, mert akkor az írás által felsorolt előnyökben részesül. Ilyen lehet papok által hétszer vagy kilencszer megáldott skapuláré is, ha ezáltal „golyó ellen is védett”;⁸² minden fegyver ártó hatásától óv;⁸³ Segítő Mária éremmel,⁸⁴ kis szentképekkel és rózsafüzérrel⁸⁵ együtt viselik; elég, ha magánál tartja.⁸⁶

*Házban*⁸⁷ tartva azt óvja;⁸⁸ ház falára kifüggeszthető;⁸⁹ házat nem érheti sem villámcsapás, sem tűzvész.⁹⁰

⁷³ Egyiptomban varázssíratok szerzői egyenesen az istenek, egyes könyvek az égből hullottak alá, s általában szent helyen találták meg (pl. templom régi könyvtárában). KÁKOSY 39-40, 131. Az égi eredet miatt a papirusz a tulajdonosát minden körülmények között megóvja. Uo. 104-105.

⁷⁴ LENGYEL Á. 77.

⁷⁵ Uo. 79. Az ókori egyiptomi vallásban a legrégebbi idők óta léteztek az „istenek követői”, szerepük nem hasonlítható a kereszténység angyalaihoz, mert félelmetes, bajt hozó lények voltak. Lásd: KÁKOSY 54-55.

⁷⁶ LENGYEL Á. 80.

⁷⁷ Uo. 82.

⁷⁸ Uo. 86.

⁷⁹ Uo. 87. Egyiptomban görög varázspapiruszt temetőben rejtettek el. KÁKOSY 73. A memphiszi temetőben egy csodálatos varázskönyv fekszik egy sírban. Uo. 142.

⁸⁰ LENGYEL Á. 77.

⁸¹ Egyiptomban a varázsszövegek mondását a rítust végző papoknak szóló pontos utasítások szakították meg. KÁKOSY 44-45.

⁸² LENGYEL Á. 77. A szent szövegeknek testen való hordásának a középkor óta létezik egy Egyház által is elfogadott formája, de ezeknek a részletes vizsgálatát nem tekintem feladatomnak. Uo. 78.

⁸³ Uo. 78.

⁸⁴ Uo. 79.

⁸⁵ Uo. 84.

⁸⁶ Uo. 80.

⁸⁷ Egyiptomban az Óbirodalom idején a templomokon kívül csak a királyi palotában őriztek veszedelmes varázskönyveket. KÁKOSY 46.

⁸⁸ LENGYEL Á. 79-80.

⁸⁹ Uo. 79.

⁹⁰ Uo. 82.

Ha *gyermekszülő* asszonyhoz⁹¹ érintik, akkor könnyen szül, a gyermek pedig „szép és kellemes léssen”.

„*Hirtelen halállal* meg nem hal, hanem *megjelenik* néki a Boldogságos Szűz két vagy három nappal halála előtt.”⁹²

„Minden *szükségeiben és kísértetekben* győzedelmes fog lenni”; „megszabadul minden gonosztól”.⁹³

Megóv az *ellenségtől*.⁹⁴

A levél *gyógyító* eszköz⁹⁵ is: elállítja a vérzést, sebre fektetve begyógyítja azt,⁹⁶ a népi gyógyászatban is alkalmazták.⁹⁷

Mágikus *betűsorokat* tartalmaz, amelyek általában kilenc betűből állnak, s ezek még bárd ellen is védelmeztek,⁹⁸ van ötbetűs sor is.⁹⁹

Háború alatt a *betűsoros*¹⁰⁰ leveleket *frontra* induló családtagok *ruhájába* varrták, s belövés ellen a *ház ablakára* köztették, hogy „ne menjen be a go-lyó”;¹⁰¹ helyezték *ágybetét alá*; hordozták *pénztárcában*.

Latin vagy *latinnak látszó* szavak¹⁰² sokasága.¹⁰³

Elég a betűkre gondolni, s elkerüli a baj.¹⁰⁴

Szól az *analfabétákhoz* is: aki olvasni nem tud, imádkozzon a szenvedő Krisztus öt sebéhez.¹⁰⁵

⁹¹ Egyiptomban a fiatal anyák és gyermekeik védelmére külön varázspapirusz készült. KÁKOSY 52. A gyermeki lét a védtelensége mellett, egyúttal különleges védelmet is jelentett. Uo. 123.

⁹² LENGYEL Á. 81, 86.

⁹³ Uo. 81, kísértetek ellen: 86-87.

⁹⁴ Uo. 82.

⁹⁵ Egyiptomban a varázsszövegek gyógyításra is szolgáltak. KÁKOSY 36. Ebből következik, hogy az orvosi szövegek száma különlegesen magas. Uo. 47-52. A szövegekben a Kr. e. 14. századra a varázselem lesz a fő tényező. Uo. 98, 108, 111, 112.

⁹⁶ LENGYEL Á. 82.

⁹⁷ Uo. 87.

⁹⁸ Uo. 83. Szilárdfy Zoltán szerint ezek feltehetőleg bibliai eredetű szent mondatok, illetve zsoltár-idézetek kezdőbetűi. E szövegeknek még a töredékei is védelmet jelentenek. A történeti párhuzamok között meg lehet vizsgálni a pestiskereszteket, a Zakariás-kereszteket és a Miatyánk-kereszteket. SZILÁRDFY Zoltán, *Szó és kép. Archaikus imádságok ikonográfiai párhuzama, in Ikono-gráfia – kultusz-történet* 102-116; Uő, *Barokk szentképek...* 47. sz. kép szövege.

⁹⁹ LENGYEL Á. 86.

¹⁰⁰ Egyiptomban a furcsa, régies stílus, szándékolt homályosság, ismeretlen szavak és rendellenes írásmódok természetes elemnek tekinthetők. KÁKOSY 68. Jellegzetes mágikus motívumok élnek tovább. Uo. 81. Ismeretlen nevek varázsszakként szerepelnek. Uo. 124.

¹⁰¹ LENGYEL Á. 83.

¹⁰² Egyiptomban értelmetlennek látszó, idegen hangzású szavak, lefordíthatatlan varázsszavak, értelmetlen szavak visszatérően jelennek meg. A szómágia tartósan továbbél. KÁKOSY 94-96, 165. A titokzatos rajzok ugyancsak e témához tartoznak. Uo. 119, 174. Ezek közül különlegesen érdekesek a ponyvákban is megtalálható karikában végződő jelek. Uo. 174.

¹⁰³ LENGYEL Á. 85.

¹⁰⁴ Uo. 84. Egyiptomban elég felolvasni az áldozati imát s kimondani a halott nevét. KÁKOSY 75.

¹⁰⁵ LENGYEL Á. 87.

Aki *magánál tatja* a szent levelet, az elnyeri *bűnei bocsánatát*, és halála óráján őrzőangyala a *mennyekekbe* viszi lelkét.¹⁰⁶ A levelekben általában Jézus Krisztus, Szűz Mária és Szent Mihály arkangyal a különféle segítségnyújtási kérelmek címzettjei.

Az ókori egyiptomi varázslás történetét feldolgozó Kákosy László a következőkben fogalmazta meg a hívő ember kérése és a varázsló tevékenysége közti különbségeket: az ima kérés, a varázsigé a kényszerítés; az imádkozó csak remélheti kérése teljesítését, a varázsló követeli azt, és úgy érzi, hatalmával célhoz érhet. A mágia eredetileg gyakorlat volt, amelynek egyes elemeiből kiindulva téves oksági és analógiás kapcsolatot vonatkoztattak el. Ezek hamis összefüggések, amelyek csak a varázslást űző tudatában léteznek. A mágia fontos tényezői a hatékony evővel bíró tárgyak,¹⁰⁷ például ez a ponyva, amelynek segítségével a – többnyire – titokban használt szövegek világába csöppenünk bele. Ezért nehéz e tárgyak felkutatása és gyűjtése.

Fontos, hogy észrevegyük az Egyház által elfogadott, teológiailag helyes tartalommal bíró és az ősi mágikus elemeket hordozó nyomdai termékek közötti jelentős, de sokszor alig felismerhető különbségeket. Ugyanakkor tudni való, hogy minden egyes ilyen szöveg kultúrtörténeti érték, amelynek múzeumban, gyűjteményben van a helye.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ KÁKOSY 31.

1. FÜGGELÉK

Pázmány Péter imája

Keresztény imádságos könyv (Budapest 1886) 71-75.

Az őrző-angyal segítségéért könyörgés.

Kegyelmes Isten! ki a gyarló embert annyira becsüléd, hogy országodnak boldogságos vitézeit, az angyali seregeket oltalmára rendeléd; és nem csak országodnak gyülekezeteknek őrző-angyalt adtál, de annak felette minden embernek tulajdon oltalmára angyalt rendeltél; hogy ne csak tanító pásztorok által vigasztalnál és őriznél minket, hanem az angyali seregeknek gondviselésével is megkönyörkednél hiveidet; őrizzen Uram! Oltalmazzon, oktasson és vezéreljen engem az a te hiv szolgád. És, miképpen Ábrahámot kihozá sok nyavalyáiból, Lótot megszabadítá veszedelemtől a három ifjat a tűzben megtartá, Judit asszonyt tisztán megőrzé a fajtalan népek között: ugy engem is testi veszedelemtől oltalmazzon.

Vigye, Uram! Felséged eleibe az én sovány imádságomat; melyet ő általa végy jóillatu áldozatul. Igazgasson, mint Tóbiást minden dolgaimban; az ellenem feltámadott pokolbeli sárkányt kötözze meg: hogy se testemnek, se lelkemnek árthasson. Úr Isten! ki az angyaloknak és embereknek hivatalát csodálatosan rendeléd: engedd kegyelmesen, hogy a te angyalaid, kik előtted a mennyekben szüntelen udvarolnak, a mi életünket e földön őrizzék mindenkör. A te sz. Fiad által stb. Amen.

Az őrző-angyalhoz.

Boldogságos sz. angyal! ki Istennek parancsolatából őrsz engemet, igazgass engem, vezérelj, jóra indíts; minden veszedelmet és ördögi incselkedést távoztass el tőlem. Erősítsd gyarlóságomat, oktassad tudatlanságomat, vezéreljed vakságomat; és ugy őrizz, hogy veled egyetemben a mennyei boldogságnak örököse legyek. Amen.

Sz. Ágoston hálaadása az őrző-angyalnak gondviseléseért.

Az őrző-angyal segítségéért könyörgés.

Kegyelmes Isten! ki a gyarló embert annyira becsüléd, hogy országodnak boldogságos vitézeit, az angyali seregeket oltalmára rendeléd; és nem csak országodnak gyülekezeteknek őrző-angyalt adtál, de annak felette minden embernek tulajdon oltalmára angyalt rendeltél; hogy ne csak tanító pásztorok által vigasztalnál és őriznél minket, hanem az angyali seregeknek gondviselésével is megkönyörkednél hiveidet; őrizzen Uram! Oltalmazzon, oktasson és vezéreljen engem az a te hiv szolgád. És, miképpen Ábrahámot

kihozá sok nyavalyáiból, Lótot megszabadítá veszedelemtől a három ifjat a tűzben megtartá, Judit asszonyt tisztán megőrzé a fajtalan népek között: úgy engem is testi lelki veszedelemtől oltalmazzon.

Vigye, Uram! Felséged eleibe az én sovány imádságomat; melyet ő általa végy jóillatu áldozatul. Igazgasson, mint Tóbiást minden dolgaimban; az ellenem feltámadott pokolbeli sárkányt kötözze meg: hogy se testemnek, se lelkemnek árthasson. Úr Isten! ki az angyaloknak és embereknek hivatalát csodálatosan rendeléd: engedd kegyelmesen, hogy a te angyalaid, kik előtted a mennyekben szüntelen udvarolnak, a mi életünket e földön őrizzék mindenkor. A te sz. Fiad által stb. Amen.

Az őrző-angyalhoz.

Boldogságos sz. angyal! ki Istennek parancsolatából őrsesz engemet, igazgass engem, vezérelj, jóra indits; minden veszedelmet és ördögi incselkedést távoztass el tőlem. Erősítsd gyarlóságomat, oktassad tudatlanságomat, vezéreljed vakságomat; és úgy őrizz, hogy veled egyetemben a mennyei boldogságnak örököse legyek. Amen.

Szeretnél engemet, én Istenem! Minekelőtte én szeretnék tégedet. Ennekéért a te hasonlatosságodra teremtél engem; minden teremtett állataidnak urává tevél engem: mely méltóságban csak addig maradok, míg ismerlek és tisztellek téged, ki te magadért teremtettél engem. Ennekfelette a te mennyei seregeidet követekké tevéd én érettem, és megparancsoltad, hogy minden utaimban őrizzenek engem: hogy meg ne ütközzem.

Ezek, Uram! A te városodnak, az új Jerusálemnek falaira rendelt őrzők, és a te városod körül erős hegyek gyanánt építettett bástyák; kik éjjel-nappal vigyáznak a te nyájad körül: hogy ama régi kígyó, ki mint az oroslán kerül, keresvén, kit elnyeljen, a mi lelkünket fel ne falja.

Ezek, Uram! ama boldog mennyei városnak, a mi anyánknak polgárai, kiket az üdvösség örököseinek szolgálatára küldöttél: hogy őrizzék őket minden járásukban, bátorítsák, intsék, és a te fiaid könyörgéseit elődbe vigyék.

Ezek szeretnek minket, mint polgártársaikat; tudván, hogy az ő megüresült székeik mi velünk töltenek be. Annakéért szorgalmatos és vigyázó gondviseléssel minden helyen velünk vannak, segítenek szükségünkben, szorgalmasan futosnak az Isten és az ember között. A mi óhajtásainkat elődbe viszik; hogy nekünk tőled kegyelmet nyerjenek, a tőled megnyert, kívánatunk szerint való áldomást mireánk aláhozák.

Velünk ki- s bemennek, szorgalmatosan reánk vigyáznak, mily tökéletesen, mily tisztán viseljük magunkat az istentelen nép között; mily buzgósággal keressük az Isten országát és az ő igazságát; minemü félelemben és rettegésben szolgálunk neked.

Segélnek munkánkban, őriznek nyugtunkban, bátorítanak viaskodásainkban, megkoronáznak győzelmünkben, örülnek örömünkben, mikor te benned örvendezünk, szánakodnak nyavalyáinkon.

Szorgalmatos a reánk való gondviselésök, nagy az ő szeretetök, a te hozzánk való szerelmednek becsületeért. Mert a kit te szeretsz, Uram! azt ők is szertik, a kit te elhagysz, elhagyják ők is, és nem szeretik a gonosztevőket, mivelhogy gyűlölöd te a hamisságban levő bűnösöket.

Valamikor jót cselekszünk, örülnek az angyalok, szomorkodnak az ördögök. Mikor pedig gonoszat cselekszünk, megvigasztaljuk az ördögöt, megszorítjuk az angyalokat, kik örülnek a bűnösök megtérésén.

Engedd ezért, én mennyei sz. Atyám! hogy a te angyalaid mindenkor örüljenek mi rajtunk, és neked hálákat adjanak érettünk, hogy végre mi is velők együtt egy akolban lehessünk, holott tégedet, az emberek és angyalok teremtőjét, szüntelen dicsérjünk.

Dicsértessél Uram! ennyire felmagasztaltál minket. Nekünk adád az ég alatt való teremtett állataidat: de mintha kevés adomány volna, az égben lakozó angyalokat is szolgálatunkra rendeléd.

Dicsérjenek téged azért a te jóvoltodért a mennyei angyalok, áldjanak és felmagasztaljanak minden teremtett állataid. Micsoda, Uram! az ember, hogy ily igen felmagasztalod őt; és annyira hozzá kötötted a te szivedet, hogy az emberekkel való nyájaskodásban vagyon gyönyörűséged? Nemde nem rothadt férgecske, por, hamu és hivság az ember? Mégis méltóztatol, Uram! szemedet reá vetned, a te kezéd munkájára!

2. FÜGGELÉK

Gonoszüző, ráolvasó, óvó-védő szövegeket tartalmazó ponyvák:¹⁰⁸

„A' hét Mennyei szent Zárok' IMÁDSÁGA, mellyet is a' mi Urunk JÉZUS KRISZTUS' keserves Kinszenvedésének és öt mélységes Sebeinek emlékezetére, mind mostani, 's mind a' reánk következendő szerencsétlenség eltávoztatásáért, és a' Purgatoriumban szenvedő lelkekl kiszabadulásokért lehet mondani. Nyomatott ebben az Esztendőben.” Kiadási hely és idő nélkül. 8 lapos. Elején a Szenvedő Krisztust ábrázoló fametszet.

¹⁰⁸ Az itt felsorolt ponyvák a szerző tulajdonában vannak.

„A HÉT MENNYEI SZENT ZÁR IMÁDSÁGA, melyet a mi Urunk JÉZUS KRISZTUS keserves kinszenvedésének és öt szent sebének emlékezetére, valamint a purgatoriumban szenvedő lelkekért lehet elmondani.” Kiadási hely, idő nélkül. 6 lapos, feltehetőleg egy lap hiányzik. A címlapon az ún. Ferdinánd-kereszt rajza, a 2. oldalon a Skapuláré Királynőjének rajza látható.

„A hét mennyei szent záruk imádsága, melyet a mi urunk JÉZUS KRISZTUS keserves kinszenvedésének, öt mélységes sebének emlékezetére, és a purgatoriumban szenvedő lelkek kiszabadulásokért lehet mondani.” A címlapon a keresztre feszített Krisztus rajza. Kiadási hely és idő nélküli, 8 lapos.

„LEGÚJABB HÉT MENNYEI SZENT ZÁR imádság, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének és öt szent sebének emlékezetére, valamint a purgatoriumban szenvedő lelkekért lehet elmondani. –Irta: Varga Lajos. Kiadja és nyomtatta a Egri Nyomda Részvénytársaság Egerben.” A címlapon kereszt rajza. Hiányos, 6 oldal van meg.

„A hét mennyei szent záruk imádsága, melyet a mi urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének, öt mélységes sebének emlékezetére és a purgatóriumban szenvedő lelkeknek kiszabadulásokért lehet mondani.” Kiadási hely és idő nélkül. 8 lapos. A címlapon négyalakos keresztre feszítési jelenet.

„A hétlakatu imádságok, melyekkel az ájtatos lélek Isten kegyeibe óhajt bezárkózni. És három imádság a bol, szűz Máriához. Budapest, III. remetehegy. Nyomatott és kapható Bartalits Imre könyvnyomdájában.” A címlapon stilizált lakatkulcsok és geometriai díszítések. Évszám nélküli, hiányos. 4 oldal van meg.

„SZENT LEVÉL, MELYET A MI URUNK JÉZUS KRISZTUS KÜLDÖTT. Budapest, 1889. Nyomatja és kiadja Rózsa Kálmán és neje (ezel. Bucsánszky A.) Javitott kiadás.” A címlapon négyalakos keresztre feszítési jelenet rajza. Hiányos, csak két oldal van meg.

„Szent Levél, melyet a mi Urunk Jézus krisztus csudálatosképen az ő földön lakó népeihez küldött. Románból fordította: Rusz János. Budapest. Nyomatott Bagó Márton és fiánál.” A 10. oldaltól „Szűz Mária levelét” tartalmazza. Összesen 16 oldalas. A címlapon a Golgota. Évszámot nem közöl.

„A' hét Mennyei szent Zárok' IMÁDSÁGA, melyet is a' mi Urunk JÉZUS KRISZTUS' keserves Kinszenvedésének és öt mélységes Sebeinek emlékezetére, mind mostani, 's mind a' reánk következő szerencsétlenség eltávoztatá-

sáért, és a' Purgatoriumban szenvedő lelkek kiszabadulásokért lehet mondani. Nyomatott ebben az Esztendőben." Kiadási hely és idő nélkül. 8 lapos. Elején a Szenvedő Krisztust ábrázoló famatszét.

„A HÉT MENNYEI SZENT ZÁR IMÁDSÁGA, melyet a mi Urunk JÉZUS KRISZTUS keserves kinszenvedésének és öt szent sebének emlékezetére, valamint a purgatoriumban szenvedő lelkekért lehet elmondani." Kiadási hely és idő nélkül. 6 lapos, feltehetőleg egy lap hiányzik. A címlapon az ún. Ferdinánd-kereszt rajza, a 2. oldalon a Skapuláré Királynőjének rajza látható.

„A hét mennyei szent záruk imádsága, melyet a mi urunk JÉZUS KRISZTUS keserves kinszenvedésének, öt mélységes sebének emlékezetére, és a purgatoriumban szenvedő lelkek kiszabadulásokért lehet mondani." A címlapon a keresztre feszített Krisztus rajza. Kiadási hely és idő nélküli, 8 lapos.

„LEGÚJABB HÉT MENNYEI SZENT ZÁR imádság, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének és öt szent sebének emlékezetére, valamint a purgatoriumban szenvedő lelkekért lehet elmondani. – Irta: Varga Lajos. Kiadja és nyomtatta a Egri Nyomda Részvénytársaság Egerben." A címlapon kereszt rajza. Hiányos, 6 oldal van meg.

„A hét mennyei szent záruk imádsága, melyet a mi urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének, öt mélységes sebének emlékezetére és a purgatoriumban szenvedő lelkeknek kiszabadulásokért lehet mondani." Kiadási hely és idő nélkül. 8 lapos. A címlapon négyalakos keresztre feszítési jelenet.

„A hétlakatu imádságok, melyekkel az ájtatos lélek Isten kegyeibe óhajt bezárkózni. És három imádság a bol, szűz Máriához. Budapest, III. remete-hegy. Nyomatott és kapható Bartalits Imre könyvnyomdájában." A címlapon stilizált lakatkulcsok és geometriai díszítések. Évszám nélküli, hiányos. 4 oldal van meg.

„SZENT LEVÉL, MELYET A MI URUNK JÉZUS KRISZTUS KÜLDÖTT. Budapest, 1889. Nyomatja és kiadja Rózsa Kálmán és neje (ezel. Bucsánszky A.) Javitott kiadás." A címlapon négyalakos keresztre feszítési jelenet rajza. Hiányos, csak 2 oldal van meg.

„Szent Levél, melyet a mi Urunk Jézus krisztus csudálatosképen az ő földön lakó népeihez küldött. Románból fordította: Rusz János. Budapesten. Nyomatott Bagó Márton és fiánál." A 10. oldaltól „Szűz Mária levelét" tartalmazza. Összesen 16 oldalas. A címlapon a Golgota. Évszámot nem közöl.

„Egy szép Történet és Imádság, melyet egy kinlódó Lélek azon Papnak, a' ki ötet Szenvedésétől meg mentete, ki nyilatkoztatott. A' ki azon Imádságot mindennap az ő életben lévő, avagy meghalt Barátiért-is ajtatossan imádkozza, nagy Butsút nyer, és mindenkor egy Lélek az Purgatoriumbul megváltatik, a' midőn érette imádkoztatik. Nyomatott ebben az Esztendőben.”
Kiadási hely és évszám nélküli, 8 oldalas. Még nem publikált.

„Gebeth von zwölf Stunden.” 4 oldalas imalap. A kiadás helye, ideje és kiadója ismeretlen. A címlapján látható fametszet és papír anyaga alapján feltételezhető, hogy talán a 18. században készült. A metszeten sajátos Arma Christi ábrázolás található: négyszögletes mezőben álló mandorla formában, középen korpusz nélküli kereszt, amely mellett a kínszenvedés eszközei láthatók. A négyszög sarkaiban a Megváltó kezei és lábai a szent sebekkel. Még nem publikált példány.

◆◆◆ MAGDALÉNA JANOVSKÁ – VLADIMÍR OLEJNÍK

A szepeshelyi (szepeskáptalani) Szent Márton-székesegyház

A 2005 és 2007 között végzett átfogó építéstörténeti kutatás átalakította a szepeshelyi Szent Márton-székesegyházról alkotott képet.¹ A kutatás eredményei fokozatosan választ adtak az építéstörténettel kapcsolatban felmerült korábbi kérdésekre. A Szent Márton-katedrális építéstörténetének eddigi elemzése során abból a feltételezésből indultak ki, hogy már a legkorábbi periódusban kereszthajó nélküli, háromhajós bazilika volt. Azt feltételezték, hogy a fő- és az egykori mellékhajók keleten hármassal, nyugaton pedig karzattal és kettős toronnyal záródtak.² A nyugati homlokzaton, a toronyok között rózsablakot feltételeztek.³

A Szepesség román kori építészetéről készült legutóbbi tanulmányok írói összevetették e nézeteket – a templom képzőművészeti részleteit elemezve – a középkori Magyarország középső részének egyházépítészetével. Az összehasonlítás kiindulópontja a karzattal bővített, háromhajós bazilika építészeti típusa volt.⁴ Az új építéstörténeti kutatás eredményei azonban bizonyították, hogy a székesegyháznak eredetileg, román kori állapotában volt kereszthajó-

¹ JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária, *Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum Katedrály sv. Martina na Spišskej Kapitule* (közrem. Adriana Klingová – Peter Glos – Lubor Suchý, levéltári kutatás: Ivan Chalupický – František Žifčák, latin fordítások: Vladimír Olejník; kézirat; Levoča 2007). A kézirat a Szlovák Köztársaság Műemléki Hivatalában található: Kutatási jelentések gyűjteménye (Pamiatkový úrad SR, Zbierka výskumných správ), T 6163 jelzet. JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária, *Najnovšie výskumy v Spišskej Kapitule*, in *Pamiatky a múzeá* 3 (2008) 21-27; JANOVSKÁ, Magdaléna, *Katedrálny kostol sv. Martina v Spišskej Kapitule vo svetle nových výskumov*, in NOVOTNÁ, Mária (ed.), *Acta Musei Scepusiensis 2008* (Levoča 2009) 37-70; JANOVSKÁ, Magdaléna, *Výsledky architektonicko-historického výskumu Katedrály sv. Martina v Spišskej Kapitule (so zameraním na stredovekú podobu)*. Bratislava, in *Monumentorum Tutela. Ochrana pamiatok* 22 (Bratislava 2010) 199-211; JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír (eds.), *Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule* (Spišské Podhradie 2017).

² MENCL, Václav, *Stredoveká architektúra na Slovensku* (Prešov-Praha 1937) 256-264.

³ FIALA, Andrej – VALLÁSEK, Adrián, *Náčrt stavebného vývoja Spišskej Kapituly do konca stredoveku*, in *Vlastivedný časopis XXIV* (1975) 3/132-136.

⁴ POMFYOVÁ, Bibiana, *Výbrané problémy k dejinám Spišskej stredovekej architektúry*, in GLADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (eds.), *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša* (Levoča-Wrocław 2003) 182-186.

ja. A templom nyugati részének emeleti tere reprezentatív csarnokként, királyi westwerkként határozható meg. Bebizonyosodott, hogy ez a térrész eredetileg nem karzatalj (az alsó szinten), illetve karzat (az emeleten) volt. Ez az épületrész átépítéssel, az orgona alatti középső keleti szakasz beboltozásával jött létre a 18. század végén. Hasonlóképpen, a jelenlegi három hajó – ami miatt háromhajós román bazilikának tartották az épületet – csak a 15. század második felében épült meg a tér átalakításával. Az épület első, mindmáig jól fennmaradt építési periódusa román kori: a reprezentatív templom a szepesi prépostság *királyi káptalanná* válásakor épülhetett. A faelemek dendrokronológiai vizsgálatának eredményei alapján a 13. század első harmadába sorolhatjuk.⁵

SZENT MÁRTON-SZÉKESEGYHÁZ, NYUGATI HOMLOKZAT
(fotó: Magdaléna Janovská)

⁵ KYNCL, Tomáš, Dendrochronologické datovanie drevených prvkov, in JANOVSKÁ – NOVOTNÁ, Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum..., Melléklet 12.2. Az északi toronyaljnál fedésre használt fát 1224 nyarán vágták ki, az északi torony déli oldalában a koronás párkány alatti gerendát 1219–1235 között.

Az első írásos említés (a német származású) Adolf prépostról 1209-ből való.⁶ A Szepesség a 13. század elejétől az Andechs-Meráni ház hatókörébe tartozott Gertrúdon, II. András király feleségén keresztül, aki a magyar királyi udvarba menekítette fivéreit, Eckbertet és Henrichet.⁷ Eckbert bambergi püspök birtokot kapott a Magas-Tátra és a Poprád folyó között, amit Bambergbe való visszatérte előtt, 1209-ben Adolf szepesi prépostnak és nővérének adományozott.

Jelentősen hatott a káptalani templom építésére a közelében álló szepesi vár. Már a 12. században állt itt lakótorony. Mind a vár, mind a káptalan épületei körüli terület magyar királyi birtok volt. A vár kiváló fekvése (Magyarország és Kislengyelország határa, Galícia közelsége), Kálmán királyfiának, Gertrúd és II. András fiának megtelepedése Szepesben, valamint az orosz hercegektől 1221-ben elszenvedett vereség indokolhatta a 13. század második évtizedében a (román) lakópalota építését.⁸ Éppen ebben az időszakban épült a templom nyugati oldalán a torony alatti, westwerk jellegű, reprezentatív boltozott tér is. A templom akkori háromhajós kialakítása ma is megfigyelhető az orgonakarzat alatti részen. Ehhez a három hajóhoz kapcsolódott a keleti oldalon a főhajóval azonos magasságú kereszthajó. Az észak–déli irányban három boltszakaszos kereszthajó négyezettel kapcsolódott a kelet–nyugati irányban szintén három boltszakaszos főhajóhoz. Keleten a főhajó apszissal zárult.

A templomba a nyugati főkapun és az északi oldalkapun át lehetett belépni. Az északi kapu tengelyében a kereszthajó déli oldalán is lehetett kapu. A bizonyíték a kereszthajó létezésére északkeleti és délnyugati sarkának kapaszkodása kordonos ferde párkánnyal és armírozott sarokkövel egészen az ívsoros koronapárkányig. A további régészeti kutatás igazolta a kereszthajó létezését, sőt azonosította az egykori apszisokra utaló részleteket is a keleti falban.⁹

A fő- és kereszthajó eredeti boltozata azonosítható a fennmaradt falbordák segítségével, amelyek homokkő és travertin váltakozásával készültek. Hasonló díszítómódot használtak a kapuk és az ívsoros homlokzati párkányok esetében is. A toronyaljak déli és északi falában a kutatás során viszonylag nagy ablaknyílásokat lehetett azonosítani, amelyek a boltszaka-

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár, Berzeviczy család levéltára, DL-68752, IV. Béla király 1246. szeptember 8-án kelt oklevelének megerősítése.

⁷ PROCHÁZKOVÁ, Nataša, *Koloman Haličský na Spiši pred rokom 1241*, in GLADKIEWICZ – HOMZA 243–249. A szerző megjegyzése: Gertrúd harmadik fivére Bertold kalocsai érsek volt.

⁸ HOMZA, Martin – SROKA, Stanisław A. (eds.), *Historia Scepusii I* (Bratislava-Kraków 2009) 146–148; HOMZA, Martin, *Vztahy Spiša a Malopoľska od roku 1138 do roku 1241*, in HOMZA, Martin – SROKA, Stanisław A. (eds.), *Štúdie z dejín stredovekého Spiša* (Krakov 1998) 63–97.

⁹ Régészeti kutatás, Pamiatkový úrad SR v Bratislave – Krajský pamiatkový úrad Prešov (Uličný Marián, Harčar Peter), 2008–2009, 2011.

szokban, közvetlenül a boltozat záradéka alatt voltak, és az oldalhajók terét világították meg. Ugyanilyen keskeny ablakok helyezkedtek el a kereszthajó bejáratai fölött (ma már csak az északi funkcionál). A kereszthajó északi oldalához a torony irányában egyszintes sekrestye csatlakozott. A tornyok sarkaihoz támpilléreket illesztettek az armírozott lizénák vonalában, ami a tornypár második szintjének megépítésével függött össze (talán az építési koncepció változása miatt). Kívül profilírozott párkány futott körbe. A teljes felület vakolatlan volt. A falak köfelületét a fugákból kinyomódott habarcs elsímitásával és a hézagok kitöltésével alakították ki.

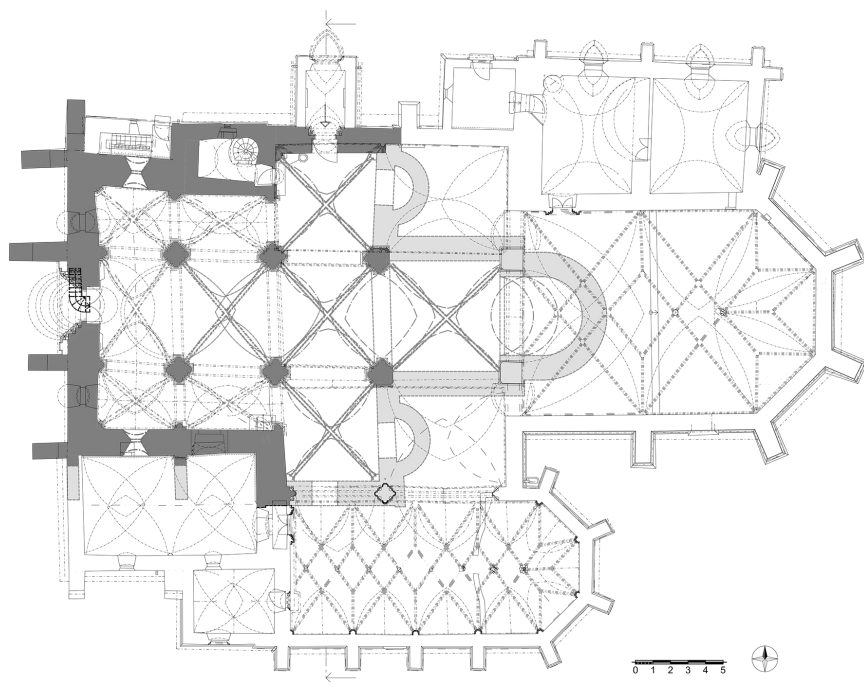
A templom járószintje magasabb volt (lásd a sekrestye megmaradt padlójának magasságát), esetleg több járószint lehetett, amiről a pillérek lábazatának eltérő magassága, továbbá a kapuk későbbi javításai tanúskodnak.

A hármastagolású főhajó és az azonos magasságú kereszthajó kétszintes volt, míg a hátsó térség oldalhajói (a tornyok és a kereszthajó közötti szakaszok) csak egyszintesek, és valószínűleg félnyereggetővel voltak fedve. Hasonlóképpen volt fedve a sekrestye is. Ezt a tényt támasztja alá az ívsoros koronapárkány, mely máig fennmaradt a későbbi hozzáépítések belterében és a könyvtár fölötti fedélszékekben. Az alsó szint koronapárkányának és boltozatának magassága miatt a tér megvilágítása a második szinten csak a kereszthajó északi és déli fala felől volt lehetséges (álbazilika).

A második szint nyugati részét (a tornyok alatti teret és a tornyok közötti szakaszt) három boltmező alkotta, melyek árkádívvel kapcsolódtak a középső térhez. E rész boltozatának magassága jelentősen felülmúlta a templomét. A nyugati oldalon a félköríves záradékú ablakok oldalirányban, a tornyok alatti mezőkben, illetve a jellegzetes, háromtengelyű nyílás a tornyok között középen (az oldalsó ablakok talán ötös tagolásúak lehettek) arra a feltételezésre jogosítanak, hogy ez reprezentatív tér lehetett, amely királyi kápolnaként az uralkodó és a hozzá legközelebb állók magánjátosságára is szolgálhatott (a szepesi vár román kori kialakításából ez hiányzott). Ez a tér önálló, a templomtól elválasztott épületrész volt, amelyet az alsó szintről a nyugati kaputól északra elhelyezkedő és a nyugati homlokzat tengelyében végződő falközi lépcsőn lehetett megközelíteni, amiről az orgona mögötti lépcsőjárat fennmaradt terve és levéltári feljegyzések tanúskodnak.¹⁰ Az ablakok szarköveit és a kapuk belső keretét armírozott (travertin) kváderekből alakították ki. Az északi torony már ebben az első építési szakaszban a mai magasságig állt. Sisakfedését (abban az időben valószínűleg alacsonyabb lehetett) attikával és ároktetővel csak feltételezhetjük. A harmadik és a negyedik szinten a

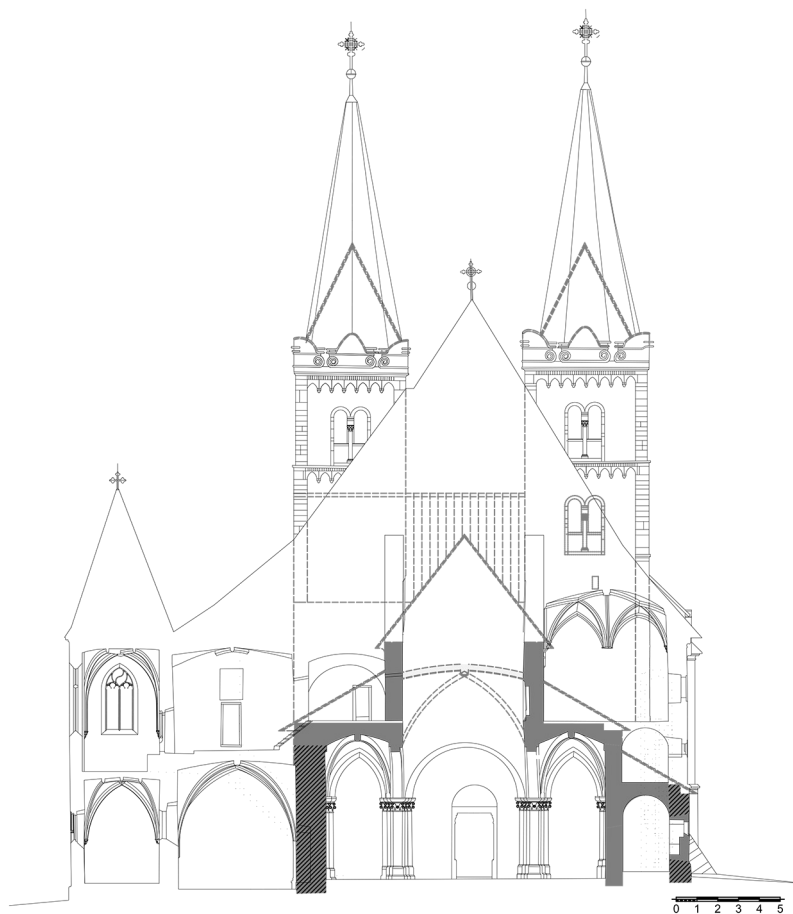
¹⁰ HRADSKÝ, Josephus, *Initia progressus ac praesens status capituli ad sanctum Martinum E.C. de monte Scepus* (Szepesváralja 1901). A lépcsőjárat torkolatának térségét videokamerával kutatták át (Správa z georadarového prieskumu a videoinspekcie v Katedrále svätého Martina v Spišskej Kapitule, TERRA s.r.o., Miroslav Terray, Košice 2009).

tornyok ablakait profílozott lábazattal és bimbós fejezettel díszített törpeszlopok tagolják (a harmadik szinten a mára befalazott, keleti ablaknak kockafejezete van). Minden oldalra nyílt ablak. A déli tornyot nem fejezték be ebben az építési szakaszban. A templom fedését eredetileg feltehetően keletnyugati tájolású nyeregtetővel tervezték, és nyilván oromzatot is terveztek a tornyok közé. Ez látható az északi torony déli oldalán, a toronyközben. Ez az elképzelés azonban nem valósult meg. A tetőt ideiglenesen alakították ki. A déli szakasz (a tervezett déli torony) fölötti teret is befedték nyeregtetővel, amelynek gerince az északi torony déli falától a nyugati homlokzattal párhuzamosan futott. A templom fő- és kereszthajója kereszt alakú nyeregtetővel volt fedve, a kereszthajó végein oromfalakkal.

A SZÉKESEGYHÁZ A 13. SZ. VÉGÉN, ALSÓ SZINTI ALAPRAJZ

	13. század
	Hipotetikus rekonstrukció (falak)
	Hipotetikus rekonstrukció (tetőzet)

A SZÉKESEGYHÁZ A 13. SZ. VÉGÉN, KERESZTMETSZET

A templom építésének mintája nem a korabeli magyar hagyományokon belül keresendő, hanem Németország területén, a frank vidéken.¹¹ Eckbert püspök Magyarországra menekülése idején már maga mögött tudta a bambergi dóm építésének megkezdését, amelynek befejezésére 1237-ben került sor, amikor a püspök visszatért Bambergbe.¹² Feltételezzük, hogy a szepeshelyi káptalantemplom építéséhez meghívást kaphattak az Eckbert püspök műkö-

¹¹ JANOVSKÁ, Magdaléna, kap. 7. Vyhodnotenie, in JANOVSKÁ – NOVOTNÁ, Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum...

¹² DÜMLER, Christian, *Der Bamberger Kaiserdom. 1000 Jahre Kunst und Geschichte* (Bamberg 2005).

dési területének közelében – vagyis Németországban, Bamberg környékén – dolgozó építészek, ill. merániai kőművesek, akiket Szepesváralján telepítettek le, amit a közép-oszlopocskával összekapcsolt ablakok importja is bizonyít. A német területeken a bambergi Michaelsberg kolostortemplomának¹³ mintájára épült számos más templom is alátámaszthatja véleményünket (például a nürnbergi Szent Sebald-templom).¹⁴

Könyves Kálmán 1226-ban szerezte meg a Szlavónia, Horvátország és Dalmácia bánja címet. 1230-ban az Árpádok elvesztették befolyásukat, és visszavonultak Galíciából. Feltételezhető, hogy Kálmán király tevékenysége a Szepességben fokozatosan megszűnt, és Szlavóniára tevődött át.¹⁵ Erről a templom befejezetlen déli tornya is tanúskodik. Kálmán király 1241-ben, a tatárokkal vívott harcok során bekövetkezett halálával, valamint Szepesben a tatároknak a templomot is érintő pusztításaival befejeződött az építkezés. A templom leégésének következményei a kutatás során azonosíthatók voltak a templombelsőben lévő megrongálódott, eredetileg nyers felületű köelemeken, a máig fennmaradt károsodott építészeti részleteken és a déli torony alatti tér második szintjének boltozatán.

A pusztulás következményeinek elhárítása átfogó helyreállítási munkákat tett szükségessé. A templom belső terében a megrongálódott köelemeket vékony összefüggő vakolatréteggel takarták el. Feltételezhetjük, hogy a westwerk falszerkezetének és boltozatának jelentős károsodása veszélyeztette az építmény statikai stabilitását, és erősen csökkentette e tér esztétikai értékét. A déli torony alatti szakaszt a tér fennmaradó részétől tartófal választja el, amelyen kis nyílás van. Ennek falazóanyaga azonos a déli torony további szintjeinek utólag hozzáépített falaival. A nyugati térrész reprezentatív funkcióját feltehetően soha nem állították vissza teljesen. A tűzvészben megrongálódott boltívek hevedereinek statikai megerősítése is valószínűleg a déli torony építésének későbbi befejezésével függött össze, amit levéltári anyag is bizonyít, mégpedig Mutmerius prépost végrendelete 1273-ból, amelyben a prépost birtokot adományozott a torony befejezésére.¹⁶ A torony délkeleti sarkán lévő kváderek eltérő megmunkálása egyértelműen mutatja az építés utólagos befejezését. A déli torony harmadik szintjén két szellőző volt (a nyugati és a déli oldalon). Reprezentatív kettős ablakokat már csak a negye-

¹³ FINK, Alexandra, *Romanische Klosterkirchen* (Petersberg 2001).

¹⁴ SCHWEMMER, Wilhelm – LAGOIS, Martin, *Die Sebalduskirche zu Nürnberg* (Norimberg 1979).

¹⁵ JANOVSKÁ, Magdaléna, *Building Activities in Spiš in the Thirteenth Century in the Context of the Hungarian Kingdom / Stavbné aktivity na Spiši v 13. storočí v kontexte Uhorska*, in *Slovakia and Croatia I. Historical Parallels and Connections (until 1780)* (eds. Martin Homza et al.; Bratislava-Zagreb 2013) 269-290.

¹⁶ Spišský archív v Levoči (Szepesi Levéltár, Lőcse, a továbbiakban: SA LE), Súkromný archív Spišskej kapituly (A szepesi káptalan magánlevéltára, a továbbiakban: SASK), Scr. XII, fasc. 1, nr. 1.

dik szinten alakították ki, az északi falon pedig csak egy egyszerű, egyenes záradékú nyílást alkalmaztak. A körészek, a törpeoszlopokkal kapcsolt ablakok bimbós oszlopfői kevésbé igényes kivitelűek, mint az északi tornyon.

1289-ben a templomot és a levéltárat kunok dúlták fel, amiről levéltári források tanúskodnak, valamint a gyűjtogatás nyomai, főleg a sekrestye térségében és közvetlen közelében, a hajóban.¹⁷ A falazat egészen átégett, a falszerkezetben a habarcs is károsodott. A tűz nyomai azonosíthatók a kőelemek vékony vakolatán is. A dendrokronológiai vizsgálat alapján a déli torony harmadik szintjének gerendáihoz használt fa kivágásának ideje 1290–1291-re tehető. Ez alapján a torony befejezését – ilyen kedvezőtlen feltételek között – csak a 13. század végén feltételezhetjük. A nyeregretető fedés már csak a tornyok közötti részben maradt meg, a déli torony valószínűleg az északi toronyéval megegyező, attikával díszített sisakot kapott.

A sekrestyét a kunok pusztítása után soha nem állították helyre eredeti formájában, helyette új, biztonságosabb és nagyobb helyiséget építettek a levéltár–hiteleshely (*locus credibilis*) funkciónak megfelelően. A levéltári kutatás eredménye alapján ez 1307 körül történhetett.¹⁸ A 14. században tehát a sekrestyét – homokkőből – hozzáépítették a kereszthajó déli oldalához; a bővítés új támpilléreihez a déli torony déli oldalán elbontott támpillér anyagát használták fel. A sekrestyét két boltszakaszos, kora gótikus ékbordákkal tagolt keresztboltozattal fedték, az ablaknyílások közül kettő a déli, egy a keleti oldalra nyílt. A déli hajót megvilágító ablakfülkét befalazták. A déli hajóból a fal áttörésével új ajtónyílást vágtak a sekrestye felé. A négyszögletes ablakokat viszonylag magasan alakították ki, és hatalmas vasrácsokkal biztosították. Az új épületrész teteje valószínűleg félnyereg formájú volt.

Ebben az időszakban falfestmények (*seccók*) is készültek a templomban, amelyek közül máig csak az 1317 körülre¹⁹ datált, Károly Róbert koronázását ábrázoló maradt meg. További töredékek fedezhetők fel a később befalazott tetőtér falán. A boltozat jelentős károsodása a második szinten használhatatlanná tette a karzatként a templombelsőhöz kapcsolt teret. Ennek átalakításával összefüggésben egységesítették – megemelték – az egész főhajó boltozatát, és meghosszabbították a nyugati falig. Erről tanúskodnak a boltozat fennmaradt bordái, amelyek ék alakúak, és nem támaszkodnak a jelenlegi tartóoszlopokra. Valószínűleg azokra a kerek, gyűrűs faloszlopokra

¹⁷ MAREK, Miloš, *Neugeri na Spiši. Vyplienenie Spišskej Kapituly Kumánmi kráľa Ladislava IV.*, in SLIVKA, Michal – HOMZA, Martin (eds.), *Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia V* (Levoča 2006) 49-74; SA LE, SASK, Scr. I, fasc. 2, nr. 5.

¹⁸ SA LE, SASK, Scr. XI, fasc. 2, nr. 17.

¹⁹ *Anjou Károly Róbert magyar királlyá koronázásának falfestménye a szepeshelyi Szent Márton-székesegyházban*, in SPALEKOVÁ, Eva (ed.), 25. rokov Oblastného reštaurátorského ateliéru v Levoči 1983–2008. *Katalóg výstavy* (Levoča 2008) 16-21; TOGNER, Milan – PLEKANEC, Vladimír, *Stredoveká nástenná maľba na Spiši* (Bratislava 2012) 20-39.

terheltek, amelyek ma is láthatók az orgonakarzaton. A boltszakaszokat feltehetően keresztboltozattal fedték. A kereszthajó boltozata változatlan – a főhajójánál alacsonyabb – maradt.

A templom bővítésének igénye további átalakításokhoz is vezetett, amelyeket levéltári dokumentumok alapján a 14. század első felére datálhatunk. A sarkokon, a kereszthajó keleti fala és a szentély oldala közé kis kápolnákat építettek. Már a 14. század közepe előtt említenek egy (Szűz Máriának? szentelt) kápolnát.²⁰ Az északi falon lévő ablak világította meg, és keresztboltozattal fedték, nagyjából a kereszthajó román kori boltozatával azonos magasságban. Ennek nyomai felismerhetők a falakon, például az északkeleti sarokban lévő, megrövidített, kerek faloszlopon. A kis kápolnák hozzáépítése szükségképpen a tető átalakításával járt. A főhajó feletti tető gerincét megemelték úgy, hogy a kelet–nyugati tájolású nyeregtető befedte a kereszthajót és a hozzáépített kápolnákat is. A templom déli oldalán 1382. szeptember 7-én szentelték fel az arányos tengelykiosztással kilakított Corpus Christi-kápolnát három mellékoltárral.²¹ Feltehetően a déli homlokzat ablaka világította meg. Boltozása a fennmaradt lenyomatok szerint ugyanolyan volt, mint az északi Szűz Mária-kápolnáé. Elhelyezkedését a legújabb kutatás – a korábbi elképzelésekkel szemben – nem a mai Szapolyai-kápolna helyén feltételezi, hiszen a kereszthajó megléte logikusan kijelöli a kápolna helyét a templomnak ebben a részében. Ezt támasztja alá a latin nyelvű leírás is („*constructa ad latus Ecclesiae*”). A kápolna eredeti helyére vonatkozó feltevezésünket erősítheti az *Imago Pietatis* Krisztus-ábrázolás a déli hajó boltozatának zárókövén. Igaz, hogy a 15. század végén, a templom belteréhez árkádokkal kapcsolódó Szapolyai-kápolna megépítésekor a kápolna a déli fal lebontásával építészetileg megszűnt, és egykori tere az átépített templom részévé vált. Nyilván ezért vette át a Szapolyai-kápolna a Corpus Christi patrocíniumot.

A faszindellyel fedett tető gerincének megemeléséből következett a toronyok sisakjának megmagasítása az arányosság megőrzésének érdekében. Ennek megfelelően 1343–1344-ben lebontották a déli toronysisak fedélszerkezetét, majd az északiét is 1383-ban.²²

A 15. század közepe után kezdődött a templom fejlődésének egyik meghatározó korszaka, amikor elnyerte mai formáját. Az építkezés 1462-re

²⁰ SA LE, SASK, Scr. II, fasc. 6, nr. 10; Scr. III, fasc. 1, nr. 2.

²¹ HRADSKY, *Initia progressus...* 160 szerint a kápolnáról a Liber diurnalis continens Necrologium Ecclesiae Scepusiensis töredékében, amelynek eredetije a gyulafehérvári erdélyi püspök könyvtárában található, szó szerint a következő olvasható: „...Az Úr 1382. évében vasárnap, közvetlenül a Boldogságos Szűz születésének ünnepe előtt (sic) felszentelték a Krisztus Teste Kápolnácskát, amelyet a szepességi Szent Márton-templom oldalán építettek és három oltárt alapítottak.”

²² KYNCL.

datálható,²³ a tető lefedése 1468 körül történt,²⁴ a boltozás befejezése pedig a templom felszentelésének évében, 1478-ban.²⁵ A templom nagy méretű, boltozatos szentéllyel bővült, amelyet magas, lemezzel és pálcattal profi-lozott bordájú, mérműves ablakok világítottak meg. A szentély alatt helyezték el a kriptát a templom főhajójából nyíló bejáratnál. A szentély új tető-szerkezete magasabb nyeregtetővel és ugyanolyan tetőzettel a főhajó fölött is folytatódott, a hálóboltozatot profi-lozott bordákra cserélték, az ékbordákat azonban meghagyták korábbi, 14. századi formájukban. Az egyes boltszaka-szokat elválasztó hevedereket megszüntették, és a román kori travertin tám-pilléreket a fejezet fölött meghosszabbították. A padlástérben az addig ideig-lenes fakeretre helyezett tetőszerkezetet aláfalazták, hogy a boltívek cseréje (magasítása) az oldalhajókban is folytatódhasson. Az eredeti román külső falakat, amelyek így a templombelsőbe kerültek, lebontották. A főhajót a presbitériumtól diadalívvel választották el, amely új, kettős pillérekön nyu-godott. A karzat újraboltozásakor új, homokkőből készült, mérműves abla-kot helyeztek el a templom nyugati homlokzatán, a második szinten. Az ab-lak alsó részén meghagyták a befalazott román kőelemeket, e fölött helyezték el az új mérművet.

A 15. század végén a fő- és oldalhajók között kialakított árkádívvel folytatódott az átépítés, így a kápolnák és a kereszthajó megszűntek, az északi és déli mellékhajók terének részévé váltak. Ezek újszintén magas, kétszer hornyolt bordákkal megépített csillagboltozatot kaptak. A boltozat magassága majdnem elérte a főhajó boltozatának magasságát. A háromhajós templom csarnokszerű jelleget kapott, ugyanakkor az oldalhajókat a pillérek melletti boltívek által kelet felől a szentéllyel is összekapcsolták. Az északi falon, a korábbi kápolna helyén az ablakot magasabb, mérműves ablakra cserélték, ezáltal a vakolt templomkülső elnyerte ma is látható, késő gótikus alakját. A körítőfalat is egy szintre emelték, és ellátták homokkőből készült, a szentélyéhez hasonló párkánnyal. Egységesítették a lépcsőzetes támpillére-ket is, amelyek ebben az állapotban mára csak az északi sekrestye tetőteré-ben maradtak meg. E módosítások idején a déli sekrestye térsége (depo-zitórium) istentiszteleti helyként szolgált, ezért valószínűleg még az 1462 körüli szentélyátalakítás megkezdése előtt felszentelték. Erről tanúskodnak a falain nemrég megtalált felszentelési kereszték is.²⁶

²³ A feliratos tábla, eredetileg a szentélyben lévő pilléren, ma a sekrestyében a sarokban lévő pillé-ren, ezt a feliratot tartalmazza: „Az Úr ezernégyszázhatvankettedik esztendejében kezdte ezt a munkát Stock János úr.”

²⁴ KYNCL.

²⁵ WAGNER, Carolus, *Analecta Scepusii sacri et profani* I (Viennae 1774) 347-357.

²⁶ OLEJNÍK, Vladimír, *Ďalšie skutočnosti k stavebnému vývoju Katedrály sv. Martina v Spišskej Ka-pitule v druhej polovici XV. storočia*, in NOVOTNÁ, Mária (ed.), *Acta Musei Scepusiensis 2010–2011* (Levoča 2012) 22-31.

Az építkezés folyamatát a Szapolyai-kápolna építése tetőzte be. Az ebben az időben a szepesi várba települt Szapolyaiak kápolnája a templom déli hajójához két árkádívval kapcsolódott. Építését 1488-ban²⁷ kezdték meg, befejezése 1491–1492-ben, befejezése valószínűleg már 1494-ben, de legkésőbb 1499-ben történt, amikor ott temették el Szapolyai Istvánt. A temetkezési kápolna alatt ugyanebben az időben kriptá is épült, ahová a kápolna belsejéből lehetett lejutni. A kápolna architektúrája a késő gótika jellegzetes képzőművészeti értékeit hordozza. Mindez finoman megmunkált, szabályos tömbök felhasználásában nyilvánult meg, melyek plasztikus díszítésű, gótikus fiatornyokban végződtek. A kápolnabelsőben is visszaköszön a profilozott támoszlopos tagolás, fejlett boltozatrendszerrel, melyet magas, mérműves ablakok világítanak meg. A kápolna tetejét mázas kerámiaazsindellyel borították. A kápolna része volt a sekrestye is, amelyet a 14. századból való régi sekrestyéhez építettek hozzá. Fölötte oratóriumot alakítottak ki, ahová a templomhajóból falközi lépcsőn lehetett feljutni. Az oratórium hozzáépítésével helyet kaphatott a könyvtár, amelyet a sekrestye fölött, az oratórium és a déli torony közötti ráépítéssel valósítottak meg. A könyvtár a Szapolyai-kápolna oratóriumából nyílt, és kétszakaszos keresztboltozat fedte. Két ablak világította meg, az egyik a nyugatra, a másik délre nézett. A könyvtár padozatfájának dendrokronológiai vizsgálata alapján a ráépítést 1494-re datálhatjuk.²⁸

Az északi oldali ráépítésben, a legrégebbi sekrestye fölött a hiteleshelyi levéltár kapott helyet. Az egyik helyiség – a sekrestye alaprajzát követve – a szintek között volt, a másik magasabban, és az oldalhajó fölé is benyúlt. Az alsó helyiség dongaboltozatos volt, a felsőt kétszakaszos keresztboltozat fedte, olyan bordákkal, mint a könyvtárban lévők. Mindkét helyiséget egy-egy kovácsoltvas keretes ablak világította meg az északi homlokzaton, és újonnan épített, orsós homokkő lépcső kötötte össze őket a sekrestyével, amely a felső szinten kerek, boltíves idommal végződött. A levéltár a templomhajó felől is megközelíthető volt a második szinten kialakított ajtónyíláson keresztül. Ebben az időszakban falazták be az északi torony alatti teret megvilágító második rézsűs ablakot az alsó szintű építkezés miatt. Ezzel fejeződött be a templom késő gótikus átépítése.

A 17. században már csak a templombelső javításai folytak, mivel az a Bocskai-felkelés idején valószínűleg megrongálódott. 1630-as jelzésűek a padok, amelyek mindmáig megtalálhatók a templombelsőben. A szentélyt kovácsoltvas ráccsal választották el a hajótól, melyen az 1650-es dátum szerepel. A legjelentősebb építészeti változásnak az északi sekrestye kibővítését

²⁷ SA LE, SASK, Scr. II, fasc. 5, nr. 1; WAGNER 363.

²⁸ KYNCL.

tekinthetjük. Levéltári források bizonyítják, hogy a prépost köteles volt átalakítani a sekrestyét.²⁹ A toldást feltehetően a szentély északi falához építették, a mai sekrestye alaprajzának megfelelően. E hozzáépítésnek ebbe a korszakba való besorolását támasztja alá a fennmaradt sarokarmírozás, a nyers köfelfületű *bossage*, valamint az attika mögötti tetőközi vályú, melynek nyoma ma is látható a sekrestye tetőterében. A vályú a keleti falon félkör alakú kivezető nyílásba torkollt. Ez a nyílás a boltozat mai magasságánál alacsonyabban van. Ez alapján feltételezhetjük, hogy a sekrestyét korábban fagerendás mennyezet fedte. A külső homlokzatot a töredékes leletek szerint sgraffítóval díszítették *bossage* formában.

A 17. század második felében átalakították a Szapolyai-kápolna oratóriumából a könyvtárba nyíló bejáratot, valószínűleg az ajtónyílás bővítésével. Az ajtókiegészítés hátsó részén a dátumozás az 1660-as évet jelzi. Ezek a javítások összefügghetnek a jezsuiták tevékenységével, akik átvették a Szapolyai-kápolna vezetését, és diákkollégiumot is alapítottak.³⁰ Ismeretes művelődési tevékenységük is, így feltételezhető, hogy szerepük volt a könyvtár átalakításában.

Az új északi sekrestye javításait már 1706-ra dátumozzák. Erről Doktorovics György táblafelirata tanúskodik. Annak ellenére, hogy a tábla szövege alaptól való építkezésről beszél, feltételezzük, hogy csak újraboltozásról volt szó: két pogácsával, középen boltozatövvel barokk boltozat készült az eredeti falazaton. Ennek oka a viszonylag nehéz tetőközi vályú lehetett, ami a mennyezet beázását okozhatta, ezért kezdtek hozzá a mennyezet cseréjéhez, és építettek újat az eredeti attika síkjában. A sekrestyének ekkor még nem volt kívülről bejárata. A templom északi bejárója előtt azonban már állt az előterem. Jelentős javításnak tekinthetjük a szentély alatti kriptá – levéltári adatokkal pontosan datálható – átépítését, amit 1728-ban fejeztek be.³¹ A kriptába a templomhajóból nyíló eredeti bejáratot megszüntették, és új bejáratot vágtak a homlokzat déli oldala felől. Ehhez kapcsolódott a Szapolyai-kápolna alatti kriptá átépítése is. Itt szintén megszüntették a kápolna belsejéből nyíló bejáratot, és újat vágtak a külső, déli oldalról.

A kutatások eredményei alapján³² feltételezhetjük, hogy az északi torony új bejáratának kiépítése a második szint román boltozatának átvágásával 1767-ben történt, akárcsak a hozzá csatlakozó falépcső kialakítása. 1790-ben

²⁹ HRADSKÝ, Josephus, *Additamenta ad Initia, progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis* (Szepesváralja 1903–1904) 2-118.

³⁰ SA LE, SASK, Scr. II, fasc. 5, nr. 1 és Scr. II, fasc. 3, nr. 3; OLEJNÍK, Vladimír, *Synopsa dejín spišskej rezidencie Spoločnosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš*, in NOVOTNÁ, Mária (ed.), *Acta Musei Scepusiensis 2007* (Levoča 2007) 113-150.

³¹ SA LE, SASK, Scr. I, fasc. 4, nr. 70; kr. 218, fasc. 1, f. 248; HRADSKÝ, *Initia progressus...* 252, 253, 255.

³² KYNCL.

fejezheték be a hozzáépítést az északi torony északi falához, amely új lépcsővel biztosította a torony és a tetőtér megközelíthetőségét. Ez az orgonakarzat és a torony elválasztásával, valamint a nyugati homlokzat javításával függött össze, ami szükségessé tette a hajóból a nyugati falban vezető román kori lépcső megszüntetését. E változtatások a kórus bővítéséhez kapcsolódtak. A főhajóban az orgonakarzathoz keleti irányban hozzáépítettek egy boltszakaszt, ami jelentősen megnövelte a karzat terét. A második szinti, eredeti, román kori oszlopfőket áthelyezték az új boltozat magasságába az alsó szinten. Az új boltozat téglából épült a román kori boltozat mintájára, ez okozta a mély karzat eddigi téves értelmezését, mivel azt a benyomást keltette, hogy mind a hat – a mai orgonakarzat alatti – boltmező román kori. Az átalakítás következtében a főhajó rövidebb lett, és az alsó szinten mély előterem hatását keltő tér jött létre. Ez erőteljes beavatkozás volt az előző építési szakaszok beltéri megoldásaiba. Mindez megelőzte az orgona átépítését, amit Podkonický Mihály besztercebányai orgonaépítő végzett 1780–1784-ben.³³ 1767–1778 között jelentős változások történtek a tetőn is. A templom tetőzetét az oldalhajók felett támasztógerendákkal erősítették meg, a könyvtár fölött és a toronyköz térségében kicserélték a fedélszerkezetet, továbbá a Szapolyai-kápolna és a déli hajó teteje közötti vályút összekötőtetőzettel pótolták.

Mindezeket és a további változásokat az hívta életre, hogy a társaskáptalani templomot székesegyházi rangra emelték a szepesi püspökség megalapítása miatt.³⁴ A szentélyben javításokat végeztek. A templombelső padlóját egységesen négyszögletes homokkő lapokra cserélték, ami maga után vonta a bejárati kapuk és ajtók módosítását is. A déli sekrestyében (depozitórium) befalazták a hajóból odavezető ajtót, és új bejáratot alakítottak ki a Szapolyai-kápolna felől az eredeti keleti ablak helyén. A nyugati oldalon futó falközi lépcső megszüntetése lehetővé tette a kórus alatti belső tér megvilágítását, ahol a portál mellett kétfelől egy-egy új, félköríves ablakot vágtak.

Az utolsó építési szakasz, amelynek következménye a regotizáció (neogótikus módosítások), a 19. század utolsó harmadában kezdődött. Ez egyaránt érintette a katedrális belső és külső részét. Samassa József püspök kezdte, majd Császka György püspök folytatta az átalakítást. A beavatkozás mértékéről részletesen tájékoztatnak a levéltári dokumentumok és Hradszky József történész alapos dokumentációja.³⁵

1871 után kezdődtek a munkálatok a Szapolyaiak kápolnájában. Az új ablakvitázsokat az innsbrucki Albert Neuhauser készítette. A belső baldachinok alatti díszítést egy bécsi szobrász egészítette ki. A többi kőművesmun-

³³ SA LE, SpK, odd. 16, cap. 124, fasc. 3.

³⁴ HRADSKÝ, *Initia progressus...* 134.

³⁵ HRADSKÝ, *Initia progressus...*

kát a szepesváraljai Csont kőműves végezte.³⁶ A falakról és a boltozatról eltávolították a vakolatot, megtisztították a boltozat bordáit, és a sérült részeket újjakkal pótolták. A tizenegy boltozatkőből is kicseréltek néhányat, a bordákat pedig kifestették. Ezeket a javításokat valószínűleg Stornó Ferenc soproni restaurátor javasolta. A régi sekrestye nyugati bejáratánál Storno új köportált készített gótikus felirattal a kápolna restaurálásáról. A külső részen nyolc kőrozettát helyeztek el, és a fiálék régi faragásait újjakkal pótolták. Szükség szerint kicserélték a támpillérek köveit, kiegészítették a megrongálódott kőlapokat és lábazati részeket. Az oratórium ablakait részben befalazták, csak az átüvegezett rozettákat hagyták meg. A Szapolyai-kápolnát 1874. október 3-án szentelték fel ünnepélyesen.

A székesegyház többi részében is folytak munkák. A külső ablakot a déli sekrestye falazatán arcós travertinmásolattal pótolták. 1898-ban a második szinten fallal választották el a könyvtárat az orgonakarzat átjárójától, rajta ajtóval. 1899-ben új könyvtári bútorzatot szereztek be, amely máig megmaradt. Ez alkalmából teljesen befalazták a könyvtár nyugati homlokzatának ablakát, a beltérben látható az ablak vonalát követő mélyedés. Az északi kapu előtt a korábbi barokk tetős előterem helyett újat építettek. Az északi sekrestyénél is új bejáratot és előtermet alakítottak ki az eredeti nyugati ablak helyén.

A tornyok kettős ablakain a román elemeket erősen elütő stílusú, bimbós oszlopokra cserélték. A nyugati homlokzaton befalazták a tornyok, illetve a tornyok alatti rész ablakainak könyöklőit. Néhány ablakpárt részben vagy teljesen befalaztak, illetve kőtámasszal egészítették ki a román oszlopocskák mögött. Az így keletkezett nyílásokat az északi torony negyedik szintjén fém ablaktáblákkal fedték.

A folytatódó módosítások erőteljesen megváltoztatták az épület külső látványát. A károsodott profilozott kőcikket újjakra cserélték, miközben a (gótikában használt) homokkőt (a román fázisban használt) travertinnal pótolták a párkányokon, a talapzat szegélyén és a támpillérek átfedésénél. A tornyok közötti részt új kőbaluszterrel egészítették ki, a nyugati portál belépőjét pedig új kereszttel és timpanonnal látták el, amelyet Császka püspök címerével díszítettek. Az átépítés része volt a toronysisakok és attikák javítása. Kicserélték az ablakok fa- és acélbélését is.

Császka György püspök a székesegyház belsejét is restauráltatta. A munkálatok 1888-ban a szentély kifestésével kezdődtek, amire Dabert Félix püspöki konzervátor és restaurátor kapott megbízást. A vele kötött szerződésből kiviláglik, hogy a szentélyt a pozsonyi koronázótemplom mintá-

³⁶ SA LE, SASK, kr. 218, fasc. 2, f. 37.

jára kellett kifestenie.³⁷ A szentély ólomüveg ablakait ismét az innsbrucki Albert Neuhauser készítette. Az epitáfiumokat áthelyezték, Szapolyai Imre sírtábláját a Szapolyai-kápolna északi falára, a többi síremléket a templomhajók falaira.

A székesegyház egész belső tere, valamint az északi előterem régi homokkő padozata új, többszínű, szőnyeg mintázatú kerámiaburkolatot kapott. A presbitériumból az északi sekrestyébe vezető bejáratot 1889-ben kibővítették. A változások érintették magát az északi sekrestyét is.³⁸ 1889-ben az ablakokat neogótikus stílusban megnagyobbították, csúcsívben végződő, homokkő szárkövekkel látták el, amelyekbe mindkét oldalról üveget helyeztek. Valószínűleg statikai okokból a sekrestye külső részén új támpilléreket, illetve talapzatot készítettek.

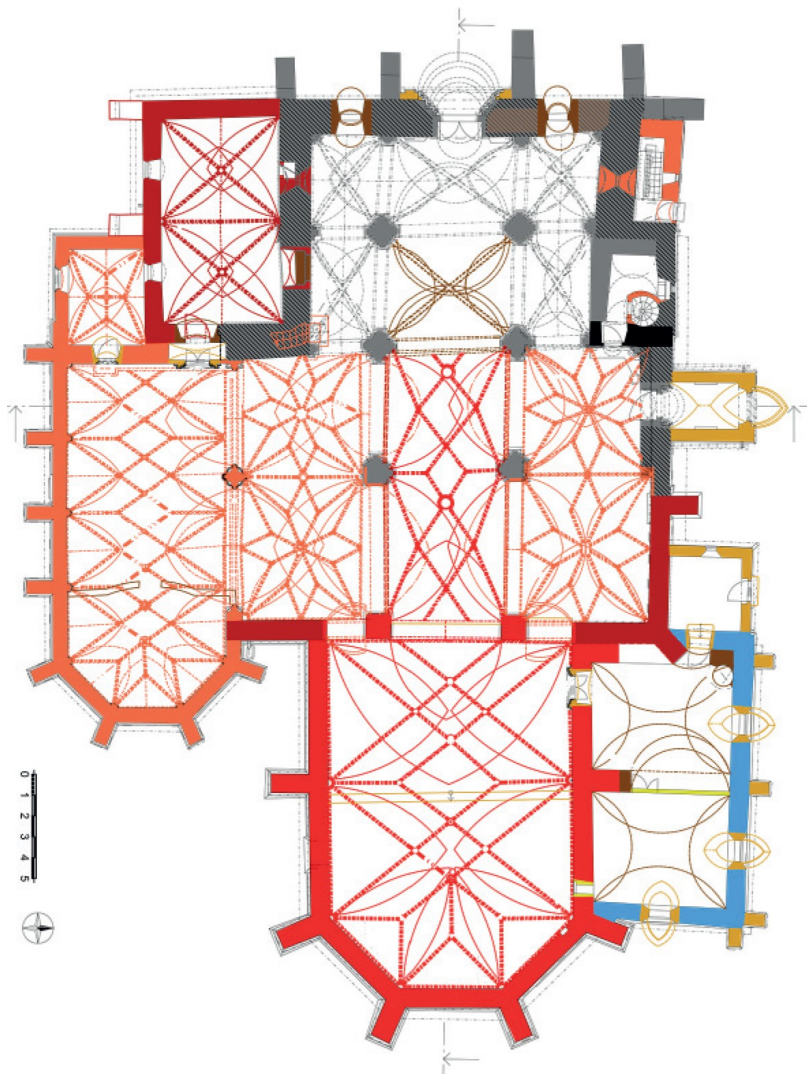
A 20. és a 21. században a székesegyházon már csak javító-karbantartó munkákat végeztek. Lényeges a külső vakolat eltávolítása, a Szapolyai-kápolna külsején a díszítések pótlása műkövel a 20. század első felében és a mázas kerámia fedőanyag rézlemezekre cserélése a század második felében. A tető egy részén kicserélték a faszindelyt. A belső tér kifestése a 20. század hetvenes éveire jellemzően történt. Ennek során Dabert festését (a szentély boltozatán kívül) mindenütt fehér festékekkel elfedték, beleértve a román kori bimbós oszlopfőket a hajók keresztesződésében és a főhajóban. A székesegyház felújítási munkálatai jelenleg is folynak a műemléki kutatások alapján.

A Szent Márton-székesegyház az egyházi építészet egyedülálló emléke nemcsak a Szepességben, hanem szlovákiai és közép-európai viszonylatban is. Eredeti román kori, 13. századi kialakítása – kereszthajóval, ill. a nyugati homlokzaton toronypárral és westwerkkkel – az új kutatások eredményeképpen vált ismertté. A székesegyháznak a 13. század első harmadában kialakult formája azt mutatja, hogy a társaskáptalan templomának építése szorosan kapcsolódott a királyi várhoz, ahol ugyanabban az időben folyt az erődítmény és a román kori palota építése. Mindez az épület új stílusértelmezéséhez vezet, és előtérbe helyezi a német építészet (Bamberg, Nürnberg és Regensburg), valamint a merániai terület (a kőművesek származása) hatását.

A monumentális templom építése Szepes kivételes helyzetéről tanúskodik a 12–13. század fordulóján, amikor két olyan építmény is keletkezett itt, amely magyarországi viszonylatban különleges volt: a szepesi királyi káptalan 12. század végi megalakulásával összefüggésben épült Szent Márton

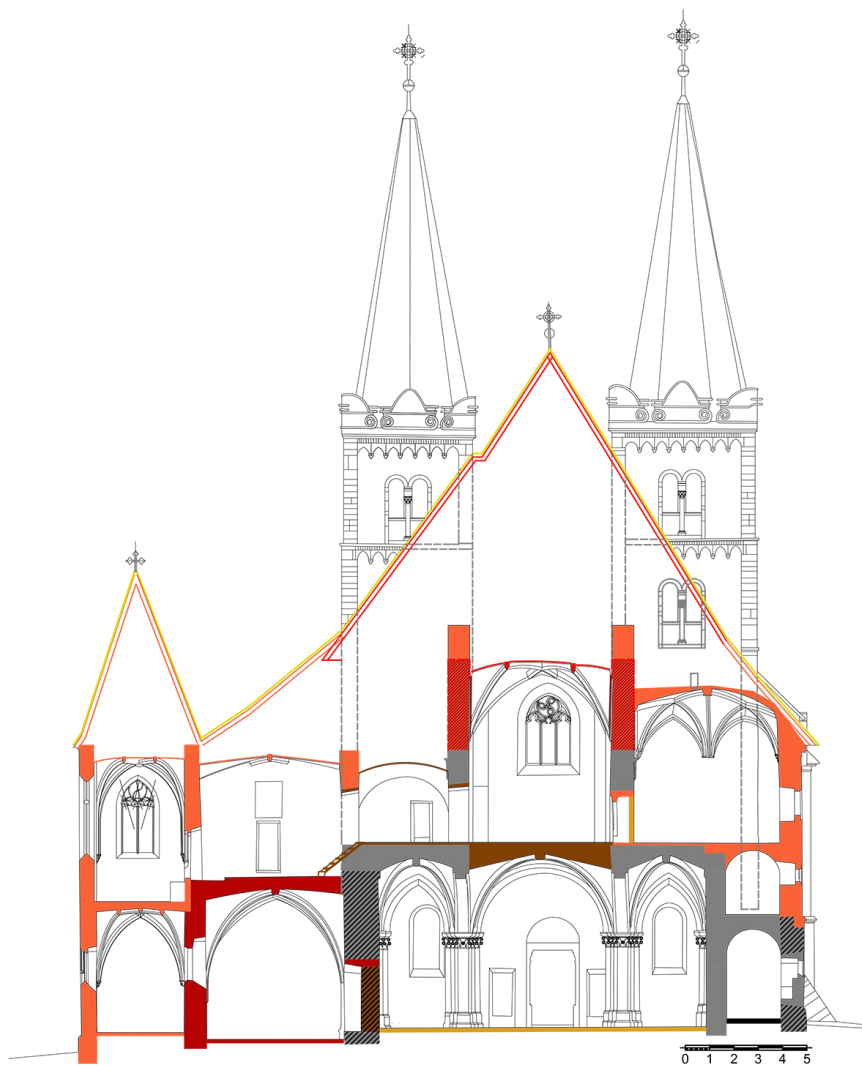
³⁷ SA LE, SASK, kr. 218, fasc. 2, f. 19-33.

³⁸ HRADSKY, *Initia progressus...* 142.

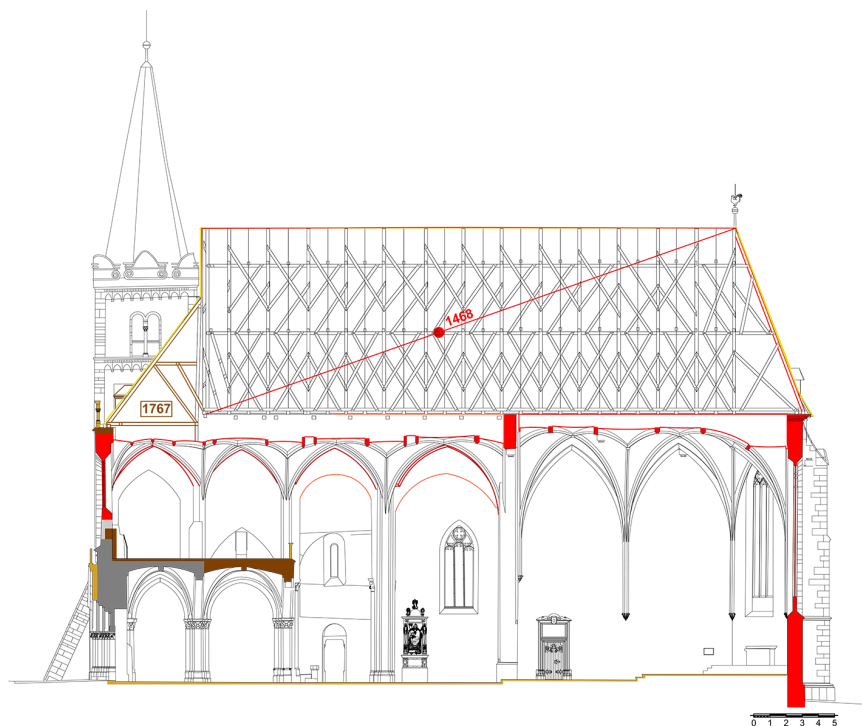

A SZÉKESEGYHÁZ ÉPÍTÉSI SZAKASZAI, ALSÓ SZINTI ALAPRAJZ

	1. román szakasz (13. sz. előtt)
	1. román szakasz (13. sz. első harmada)
	Kora gótikus szakasz (14. sz.)
	Gótikus szakasz (15. sz. második fele)
	Késő gótikus szakasz (15. sz. vége)
	Késő reneszánsz szakasz (17. sz. vége)
	Barokk szakasz (18. sz.)
	Neogótikus szakasz (19. sz.)

A SZÉKESEGYHÁZ ÉPÍTÉSI SZAKASZAI, KERESZTMETSZET

A SZÉKESEGYHÁZ ÉPÍTÉSI SZAKASZAI, HOSSZMETSZET

-templom³⁹ és a szepesi vár,⁴⁰ mely az Árpádok királyi tulajdona volt. Plasztikus kődíszítése (a kötegpillérek profilozott lábazata és bimbós oszlopfei, az ívsorok és koronapárkányok), a pusztai kővel, a homokkő és a travertin váltakozó színeivel elért művészi hatás, valamint az első és második szint fejlett, csücsztíves boltozatrendszere a kor közép-európai építészeti fejlődésének jelentős képviselői közé sorolják a templomot. E jegyek ma is jól felismerhetők.

A kutatás azonosította az eddig ismeretlen, 14. századi gótikus építési szakaszt, melynek során a sekrestye és az oldalkápolnák hozzáépítése, valamint a főhajó újraboltozása és az eredeti templomtető átalakítása történt

³⁹ HOMZA, Martin, *Počiatky kresťanstva na Spiši*, in HOMZA – SROKA, *Historia Scepusii* 233-284; HOMZA, Martin, *Cirkevné štruktúry na Spiši v neskorom stredoveku*, in *Historia Scepusii* I, 400-429.

⁴⁰ JANOVSKÁ, Magdaléna, *Architektonicko-historický výskum Spišského hradu*. Štúdio J+J, s. r. o. (kézirat; Levoča 2008), Archiv SNM-Spišského múzea v Levoči (Szlovák Nemzeti Múzeum-Szepesi Múzeum levéltára, Lőcse).

meg. A beltérben falfestmények is készültek ekkor, amelyeken az egykorú olasz festészet hatása mutatkozik meg. Ezek a változások az Anjouk magyarországi uralkodásának kezdeteivel függnék össze, amikor a templom ismét a királyi udvar figyelmébe került, és felerősödtek a prépostság püspökséggé emelésére irányuló törekvések.⁴¹

A 15. századi építészeti módosítások mértéke máig világosan nyomon követhető. A templom lényegében ekkor nyerte el mai tömegét, amely az északi sekrestye és az északi oldali előterem hozzáépítésén kívül máig nem változott. A nagyszabású boltozatrendszer, a háló- és csillagboltozatok, illetve a hajók megnyitása, egybekapcsolása, majd a Szapolyai-kápolna megépítése a késő gótikus egyházi építészet kiemelkedő példái közé sorolhatók.

Ismeretlen volt a reneszánsz fázis is. A korábban feltételezett barokk kori datálást helyesbítve megállapítható, hogy ekkor történt az északi sekrestye hozzáépítése, ill. az attika mögötti vályú kialakítása.

A püspökség létrejöttével összefüggésben a 18. század hatvanas éveitől kezdve mind a beltérben, mind a tetőszinten történtek építészeti átalakítások. A berendezés változásain kívül a legjelentősebb az orgonakarzat bővítése és a főhajó két szintre osztása volt, ami félreértésekre adott okot a templom román építési szakaszának értelmezését illetően.

A külső és belső neogótikus átalakítások a 19. század végén a korra általánosan jellemző (gyakran purista) módon történtek, inkább kevesebb, mint több hozzáadott értékkel.

Különösen értékesnek kell tartanunk a székesegyház egyéb, máig *in situ* megőrzött funkcióit: a levéltárat (melynek hiteleshelyként közjogi funkciója volt), a könyvtárt és a kriptákat.

Az autentikus értékek, amelyek több mint 800 éves fejlődést képviselnek – Szepeshely mint egyházi városka egyedülálló légkörével együtt –, a szakrális építészet kimagasló fennmaradt példái közé sorolják a székesegyházat, amit az a tény is bizonyít, hogy Lőcse, Szepesvár és környéke műemlékei között szerepel az UNESCO Kulturális Világörökség-okmányában.

Fordította: Käfer István és Mészáros Andor

⁴¹ ŠPIRKO, Jozef, *Začiatky spišského biskupstva. Snahy v minulosti a jeho založenie*, in GALAN, Peter (ed.), *Mons Sancti Martini* (Ružomberok 1947) 21-56.

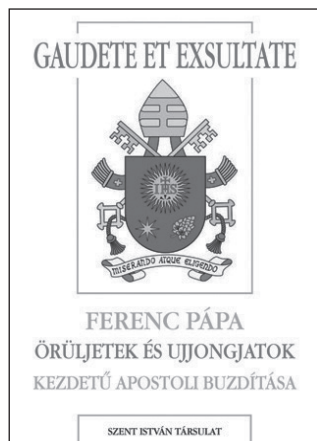
Ferenc pápa

GAUDETE ET EXSULTATE ÖRÜLJETEK ÉS UJJONGJATOK

Apostoli buzdítás az életszentségre szóló meghívásról a mai világban

Ferenc pápa – miként előző két apostoli buzdításában, ebben is az örömben megélt keresztény életre buzdít, „a mai korban, annak veszélyei, kihívásai és kedvező lehetőségei között”, ezért nemcsak az értelmünkhöz kíván szólni, hanem szeretne személyesen is megszólítani bennünket. Elődeihez hasonlóan az életszentségre szóló egyetemes meghívást, a keresztény életszentség eszményét nem az emberi, evilági élettől elidegenítő, boldogtalanná tevő útként, hanem épp ellenkezőleg, az evilági élethez hű maradó, azt szenvedélyesen szerető, örömteli és boldoggá tevő útként mutatja be.

96 oldal, puhafedeles. Ára: 1100 Ft

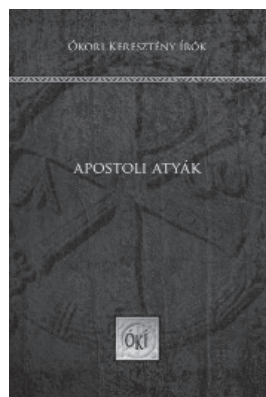

Új sorozat: Ókori Keresztény Írók

APOSTOLI ATYÁK

Az előző két kiadás szövegét jelentősen átdolgozva és a végjegyzeteket lábjegyzetekké alakítva jelent meg az új sorozat első kötete, amely az újszövetségi iratok némelyikével egykorúaknak tekinthető ún. apostoli atyák műveit tartalmazza. Ezek azért jelentősek, mert megmutatják, hogy az Újszövetségben vázolt egyházkép milyen irányban fejlődött. Abban a reményben jelennek meg a megújított fordítások, hogy új forrásokat nyitnak meg mindazok számára, akik az ókeresztény kor gazdag hagyománykincséből kívánnak meríteni.

456 oldal, keménytáblás. Ára: 3000 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318–6957
szitkonyvek.hu

♦♦♦ KÖZLEMÉNYEK

♦♦♦ HEGEDŰS ANDRÁS

Az esztergomi Szent István első vértanúról nevezett prépostság 1484. évi leltára

Az esztergomi Főszékesegyházi Kincstár nem csupán Magyarország leggazdagabb egyházi műkincsgyűjteménye, hanem az ország határain túl is ismert intézmény, melynek kiemelkedő ötvös- és textiltárgyait világviszonylatban is számon tartják. E jelentőségéből fakadóan kezdte el publikálni 1880-ban Dankó József esztergomi kanonok a kincstár leltárait.¹ Műve azonban töredékes maradt, és a hazai tudományos kutatás mindmáig adós ennek folytatásával. A Prímási és Főkáptalani Levéltár ezért arra vállalkozott, hogy kiegészítve és lehetőség szerint teljessé téve Dankó munkáját, kiadja az esztergomi Főszékesegyházi Kincstár 1528–1919 között keletkezett leltárait.

E célkitűzést azonban sikerült jelentősen meghaladni. Dankó ugyanis bevezetőjében leírja, hogy az 1528. évi leltárnál „korábbi leltárakra akadnunk nem lehet”,² és ez eddig valóban senkinek sem sikerült. A középkori oklevelek között végzett tartalmi feltárás során azonban ráleltünk egy közöletlen, 1484-ből származó inventáriumra. Mivel ez az esztergomi Szent István első vértanúról nevezett prépostsági templom liturgiához szükséges tárgyainak leltára, felmerült a gondolat, hogy a protomártír-templommal kapcsolatosan más középkori okleveleket is megnézzünk. Így vettük elő az 1397. évi *canonica visitatiót*, amelynek szövegét Pór Antal esztergomi kanonok ugyan már közölte,³ de a jegyzőkönyvhöz tartozó részletes leltár a kutatás figyelmét eddig elkerülte, hiszen a forrást főleg történeti és egyházkormányzati szempontból vizsgálták.

¹ DANKÓ József, *Történelmi műirodalmi és okmánytári részletek az Esztergomi Főegyház kincstárából* (Esztergom 1880).

² Uo. 131.

³ PÓR Antal, *Az Esztergom-várbeli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története* (Budapest 1909) 112-114.

Maga a templom a magyar kereszténység egyik legkorábbi egyháza, melyet Géza fejedelem építtetett saját palotájához. Eredetileg talán keresztelő-egyház (*ecclesia baptismalis*), egyúttal a fejedelem házikápolnája (palotakápolna) lehetett.⁴ Kezdeti keresztelőegyház szerepére utal titulusa, hiszen a magyarok keresztény hitre térítésében jelentős szerepet vállaló passauai püspökség védőszentje is Szent István első vértanú.⁵ E helyen, a fejedelmi palotában született Szent István király, és e templomban keresztelték meg.⁶ Nagy valószínűséggel itt koronázták királlyá is.⁷ Miután Szent István új palotáját az esztergomi Várhegy déli végében felépíttette, a hegy északi részét a fejedelmi palotával és kápolnával együtt az érseknek adta át.⁸ A templom ettől kezdve egészen 1391-ig érseki kápolna volt.⁹ Az esztergomi káptalanon belül elevenen fennmaradt Szent István királynak a kis templomhoz kötött kultusza.¹⁰ Ezért is merült fel a gondolat¹¹ Kanizsai János érsekben, hogy a templomot társasprépostsági (*praepositura collegiata*)¹² rangra emelje. 1391. december 26-án adta ki az erről szóló oklevelet,¹³ melyben az új prépostságot a főszékesegyházi káptalanba bekebelezte¹⁴ azáltal, hogy a szent-istváni prépost a mindenkori főkáptalannak is tagja. A prépostság alapításakor hat kanonoki stallummal rendelkezett, és az 1397. évi leltár szerint már a kezdeteknél gazdagon felszerelt volt.

A kanonokok száma 1469. március 17-én hatról nyolcra emelkedett, amikor Vitéz János esztergomi érsek jóváhagyta Szántói Ambrus szentistváni prépost alapítványát két új kanonoki stallum létesítéséről.¹⁵ Mátyás király pedig esztergomi tartózkodásakor, 1470. május 28-án oklevélben erősítette meg Szántói Ambrusnak a két új stallum fenntartására tett birtokadományát.¹⁶ Szántói Ambrus révén tehát a prépostság személyi állományában és vagyonában egyaránt jelentősen gyarapodott. Szántói 1483. április 21-én

⁴ HORVÁTH István – H. KELEMEN Márta – TORMA István, *Magyarország Régészeti Topográfija 5. Komárom megye régészeti topográfija. Esztergom és a dorogi járás* (Budapest 1979) 92.

⁵ GYÖRFFY György, *István király és műve* (Budapest 1977) 74.

⁶ Említi IV. László király 1272. évi oklevele. Esztergomi Főkáptalan Magánlevéltára (a továbbiakban: EF Mlt), 41-1-4. Szövege kiadva: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* (a továbbiakban: MES) II (edidit Ferdinandus Knauz; Strigonii 1882) nr. 12., p. 28.

⁷ GYÖRFFY 158.

⁸ *Magyarország Régészeti Topográfija 5*, 92.

⁹ „Ecclesia beati Stephani prothomartyris, capella videlicet archiepiscopali”. MES I, nr. 485., p. 376; nr. 574., p. 440.

¹⁰ Ezt említi az 1397. évi vizitáció szövege is. PÓR 105.

¹¹ „Ut ubi beatus Stephanus rex, apostolus Ungarorum originem et vocabulum habuit, illic ex quodam consortio sanctitatis et nominis utriusque redderetur honorificencia specialis”. PÓR 96.

¹² PÓR 96.

¹³ Az alapítólevél rekonstruált szövegét közli: PÓR 95-102.

¹⁴ „Cui prepositurae annectimus et incorporamus”. PÓR 96.

¹⁵ EF Mlt 43-4-2. Szövegét közölte: PÓR 118-122.

¹⁶ EF Mlt 43-4-3. Szövegét közölte: PÓR 116-117.

hunyt el.¹⁷ A préposti székben Gosztonyi András követte őt 1484-től.¹⁸ Így elképzelhető, hogy a függelékben közölt leltár felvételét hivatali idejének megkezdése okán az új prépost rendelte el.

Pór kiváló tanulmányát az újonnan fellelt 1484. évi inventárium jól egészíti ki. Anélkül, hogy mélyebb összehasonlító elemzésébe kezdenénk, egyértelműen látható, hogy a két leltár felvétele között eltelt 87 év alatt jelentős gyarapodás történt, amely részben következik a káptalan 1469. évi bővítéséből. Míg 1397-ben paténájával együtt négy kelyhet,¹⁹ hat korporalét és kilenc miseruhát (*casula*)²⁰ írtak össze, addig 1484-ben már nyolc kehely, nyolc korporalé és tizennyolc miseruha – köztük nyolc előregedett, kifakult színű – szerepel a leltárban.²¹

Itt szeretnénk felhívni a figyelmet e két leltárnak könyv-, ill. könyvtártörténeti jelentőségére is, hiszen a középkori könyvállományunkra vonatkozó adatok rendkívül hézagosak. Az 1397. évi inventárium ugyanis részletesen foglalkozik a templom sekrestyéjében található kötetekkel:

„Regestrum librorum repertorum in sacristia dicte ecclesie.

Et primo repertum est in sacristia ipsius ecclesie unum missale novum et pulcrum, magni voluminis, cuius ultimum verbum primi folii post kalendarium incipit <...> ste <...> folio habet ultimum evangelium incipiens: »In illo tempore ait Maria«.

Item unum aliud missale spissum pro choro recens de competentis s<...>a, cuius ultimum verbum primi folii prime dominice de adventu est purifica, et ultima oratio: »E <...> omnipotens et misericors deus, de sancto Adalberto«.

Item unum tertium missale minoris voluminis novum, cuius ultimum verbum primi folii post kalendarium est: »Solempnia«; in penultimo vero folio habet epistolam ad Chorintios incipiens: »fratres benedictus deus«.²²

Item unum quartum missale novum et pulcrum, ad modum curie Romane, cuius ultimum verbum primi folii post kalendarium incipit in eum, et in ultimo folio habet benedictionem ovorum.

Item unum psalterium novum, cuius ultimus versus primi folii incipit : »Quoniam non est <in ore eorum> veritas«,²³ ultimum vero folium habet novem lectiones de beata Virgine.

¹⁷ KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonokok 1100–1900* (Esztergom 1900) 100.

¹⁸ KOLLÁNYI 115.

¹⁹ PÓR 111-112.

²⁰ Uo. 112.

²¹ Lásd a most közölt forrást.

²² Vö. 2Kor 1,3.

²³ Zsolt 5,10.

Item aliud psalterium antiquum, cuius ultimus versus primi folii incipit: <...> sanguine <...> ultimum vero folium habet lectionem in fine de beata Virgine incipiente: »I <...> mater«.

Item unum breviarium antiquum, cuius ultimus versiculus: »V <...> Irascimini et nolite peccare«. In ultimo vero folio habet lectionem <...>”²⁴

Bár az 1484. évi leltár sokkal szűkszavúbban szól a könyvekről, mint az 1397. évi, a klenódiumok esetében megállapított jelentős gyarapodás itt is kimutatható:

1397	1484
4 missale	5 missale
	2 manualia missalia
1 breviarium	2 breviarium
2 psalterium	3 psalterium
	4 graduale
	1 Biblia
	1 legenda sanctorum

Nem kívánjuk azonban a leltárt minden részletre kiterjedően elemezni, hiszen ezt az adott szakterületek kutatói nálunk avatottabban tehetik meg. A forrást most annak reményében adjuk közre, hogy ezzel a művészet-, művelődés- és egyháztörténeti kutatásokat segíthetjük.²⁵

1484.

Az esztergomi Szent István első vértanúról nevezett prépostság liturgiához szükséges tárgyainak leltára

Papír, 105×280 mm. EF Mlt, Lad. 53. Fasc, 1. Nr. 15.

Külzetén újkori kéztől származó tartalmi összefoglaló: „Inventarium Ecclesiae et praepositurae Sancti Stephani de Castro Strigoniensi eiusque clenodiorum, ac aliarum rerum ad divinum cultum pertinentium. Anni 1484.”

²⁴ PÓR 111.

²⁵ Köszönet illeti a szöveg átírásában nyújtott segítségéért Fodor Nórát, Sarbak Gábort és Szovák Kornélt.

Registrum factum super bonis et rebus Ecclesie Collegiate Sancti Stephani prothomartyris Castri Strigoniensis ad divinos cultus spectantibus

Item octo calices cum corporalibus et custodiis et tria paria ampullarum.
 Item tres ampulle sive urnalia argenteae, quarum una est maior et deaurata et reliquae due parvae de argento.
 Item sex corporalia, quorum duo habent custodias.
 Item una reliqua bona, et unum agnus Dei.
 Item una casula rubea facta ex chemereth absque alba et aliis ornamentis.
 Secunda casula albi coloris ex kamoka aurata, cum suis ornamentis.
 Tertia casula purpurea celestina cum ornamentis.
 Quarta casula rubea de cemeleth cum suis ornamentis.
 Quinta casula de kamoka cum suis ornamentis.
 Sexta casula similiter de kamoka aurata.
 Septima casula de bisso, rubea.
 Octava casula ex atlatz, celestina.
 Nona casula alba de sindone cum filis et serico exsuta.
 Decima casula similiter de sindone, cum filis argenteis et sericeis exuta sive consuta.
 Item iterum octo casule inveterate, quarum colores propter earum inveterationem ignorantur.
 Item una cappa bona et utilis ex purpureo aureo subducta cum thafotha.
 Secunda cappa de athlatz subducta cum bisso.
 Tercia cappa de kamuka, brunatici coloris vulgo zederyes.
 Quarta cappa deterior de bisso.
 Item una casula de kamoka rasciana absque alba.
 Item duo dalmatica rubea de chameleth.

Ornamenta altarium

Unum ex chemeleth.
 Secundum de kamoka rasciana rubei coloris.
 Tercium similiter de kamoka rasciana rubei coloris.
 Quartum de kamoka aurata celestini coloris.
 Quintum similiter ex kamoka aurata celestini coloris.
 Sextum filis sericeis et manibus consutum tempore Pascatis induendum.
 Septimum ex Bakachyn nigra.
 Octavum deauratum et deterioratum.
 Nonum ex purpureo nigro.

Decimum de kamoka glauga alias sarga.

Undecimum de kamoka.

Duodecimum ex kamoka aurata.

Item missalia quinque.

Item duo manualia missalia.

Item duo breviarum.

Item tria psalteria.

Item duo gradualia, unum de tempore, aliud de sanctis.

Item iterum duo gradualia quorum alterum existet inveteratum, et reliquum paulo plus melius

Item una Biblia de pargameno.

Item una legenda sanctorum similiter de pargameno.

Item duo tapetha subtilia pro tectura choris deputata.

Item tria manutergia de fathyol ornata et ciffrata.

Item iterum duo manutergia similiter de fathyol cum filis contexta ad pulpum disposita et apta.

Item quatuor manutergia bona de tela facta ad tergendum manus sacerdotum.

Item duo lavatoria plumbea.

Item una pelvis cuprea.²⁶

Item septem paria ampullarum blumbearum²⁷ sive stannearum.

Iterum una pelvis cuprea.

²⁶ Az eredetiben: *unam pelvim cupream*.

²⁷ A *blumbearum* szó előtt az eredetiben kihúzott *p* betű áll.

◆◆◆ NAGY BRIGITTA

Mindszenty József bíboros karácsonya 1963-ban a követségen

Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek 1956. november 4-én menekült az Amerikai Egyesült Államok Nagykövetségére, ahol menedékjogot kapott. Élete e naptól kezdve közel 15 éven keresztül, 1971. szeptember 28-ig Budapesten, a Szabadság téri épület falai között folyt. Csak nagyon rövid ideig folytathatta a négy szabadon töltött nap (1956. október 31. – november 3.) alatt elkezdett lázas tevékenységét egyháza és hazája megsegítésére. Nemzetközi sajtótájékoztatót tartott, egyházmegyéjét érintő intézkedéseket hozott. Ezeknek azonban hamarosan vége szakadt és az „*asylum*” egyre szűkebb mozgásteret hagyott a bíborosnak.

Idejét olvasással, emlékiratai megírásával, a magyar katolikus egyház és az ország helyzetét taglaló beadványok szerkesztésével töltötte, amelyeket a Vatikánba, illetve az amerikai elnökökhöz címzett,¹ abban bízva, hogy ezeken keresztül javíthat hazája, egyháza és talán saját sorsán is. Mindezek mellett szűkebb környezetében, a követség falain belül is igyekezett hasznossá tenni magát: magára vállalta és lelkiismeretesen ellátta a követség lelkipásztori feladatait. Ahogy egyik vendéglátója, Martin J. Hillenbrand visszaemlékezett: „Papunk volt, lelkiatyánk, mindenben rendelkezésünkre állt, mindenben, amire hívő embernek szüksége van.”² Misézett, gyóntatott, megkeresztelte a tisztviselők gyermekeit,³ az elsőáldozás és a bérálás szentségében részesítette őket, misét mondott az elhunyt családtagokért. 1963. május 5-én a követségen működő Beranek őrmester esküvőjét celebrálta.⁴ Egy alkalommal, 1958. július 6-án, a pünkösöd utáni 6. vasárnapon újmisést ruhát áldott meg.⁵

¹ Az Egyesült Államok elnökeivel, illetve a Szentszékkal folytatott levelezéséről lásd: SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor, *Szeizmográf a Szabadság téren. Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminisztereivel 1956–1971* (Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, Budapest 2010); UÖK, *A Szabadság térről Washingtonon át a Vatikánba – és vissza. Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek követségi levelezése az Apostoli Szentszékkal 1956–1971* (Veritas Könyvek) (Budapest 2016).

² HILLENBRAND, Martin J., *Egy nagykövet emlékezik. Mindszenty a követségen*, in *Mindszenty József: Napi jegyzetek. Budapest, amerikai követség 1956–1971* (Kardinal Mindszenty Stiftung, Vaduz 1979) 16.

³ Az egyik keresztelő alkalmával (1963. március 30.) – némi keserű rezignáltsággal – ezt jegyezte fel naplójába: „Ma már a követségen többet kereszteltem, mint összes elődöm 9 és fél századon át.” *Mindszenty József: Napi jegyzetek...* 300.

⁴ Uo. 303.

⁵ Uo. 210.

Napi szentmiséit a szobájában végezte, oltárként az asztala szolgált.⁶ Vasárnapi és ünnepi miséin a követségi munkatársak, esetenként a bíboros látogatóban ott tartózkodó édesanyja, illetve nővérei, Anna és Teréz is részt vehettek, ilyenkor a követség főcsarnokában tették lehetővé számára, hogy bemutathassa a szentmiseáldozatot. Követségi nyája kicsiny volt, de irántuk való lelkipásztori odaadását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy igyekezett mihamarabb az anyanyelvükön szólni hozzájuk szentbeszédeiben. Naplójegyzetei szerint 1957 karácsonyán, az éjféli misén mondta el első angol nyelvű prédikációját, amely „elég jól” sikerült.⁷ Kitartóan küzdött a nyelv nehézségeivel, egy idő után már a szentbeszédek vázlatait is csak angolul írta le.⁸ A John Fitzgerald Kennedy elnökért bemutatott gyászmisére egyedül készítette az angol imádságot, amelyet az ügyvivő külön is megköszönt neki.⁹

Követségi prédikációinak szövegét, illetve fordításukat olvasgatva talán egyszerűbb kifejezésekkel, rövidebb mondatokkal találkozunk, mint magyar beszédeiben, de ezeket is ugyanúgy áthatja a törekvés, hogy hallgatói szívéhez szóljon, mint akkor, amikor saját népéhez, a hozzá lélekben közelebb állókhöz beszélt. Mondanivalóját sokszor színesítette személyes emlékekkel: felidézte például az 1924-es lourdes-i magyar nemzeti zarándoklatot, amelyen ő is részt vett,¹⁰ édesanyja kedves karácsonyi szokását, hogy az állatoknak is vitt az ünnepi asztalról;¹¹ az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszust;¹² bécsi és pozsonyi kutatásait a szentmise történetéről.¹³ Kedves magyar szentjei mellett gyakran állította hallgatósága elé példaként Szent Patrikot és Limai Szent Rózát, az Egyesült Államok katolikusai körében kedvelt szenteket.¹⁴ Olykor arra is felhasználta az alkalmat, hogy aktuális vagy közelmúltbeli – Magyarországot és a katolikus egyházat – érintő ese-

⁶ Az asztalt jelenleg az Opus Dei budapesti, Orbánhegyi úti kollégiumának épületében őrzik.

⁷ *Mindszenty József: Napi jegyzetek...* 184.

⁸ A Magyarországi Mindszenty Alapítvány Levéltára (a továbbiakban: MMAL) a 74. sz. dobozban őrzi ezeket a kézzel írt jegyzeteket. A gépelt változatok (ezek a bíboros halála után készültek el) a 051/a. jelzetű dossziében vannak évek szerint összegyűjtve. Az 1957–1958-ra datált beszédek szinte mindegyikéhez található magyar nyelvű jegyzet, a későbbi években ezek teljesen elmaradnak.

⁹ *Mindszenty József: Napi jegyzetek...* 326. Sajnos az imádság szövege máig ismeretlen.

¹⁰ MMAL, 051/a. dosszié. 1958. február 9. Hatvanadvasárnap. Angol nyelvű gépirat. Ford. Csímma Ágnes, 2017.

¹¹ MMAL, 051/a. dosszié. 1958. december 25. Karácsony. Angol nyelvű gépirat. Ford. Csímma Ágnes, 2017. Magyar nyelvű, autográf vázlata: MMAL, 74. doboz.

¹² MMAL, 051/a. dosszié. 1958. június 5. Úrnapja. Angol nyelvű gépirat. Ford. Csímma Ágnes, 2017.

¹³ MMAL, 051/a. dosszié. 1964. augusztus 2. Pünkösöd utáni 11. vasárnap. Angol nyelvű gépirat. Ford. Csímma Ágnes, 2017.

¹⁴ MMAL, 051/a. dosszié. 1958. augusztus 20. Szent István király. Angol nyelvű gépirat. Ford. Csímma Ágnes, 2017; 1958. május 11. Húsvét utáni 5. vasárnap. Angol nyelvű gépirat. Ford. Csímma Ágnes, 2017.

ményekre hívja fel a figyelmet. A jó pásztorról szólva erőszakos halált szenvedett magyar papok sorsát idézte: többek között Apor Vilmos győri püspök, Meszlényi Zoltán esztergomi segédpüspök és Brenner János rábakethe-lyi káplán vértanúk sorsára ismerhetünk az utalásokból:

„Egy szomszédos egyházmegyében háromszáz lány és fiatal nő keresett menedéket a püspöki palotában. (Együtt imádkoztak a légvédelmi óvóhe-lyen.) A püspök imádkozott, és az ajtó előtt állva vigyázott rájuk. A ré- szeg keleti katonák megtudták, és azt követelték a püspöktől, hogy adja ki nekik az összes nőt. (A farkas elragadja és szétkergeti a juhokat.) A til- takozó főpásztort egy géppuskalövessel megölték. (...) Nemrég az ország nyugati részében egy éjszaka beteghez hívtak egy fiatal papot. Beteg nem volt, de lett egy halott: a pap. Az gyilkolta meg a papot, aki elment érte és elkísérte őt. Magyarországon ezer év alatt nem bőrtönöztek be annyi pa- pot, mint az elmúlt 13 évben, és tudjuk, hogy szinte egyiküket sem kerül- te el a kínzások sora. Csak az esztergomi főegyházmegyében három pa- pot kínoztak halálra: egy püspököt, egy prelátest és egy hetvenöt éves esperest.”¹⁵

Kifejtette véleményét a Vatikán és a magyar állam között 1964. szeptember 15-én aláírt megegyezésről,¹⁶ valamint a hidegháborús ellenfelek enyhülési politikájáról.¹⁷ Jellemzőbb volt azonban, hogy hívei szívéhez akart szólni, üdvösségüket előmozdítani. Egy alkalommal így fogalmazta meg gondolata- it az imádságról: „A legnagyobb dolog a világon, amit az ember tehet, az imádság. Az imában az ember szíve kettesben van Istennel. Ezért nagyon szomorú és egyben sok lelki baj forrása az, ha valaki felhagy az imádsággal, és így elszakad az a fonal, amely összeköt minket a Mennysországgal.”¹⁸ Máskor az életszentség elérésére buzdította híveit: „Ki szent? Minden ke- resztény, aki kegyelmi állapotban, halálos bűn nélkül él. (...) A szentté ava- tás abban segít, hogy biztosabbak lehessünk egy keresztény ember életszent- ségében, ugyanakkor nem ez határozza meg – feltételként vagy követelményként – az egyéni életszentséget. Sosem imádkozunk a saját szentté avatásunkért. Alázatosnak kell lennünk. Imádkozunk azonban azért,

¹⁵ MMAL, 051/a. dosszié. 1958. április 2. Húsvét utáni 2. vasárnap. Angol nyelvű gépirat. Ford. Csimma Ágnes, 2017. Magyar nyelvű autográf vázlata: MMAL, 74. doboz.

¹⁶ MMAL, 051/a. dosszié. 1964. október 4. Pünkösdi utáni 20. vasárnap. Angol nyelvű gépirat. Ford. Csimma Ágnes, 2017.

¹⁷ MMAL, 051/a. dosszié. 1964. március 1. Nagyböjt 3. vasárnapja. Angol nyelvű gépirat. Ford. Csimma Ágnes, 2017.

¹⁸ „A legnagyobb dolog a világon, amit az ember tehet, az imádság. Az imában az ember szíve ket- tesben van Istennel. Ezért nagyon szomorú és egyben sok lelki baj forrása az, ha valaki felhagy az imádsággal, és így elszakad az a fonal, amely összeköt minket a Mennysországgal.” MMAL, 051/a. dosszié. 1958. május 11. Húsvét utáni 5. vasárnap. Angol nyelvű gépirat. Ford. Csimma Ágnes. Magyar nyelvű autográf vázlata: MMAL, 74. doboz.

hogy szentté váljunk, hogy legyen bennünk annyi hit, bizalom és jogos önszeretet, amennyi kell.”¹⁹

Magányos napjaiban a szentmisék hallgatósága jelenthette számára a közösséget, a prédikációk a (csekély) nyilvánosságot, a világgal való kapcsolatot. Sokszor feljegyezte a jelenlévők létszámát (esetenként külön a protestánsokat), és hogy hányan járultak szentáldozáshoz. Érzékenyen figyelte, hogy a követség mindenkori vezetője is a résztvevők között volt-e. Néhanapján a külképviseletre érkező néhány fontos vendég is részesülhetett a kiváltságban, hogy a „vendég” által celebrált szentmisét hallgathassa: például 1963-ban a Szent István-napi ünnepi misén megjelent Kennedy elnök két nővére,²⁰ miattuk előző éjszaka álmából is felverték a bíborost, aki a mise után megjegyezte: „Nem jöttek be. Féltek, úgy látszik, hogy üzenek valamit Mr. Kennedynak.”²¹

Az ünnepi misék sorában is különös jelentősége volt a karácsonyi éjféli misének és a húsvétvasárnapnak. Ilyenkor ugyanis a Szabadság téri épület „megnyitotta kapuit”, és a különböző nyugati követségek munkatársai meghívást kaptak az ünnepi misére. 1963-ban Paul Saille, a belga követség irodavezetője is a meghívottak között volt családjával együtt. Feleségére mély benyomást tett a bíboros személyisége, az áhítatos légkör, a különleges alkalom, erről tanúskodnak az ünnep másnapján papírra vetett feljegyzései.²² Mivel a bíboros követségi lelkipásztori működéséről viszonylag keveset olvashatunk, érdemes ezt a jegyzetet közölni:

„Tegnap elmentünk Mindszenty bíboros éjféli miséjére. A maga egyszerűségében rendkívül meghatározó és épületes volt. A részvételnek szigorú feltételei voltak: először is valamely nyugati követséghez tartozónak kellett lenni, másodsorú előzetesen engedélyt kellett kérni az amerikai követségtől.

Ugyanis a bíboros teljes visszavonultságban él a külképviselet épületének második emeletén. Annak érdekében, hogy elkerüljék a keleti hatalmak vádaskodását, miszerint valamely sötét összeesküvést szőnek, vagy ezen a csatornán keresztül felforgató tevékenységet végeznek, az

¹⁹ MMAL, 051/a dosszié. 1964. november 1. Mindenszentek. Angol nyelvű gépirat. Ford. Csima Ágnes.

²⁰ Joan Kennedy Smith (1928–) és Eunice Kennedy Shriver (1921–2009). Utóbbi nevéhez fűződik az első speciális olimpia megrendezése.

²¹ *Mindszenty József: Napi jegyzetek...* 314.

²² MMAL, Kardinal Mindszenty Stiftung iratai 1994. Madame Saille naplórészlete francia nyelven található meg a levéltárban Keresztes Péter, a *Válogatás Reader's Digest* folyóirat főszerkesztőjének 1994. április 7-én kelt levele mellékleteként, amelyet az alapítványi kuratórium elnökéhez címzett. Levelében a misén elhangzott szentbeszéd eredeti szövege iránt tudakozódott, de ez akkor még nem állt rendelkezésre. A szöveg közlését az 1994–1996 közötti lapszámokban nem találtam meg. A francia szöveget fordította: Nagy Brigitta, a fordítást lektorálta: Lévai Mária.

amerikaiak két éve kénytelenek voltak súlyosan megszigorítani a bíboros menekültstátusának feltételeit.

Így ő sem levelet, sem látogatókat nem fogadhat, kivéve azt a rendkívüli esetet, amikor az év elején felkereste őt XXIII. János pápa különleges küldötte.²³ A bíborosnak vannak könyvei és újságjai, amennyit csak kíván, és van rádiója meg tévéje is, vendéglátói nagy tisztelettel bánnak vele, ám szobája ablakának táblái mindig zárva vannak, hogy ne gyanúsíthassák azzal, üzeneteket kap vagy küld (gyulladt szemei árulkodtak róla, hogy szenved a mesterséges fénytől).

Mindeközben, ahogy fentebb már említettem, a karácsonyi miséje viszonylag nyilvános. Valamelyik amerikai tisztviselő irodája a helyszín, mivel a bíboros szobája két éve már túl kicsinek bizonyult. A követség bejáratánál egy vezető tisztségviselő fogad bennünket, aki ellenőrzi a személyazonosságunkat, majd a hallban gyülekezünk, ahonnan a mise megkezdése előtt további tisztségviselők (természetesen mindig amerikaiak) lífttel felvisznek bennünket a második emeletre, az alkalmi ruhatárba, végül bekísérnek a kápolna-irodába, ahol az oltár egy nagy könyvesszékély előtt van felállítva, előtte szék- és fotel sorokkal. Sok protestáns is jelen van a misén, a kápolna-iroda légköre rendkívüli módon elmélyülésre készítet. A légy zümmögését is hallani lehetne.

A bíboros, akinek rangját csak piros pileolusa és gyűrűje jelzi, belép az irodába egy katolikus diplomata nyomában, aki ministránsa a misén. Eközben a magyar rendőrök odakint, a követség előtti járdán rendületlenül járnak fel-alá. Az üvegezett bejárat mögötti karácsonyfa ünnepi hangulatot áraszt.

Kora és az átélt rettenetes megpróbáltatások ellenére a bíboros olyan ember maradt, akinek a személyisége mély benyomást kelt. Igazi mélyreható tekintet egy szigorú arcon, csak a szentbeszéd alatt fut át néha az arcán valami rendkívüli kedvesség és szelídség, és változik alakja a jóság és az emberség megtestesülésévé.

Miközben nagy elmélyültséggel, tiszta, komoly hangon celebrálja a misét, hanglemezről magyar karácsonyi dalok szólnak halkán. Az evangélium után a bíboros egy székre ülve angolul prédikál, sajnos olyan borzalmas kiejtéssel, hogy a beszéd követése a legnagyobb erőfeszítést követeli a hallgatóságtól.

A prédikációjának kifejezései egyszerűek, de az ember érzi, hogy a gondolatok mélyek. Nyilvánvaló, hogy a bíborosnak, aki valóságos remekként tölti napjait, egész éven át módja van elmélyült imaéletet élnie. Ez alkalommal arról prédikált – eltérve egy kicsit a tárgytól, mégis összefüggésben az evangéliummal –, hogyan szolgálják Isten terveit azok is, akik csak az emberi hatalom miatt aggódnak. Elmesélt egy anekdotát, amelyben rejtett utalást lehetett felfedezni az ő esetére: a történet egy »elrabolt«

²³ Agostino Casaroli (1914–1998) bíboros. 1937-ben szentelték pappá, egyházi diplomáciai tanulmányokat követően a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjánál végezte szolgálatát, 1961-től mint titkárhelyettes. 1963. május 8-án kereste fel Mindszenty bíborost XXIII. János pápa megbízásából, hogy tájékozzódjon a bíboros helyzetéről és szándékairól. A Vatikán keleti politikájának legeredményesebb képviselője. 1979-től bíboros, ugyanez évtől 1990-ig államtitkár.

és zsoldosok által fogságban tartott papról szól, aki végül meggyóntatja az egész társaságot, rendezi a rendezetlen házasságokat, mielőtt fogvartói csatába mennek. Különösen kihangsúlyozta egy pap elrablásának és fogva tartásának »bűnét«, ami végül mindenkinek – magának a papnak is – nagy lelki javára vált.²⁴

Ezután mindannyian a szentáldozáshoz járultunk. (...) Milyen rendkívüli karácsony éjszaka!”

♦♦♦ SZABÓ BARBARA

A Szent Rókus-templom harangszentelése 1926-ban

1926. május 16. Egy szép, tavaszi vasárnap délelőtt készült régi fotó a pesti Szent Rókus-templom Historia Domusának lapjain. Alatta a következő felirat olvasható: „Dr. Csernoch János hercegprímás 1926. május 16-án szenteli meg az új harangokat. A szentelési imák végzésénél dr. Meszlényi Zoltán titkár áll előtte.”²⁵ Az eseményt az utókor számára gondosan megörökítő személy talán nem is sejtette, hogy a Historia Domusba illesztett kép közepén látható érseki titkárt egykor a boldogok sorában tisztelhetjük. A kép csupán egyetlen pillanatot őrzött meg számunkra. A korabeli sajtó, a levéltári anyag és más rendelkezésünkre álló irodalom segítségével azonban megelevenedhet számunkra ez az ünnepi esemény.

Az egyházközségi tanács 1925. december 16-án új harangok és zászló beszerzését határozta el. Az I. világháborúban elvitt, ágyúkká öntött harangokat újjakkal pótolták, hogy az egyetlen megmaradt régi kis lélekharang mellett újabbak gazdagítsák a liturgiát.² Ez a legkisebb harang lehetett az 1763-ból való Landmünzer Gáspár-féle harang.³ Az 1925. december 16-i képviselőtestületi ülésen a harangok beszerzésére vonatkozó írásbeli indítványt bajánházi Dr. Baján Ferenc budapesti ügyvéd nyújtotta be.⁴ Az ő elnökle mellett létrejött egy szűkebb körű harangbizottság, valamint 1926. február 11-én egy nagyobb harangbizottság is alakult szintén Baján Ferenc vezetésével. Szlezák László budapesti harangöntő mester pályázatát fogadták el, aki

²⁴ Az 1963-as éjféle mise prédikációjából mindössze féloldalmi szöveg maradt fenn, amely nem tartalmazza az említett anekdotát. Vö. MMAL, 051/a doboz.

¹ Budapest, Szent Rókus Plébánia, Historia Domus.

² Budapest Főváros Levéltára, IV. 1420. d. 3. doboz, 18. A Szent Rókus egyházközség új harangjainak és zászlójának beszentelésekor kiállított emlékirat (1927) (a továbbiakban: BFL, Emlékirat)

³ HORVÁTH Alice, *A Szent Rókus Plébánia*, in *A katolikus Budapest I. Általános történeti szempontok. Plébániák* (szerk. BEKE Margit; Budapest 2013) 610-621. 618.

⁴ BFL, Emlékirat.

három ércharang öntését vállalta, a toronyban lévő régi harangot pedig átvette és beolvasztotta.⁵ 1926. április 9-én az új harangok öntésénél jelen volt: budatétényi dr. Vály Ernő, Rogátsy Kálmán, dr. Adler-Rácz József, Khayll Elemér és bajánházi dr. Baján Ferenc, akik „személyesen is meggyőződtek arról, hogy Szlezák László harangöntő mester a legnagyobb gondossággal és szakértelemmel végezte feladatát”. Nyolc nap múlva a harangok teljesen elkészültek, és kiállították azokat az 1926. április 17-én megnyílt Nemzetközi Áruvásáron. Gyönyörű kivitelükről és szép hangjukról elismerőleg nyilatkozott a közönség.

A szentelés ünnepére díszes meghívót küldtek ki az egyházi és katonai felsőbb hatóságoknak, a főváros polgármesterének és tanácsának, a többi egyházközségek elnökségének, saját egyháztanácsuk, képviselőtestületük tagjainak, a Credo és Szent Margit Egyesületek tagjainak, a Szent Rókus Kórház igazgatójának, orvosi testületének és másoknak. A templom melletti kereszt előtt egy dízsátorban a harangokat már két nappal a szentelés előtt kiállították. Szalagokkal díszítették őket: a Szent Rókus-harangot a főváros színeivel, a Szent Istvánt ábrázoló nemzeti színekkel, a Szent Antal képét viselőt pedig a pápai színekkel.⁶ A harangszentelést Csernoch János hercegprímás végezte 1926. május 16-án,⁷ aki e feladatot „a legnagyobb örömmel

⁵ BIRÓ Aurél, *A budapesti Szent Rókus Egyházközség harangjainak és zászlójának megszentelése (1926. május 16.)*, in *Magyar Sion* 5 (2011) 2/291-294. 291-292.

⁶ BFL, Emlékirat.

⁷ SCHOEN Arnold, *Budapest székesfőváros kórházainak és emberbaráti intézményeinek kápolnái*, in

vállalta el, sőt hangsúlyozta, hogy azt feltétlenül a maga számára tartja fenn”.⁸ Az ünnepi szertartás, melyen a bíboros hercegprímás megáldotta az egyházközség új zászlóját is, vasárnap délelőtt fél tízkor kezdődött. A jeles esemény fővédnöke, nagybányai Horthy Miklós kormányzó neje családi okok miatt nem tudott jelen lenni. Képviselőként az egyházközség világi elnökének nejét, budatétényi Vály Ernőné bízta meg. Az ez alkalomra készült Szent Rókus- és Magyarország Nagyasszonya-képpel és felirattal ellátott zászló megszentelése szintén ezen az ünnepen történt. A templom előtti teret cserkész- és rendőrkordon vette körül. Itt voltak a felszentelendő harangok a dízsátor mellett előkészítve. Sokan vettek részt az ünnepségen a templom előtti téren. A környékbeli házakat zászlókkal, szőnyegekkel díszítették. Csernoch bíboros pontosan fél tízkor érkezett meg dr. Meszlényi Zoltán pápai kamarás, prímási titkár kíséretében. A főpásztort a papság és az egyházközség vezetősége fogadta, a templomba kísérte, majd onnan a dízsátorhoz, ahol elkezdődött a harangszentelés szertartása. Ennek keretében a hercegprímás a „Szent Rókus”, „Magyarok Nagyasszonya” és „Szent Antal” nevet adta a három új harangnak. A harangyák mellett az egyházközség fiatal úrileányai voltak a koszorúslányok.⁹ Ők a harangok mellett álltak: Adler Mariska, Beján Ida és Jolán, Wintermantel Teréz, Lengyel Ilonka, Burgh Judith. A zászlóánya, dr. Vály Ernőné két oldalán Vály Mariska és Klára voltak a koszorúslányok.¹⁰

A harangszentelés után következett az egyházközség díszes új zászlójának megáldása. A szertartás végeztével a hercegprímás a hölgyek és az egyházközség vezetőségének kíséretében a dízsátorba vonult, ahonnan beszédeben méltatta a harangok és a zászló jelentőségét, valamint köszönetet mondott mindazoknak, akik az új harangok beszerzését lehetővé tették. Az egyházi szertartás elvégzését Vály Ernő világi elnök köszönte meg a hercegprímásnak, aki ezek után átadta az új harangokat a főváros képviselőjének. Miután megtörtént a zászlószegek beverése, az új harangokat a katonazenekar hangjai mellett húzták fel a toronyba. Ezután a kis templomban Tihanyi Károly prépost-plébános ünnepi misét mondott, miközben a parkban felállított oltárnál az egyházközség egyházi elnöke, Pulai István segédlelkész mondott csendes szentmisét. Délben díszbéd volt az Országos Tisztviselő Kaszinóban, amelyen a bíboros is jelen volt. Az elhangzott köszöntő után a hercegprímás örömet fejezte ki, hogy ezen az ünnepségen részt vehetett amerikai nagy útja előtt.¹¹ Az ünnep fényét emelte a szép zene: a főpásztor

Tanulmányok Budapest múltjából. VII. Budapest Székesfőváros Várostörténeti Monográfiái 11 (szerk. Némethy Károly – Budó Juszttin; Budapest 1939) 11-40. 20.

⁸ BFL, Emlékirat.

⁹ *Uj Lap* 25 (1926) 110/1.

¹⁰ BFL, Emlékirat.

¹¹ *Uj Lap* 25 (1926) 110/1.

az „Ecce Sacerdos Magnus” hangjaira vonult be a templomba. Az ünnepi szentmisén az énekkar Dubrovay László karnagy vezetésével Kemter d-moll miséjét énekelte, majd a harangok ünnepélyes megszólalása után a zenekar a Himnuszt játszotta.¹²

A képen látható Csernoch János bíboros éppen a harangszentelési imákat mondja.¹³ A Szent Rókus-templom harangjainak szentelése a chicagói Eucharisztikus Világkongresszus előtt életének egyik utolsó állomása volt. 1926. május 15-én, szombaton délután hat óra körül érkezett Budapestre – néhány napi tartózkodásra –, hogy másnap délelőtt felszentelje a harangokat.¹⁴ Miután visszatért Esztergomba, amerikai útjáig már nem vett részt semmiféle egyházi eseményen.¹⁵ A Szent Rókus-templom harangszentelésén készült fényképen a Csernoch bíboros előtt a harangszentelési imákat tartalmazó könyvet Meszlényi Zoltán tartja, aki a főpáosztortól 1926. január 30-án kapta érseki titkári kinevezését.¹⁶ A fényképen alakja mély áhítatot, összedettségét, alázatát tükröz. A harangszentelési ünnepen senki sem sejtette még, hogy önátadása Istennek és Egyházának egykor majd (1951-ben) vértanúhalálában teljesedik be. A fényképen a virágokkal díszített három harang mögött a hat harangya: Adler Rácz Józsefné, bajánházi Baján Ferencné, Rogátsy Kálmánné, felsőkorompai Simonsits Andorné, Csantavéri Törley Dezsóné és Wintermantel Józsefné látható.¹⁷

Végezetül álljanak itt Boldog Meszlényi Zoltán püspök szavai, melyek 1948. október 10-én egy olyan harangszentelés során hangzottak el, amelynek pontos helyét nem ismerjük. „A harangok hívnak minket, az élőket és elkísérik szavukkal halottainkat. Hívnak bennünket élőket, mintha Isten szavát közvetítenék. Valamikor Isten az Ószövetségben prófétákat küldött népéhez. Ezek az Isten emberei intették a népet, mutatták neki az igaz utat és hívták vissza eltévelyedéseikből néha szelíd szavakkal, néha szent haraggal, amint annyi esetben olvassuk a szent könyvekben. Hozzánk az Úr nem küld prófétákat, de a harangszó olyan, mintha az Úr szava volna. Ha megfigyelték a szertartást, a szentelő püspök megmossa kívül és belül a harangot, mintha csak azt jelezné, hogy ennek a holt anyagnak is, az ércnek, mikor Isten szavát hirdeti, tisztának kell lenni minden földi piszoktól és salaktól. A harang szava mindnyájunknak szól.”¹⁸

¹² BFL, Emlékirat.

¹³ Budapest, Szent Rókus Plébánia, Historia Domus.

¹⁴ *Uj Nemzedék* 8 (1926) 109/8.

¹⁵ *Friss Ujság* 31 (1926) 109/7; 8 *Órai Ujság* 12 (1926) 109/9.

¹⁶ BEKE Margit, *Boldog Meszlényi Zoltán Lajos püspök élete és halála* (Budapest 2009) 62.

¹⁷ *Nemzeti Ujság* 8 (1926. május 16.) 7.

¹⁸ *Alázatos szolgálat. Dr. Meszlényi Zoltán Lajos szentbeszédei* (Budapest 2007) 322-323.

♦♦♦ HARMAI GÁBOR

Teljes görög–magyar újszövetségi szószedet a világhálón

Isten iránti mélységes hálával számolunk be a *Magyar Sionban* is arról, hogy az Esztergomi Hittudományi Főiskola projektjeként évtizedes közös vállalkozás eredményeként elkészült egy teljes görög–magyar újszövetségi szószedet.

Elsődleges célunk az újszövetségi görög nyelv tanulását hatékony számítástechnikai eszközökkel elősegíteni, és ezzel Isten Szavát eredeti nyelven közelebb hozni mindennapjainkhoz, imádságainkhoz. További célunk konkrét szentírási helyek elmélyült vizsgálatát, értelmezését is segíteni, a különböző nyelvtani jelenségek részletes bemutatásával. Ahol szükségesnek láttuk, ott lábjegyzetekkel is bővítettük azt az alapvető nyelvtani elemzést, amelyet minden szóhoz megadtunk.

A jelen írásban a munka szintjeit mutatjuk be, és köszönetünket fejezzük ki mindenki felé, aki tartósan munkatársunkká lett, vagy csak alkalmi segítséget nyújtott.

A görög Szentírás alapszövege

Sajnos a ma új „*textus receptus*”-nak tekinthető görög szentírásszöveget, a Nestlé-Aland kiadó 28. szentíráskiadásának (GNT28) alapszövegét szerzői jogi korlátozás miatt nem közölhetjük honlapunkon. Emiatt a www.ujszov.hu honlapon a görög Újszövetség B. F. Westcott és F. J. A. Hort által készített szövegkiadásának digitális változata található (GNT_WH). Az első kiadás 1881-ben jelent meg, mi a minimális javításokat tartalmazó 1903-as kiadás digitalizált szövegét használtuk.

Úgy véljük, az ebből fakadó hátrány csak látszólagos. Egyrészt a GNT_WH is nagyon alapos munka, amely a XIX. sz. végén és a XX. sz. elején maga is „*textus receptus*”-nak számított, másrészt érdekes szövegkritikai dimenziót kölcsönöz honlapunknak, hogy ezt a szövegkiadást szavanként összevetjük a GNT28-cal: minden esetet jelzünk lábjegyzetben, amikor akár csak egy vessző vagy egy hangsúlyjel eltér a két kiadás között.

Köszönjük azt a hatalmas segítséget, amit a digitalizált GNT_WH szöveg javításában az alábbi személyektől kaptunk: Dr. Maurice Robinson, Dr. Ted Hildebrand, Mr. Ulrik Sandborg-Petersen, Mr. Charles Hill, Mr. Richard Wilson. Ugyancsak sokat segítettek az esztergom-belvárosi plébánia munkatársai, Kantjukov Rüsztém és Németh Mária.

Néhány éve már nem akadt újabb javítani való, úgy véljük, a digitalizáció mostanra teljesen hibátlan, de erről bárki meggyőződhet. Kezdő nyelvtanulóknak jó olvasási gyakorlat lehet ténylegesen ellenőrizni a munkánkat. Görög szövegek digitalizációja esetében általános módszertannak gondoljuk, hogy a könyvkiadást érdemes bescannelni, és így publikálni, és mellé tenni egy olyan fájlt, amely a publikált digitalizált szöveg alapján oldalról oldalra követi a könyvkiadást. Így a két szöveget bárki összeolvashatja úgy, ahogy eredetileg mi magunk tettük.

A könyv scannelését és internetes publikálását a GNT_WH esetében egy számunkra ismeretlen kollégának köszönjük, a mellé tett WinWord fájlt saját munkánk.

A magyar szószedet

A magyar szószedet Harmai Gábor, Horváth Endre és Szabó Miklós Xavér műve. Valamennyien katolikus pap-, ill. szerzetesnövendékként kezdtük el a munkát, jelenleg katolikus papok vagyunk, ill. Szabó Miklós Xavér OFM ferences szerzetes, adjunktus a Sapientia Szerzetesi Főiskolán.

A szószedetek szerzői könyvenként:

- *Mt evangélium*: Harmai Gábor
- *Mk evangélium*: Szabó Xavér
- *Lk evangélium* 1-14: Szabó Xavér; 15-24: Harmai Gábor
- *Jn evangélium* 1-14: Horváth Endre; 15-22: Harmai Gábor
- *Apostolok Cselekedetei*: Harmai Gábor
- *Corpus Paulinum*: Horváth Endre;
 - kivéve *Filippi levél*: Harmai Gábor
- *Katolikus levelek*: Horváth Endre;
 - kivéve *1-3Jn*: Harmai Gábor
- *Jelenések könyve*: Horváth Endre

A szószedet készítése során mindig figyelembe vettük a Neovulgata latin fordítást, a rövidítésjegyzékben felsorolt nemzeti fordítások megoldásait, továbbá az ugyanott említett három görög–magyar szótárat. Maga a szószedet fejlesztése azonban lehetővé tett számos önálló megoldást is.

Nyelvtani elemzések

A nyelvtani elemzések latin rövidítésekből álló terminológiáját Szabó Mária főiskolai docens nyelvtankönyvéből és egyéb jegyzeteiből vettük át, amiket még a munka kezdetén ingyenesen rendelkezésünkre bocsátott. Számos láb-jegyzet is közvetlenül tőle származik.

A nyelvtani elemzések zömét a fõnt bemutatott munkamódszerrel magunk készítettük el, de fontos megemlíteni Giovanni Venturini hozzájárulását is. Ő az Újszövetség összes igéjéhez készített nyelvtani elemzését rendelkezésünkre bocsátotta, mi pedig beépítettük a honlapon közölt nyelvtani elemzések közé.

Csak a korrektúrázáshoz kellett használni azokat az Amerikában kidolgozott, Dr. Maurice Robinson rövidítésrendszerén alapuló elemzéseket, amelyeket magyar fõlhasználók legkönnyebben a The Word projektben, a Tischendorf-féle szentíráskiadás fájljában találhatnak meg, s amelyet elõször Mr. Richard Wilson bocsátott rendelkezésünkre. Ez azért volt szerencsés körülmény, mert így mindkét elemzési adatbázist javítani lehet a másik alapján (a The Word projekt felelõsei, ill. Mr. Richard Wilson felé természetesen csak javaslatokat tettünk). Talán kijelenthetõ, hogy megalapozatlan, átgondolatlan nyelvtani elemzés már nincs a www.ujszov.hu-n. Vitatható elemzés mindig lesz, de a vitákat lábjegyzetek formájában le lehet írni, és a végsõ döntést így, az érvek bemutatásával a fõlhasználóra lehet bízni.

Érdekes példa az Acs 20,28 végének esete, ahol felhasználóink közül is többen vitatják, hogy az *ιδίov* szó neutrum-e vagy masculinum. A látszólag jelentéktelen elemzési kérdés oda fut ki, hogy jogos-e „Isten saját vérérõl” beszélni, és így a *communicatio idiomatorum* szentírási példáját látni a versben.

Szótár

A szavak magyarázatai mögött egy immár teljes görög–magyar gépszótár áll. Fõ forrásai:

- Szabó Mária görög–magyar szószedete (vö. Bevezetés az Újszövetség Görög nyelvébe – 870 szó)
- Mickelson's enhanced Strong's greek dictionary (A The Word szoftver hivatalos szótára – kb. 1800 szó, a magyarázatok közül kb. 1500-at Tóthmajor Kata, kb. 300-at Mézes Melinda fordított magyarra)

- Az előbbi olasz változata (vö: www.laparola.net – kb. 2900 szó magyarzata származik innen, melyeket a szöszedet szerkesztése kapcsán Harmai Gábor fordított)

A lefordított szómagyarazatokat adott esetben saját felelősségünkre átalakítottuk. Mindenekelőtt a névszók alakváltozatainak listái jelentettek önálló munkát, míg az igék paradigmáit Szabó Mária és Varga Zsigmond nyelvkönyveiből vettük át.

Honlap

A www.ujszov.hu honlap első verziója, amely több mint tíz évig látható volt, és több százezer keresést vonzott, Süttő Dániel munkája. 2017-ben elkészült a honlap második verziója, amelyben már nem csak az Újszövetség, hanem elvileg bármilyen görög szöveg megjeleníthető. Készítette: Fodor Bertalan.

Gyakorlatilag jelenleg az Újszövetség mellett a Septuagintán elkezdett munkát mutatjuk be, melyben Takács István már kidolgozta a Genézis és az Exodus szöszedetét, valamint a Zsoltárokat és Dániel könyvét, Tamaskó Gabriella pedig a Bölcsesség könyvét, de nyelvtani elemzéseket a teljes *corpusra* adunk, amit egy wikikönyvben foglalt amerikai munkának köszönünk.

Patrisztikus anyagként bemutatjuk a Didachét és a Nicea-Konstantinápolyi Hitvallást, klasszikus görög szövegként pedig – valóban csak jelképesen – Szimonidesz híres kétsorosát, a Thermopülainál elesett spártai hősök sírfőiratát.

Az új honlapon versszámokra is lehet klikkelni, így a teljes vers magyar fordítása megjelenik a Szent Jeromos Társulat www.szentiras.hu honlapon is közölt fordítása szerint. Fodor Bertalan teljesebben is összekötötte a honlapot a www.szentiras.hu-val, melyet szintén ő fejleszt: néhány kattintással az összes ott megjelent magyar fordításban megtekinthető az éppen görögül vizsgált szentírási vers.

További köszönetnyilvánítások

Az elmúlt két évtizedben bőségesen megtapasztaltuk a zsolttáros igazságának pozitív oldalát: „Ha az Úr nem építi a házat, az építők hiába fáradnak” (Zsolt 127,1). Ezt a szöszedetet az Úr építette.

Mindazokon kívül, akiket eddig felsoroltunk, hálát adunk Istennek Balázs Károlyért, akinek remek munkája, az *Újszövetségi Szómatató Szótár* döntő inspiráció volt, hogy érdemes az Újszövetség adatbázisba szervezésével foglalkozni.

Többször említettük a The Word projektet. Sok segítséget kaptunk a magyar modulok felelősétől, Baranyi László Zsolttól, ugyanakkor a mi munkánk melléktermékeként letölthető The Word modulként is elkészült a görög–magyar gépszótár.

További tervek

További terveinket meghatározza, hogy mire találunk munkatársakat. A Septuaginta teljes szószeredete is érdekes munka lehet, a görög egyházatyák munkái is vonzóak, lehetséges azonban klasszikus, sőt akár modern görög szövegek hasonló stílusú preparációja is, vagy akár más nyelveken született szövegekhez is készíthetők digitális szószeredetek.

A héber Ószövetség preparációjának és szótárazásának útjában komoly technikai akadály, hogy a kevert, héber és más nyelvű írás a számítógépen alapjában megoldatlan, így nagyon nehézkes digitális szótárt fejleszteni. Emiatt csak akkor lépünk ebbe az irányba, ha kifejezetten a héber szószeredet iránt elkötelezett új munkatársak csatlakoznak csapatunkhoz.

♦♦♦ SARKADI NAGY ÉMESE

A Keresztény Múzeum új online katalógusa

Kutatási beszámoló

Az egykori Országos Tudományos Kutatás Alap, majd jogutódja, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (104215 számú) posztdoktori támogatásának köszönhetően, 2013 és 2017 között az esztergomi Keresztény Múzeum egyik legjelentősebb gyűjteményi egységének katalogizálása készült el.

A magyarországi, a német és az osztrák tartományokból származó tárgyak teljes, gazdagon illusztrált katalógusa vált a korszerű múzeumi elvárásoknak megfelelően online hozzáférhetővé, elsősorban azért, mert a gyűjtemény sokszínűsége és jelentősége csak úgy értékelhető igazán, ha minden darabjára kiterjedő áttekintéssel rendelkezünk. Az anyag jelentős része kiállításban sosem volt látható, de a kutatók számára is meglepetést okozott a munka során az a felfedezés, hogy számos tárgy nyomtatásban sem jelent meg korábban a közönség előtt.

Az új katalógus, a régebbi feldolgozásokkal ellentétben nem választja külön a magyarországi, az osztrák, illetve a német területekről származó emlékeket, hanem egységként kezeli a három földrajzi területről származó műalkotásokat, hiszen azok stílusukat, történetüket tekintve szorosan összefüggnek egymással. Gyakran – írott források hiányában – nem is dönthető el biztonsággal, hogy egy-egy alkotás valamely német vagy osztrák tartomány területén volt-e használatban eredetileg, avagy esetleg csak ott iskolázott mester magyarországi megrendelésre készült munkája.

Bár a katalógus célja elsősorban az anyag áttekintése, alapadatok és aktuális fényképfelvételek hozzáférhetővé tétele volt, a több éven át zajló munka számos tudományos eredményt is hozott. A kutatott tárgycsoport egy része Simor János érsek, hercegprímás gyűjtéséből való. Az Esztergomi Egyházmegye területéről begyűjtött tárgyak egyúttal a primásnak a magyarországi középkor iránti érdeklődését is illusztrálják. Bár kortársaihoz hasonlóan maga is szenvedélyesen gyűjtötte az itáliai, németalföldi festményeket, a középkori Magyarország alkotásaira irányuló figyelme művelt széleslátókörűségét igazolja. Így került a hercegprímási gyűjteménybe a garamszentbenedeki bencés kolostor késő középkori berendezésének számos darabja, de MS mester híres táblaképei is. Mindeközben, megbízottai révén Simor folyamatosan figyelte a nemzetközi műtárgypiacot, de főpapi kapcsolatai is kiemelkedő jelentőségű műtárgyakhoz segítették hozzá: a kölni Schnütgen kanoaktól származó szobrok vagy a Dengler regensburgi dómvikáriustól vásárolt táblaképek a Keresztény Múzeum gyűjteményének rangos darabjai. Alexander von Schnütgen gyűjteményéből került Esztergomba többek között a Múzeum legrégebbi tárgya, az 1160–1180 közé keltezhető ún. Kenetet vivő asszony (ltsz. 56.826), továbbá több 14. századi kölni ereklyetartó mellszobor.

Lényegesen bizonytalanabb ismereteink vannak az Ipolyi Arnold egykori egri kanonok, később besztercebányai, majd élete végén nagyváradai püspök egykori magángyűjteményéből származó tárgyáról. Úgy tudjuk, hogy Ipolyi még zohori plébánosként – *Mithológiájához* folytatott gyűjtőmunkájának részeként –, majd később, besztercebányai püspöksége ideje alatt is, egyebek mellett számos középkori műtárgyat gyűjtött össze a bányavárosok, Szepesség, Sáros vidékéről. Ennél pontosabb információknak azonban csak a legritkább esetben van az általa beszerzett tárgyak eredeti használati helyét illetően. Mivel vásárlási naplók – legalábbis jelenlegi ismereteink szerint – nem maradtak fenn Ipolyi műgyűjtői tevékenységéről, hasonló bizonytalanságok kísérik a külföldi műkereskedelemből vásárolt tárgyak eredetét is. Levelezéséből egyértelmű, hogy megbízottai révén figyelte az augsburgi, frankfurti, müncheni, kölni kereskedők kínálatát, arra vonatkozóan azonban, hogy konkrét vásárlásra hol és mikor került sor, alig állnak rendelkezésünkre ada-

tok. Egyes tárgyak esetében az sem volt eddig biztonsággal tisztázható, hogy valóban az Ipolyi-gyűjteménnyel kerültek-e a Keresztény Múzeumba. E kérdések tisztázásában jelentős segítséget nyújtott a nagyváradi püspöki levéltárban előkerült és a közelmúltban közzétett hagyatéki dosszié néhány leltára. Egy 1916 szeptemberében, a gyűjtemény Budapestre való szállítását megelőzően készült összeírás az eddig rendelkezésünkre álló inventáriumoknál lényegesen bővebb információkat, alaposabb leírásokat tartalmaz az egyes tárgyakról, lehetővé téve ezáltal azok biztos azonosítását. Az ellenőrizhetőség és a korabeli műértői hozzáállás illusztrálása érdekében a forrás megfelelő szöveghelyeit közzétettük az online katalógustelepekben.

Korábban is jól ismert ténynek számított, hogy Ipolyi Bécsben megvásárolta a bécsújhelyi rézmetszőtől, Blasius Höfeltől Karl Lemannhoz került, elsősorban középkori bécsi és bécsújhelyi festményeket tartalmazó gyűjtemény számottevő részét. A katalógus összeállítása során több, ebből a gyűjteményből származó, a Múzeum nyilvántartásában eddig különállóként kezelt tárgy összetartozására derült fény. A bécsi Albert-oltár műhelyének alkotásaként számontartott, közismert Mária halála-tryptichonnak (Itsz. 56.492) például eddig csak középképét és két mozgószárnyát ismertük. Az elmúlt évek kutatásai során egyértelművé vált, hogy két, Szent Borbálát, illetve Szent Katalint mutató táblaképünk (Itsz. 55.108-109) mind méretében, mind stílusában tökéletesen illeszkedik a szárnyasoltár egykori hétköznapi oldalának festményeihez, s eredetileg minden bizonnyal annak merevszárnyait képezték.

Más, az Ipolyi-gyűjteményből származó tárgyak esetében a feldolgozás a származási hely vagy a megrendelő tisztázásához nyújtott segítséget. Egyes táblaképek – korábban pontatlanul kiolvasott – feliratainak újbóli átírása, a korábbi tévedések korrigálása lehetővé tette eredeti felhasználási helyük és a hozzájuk kapcsolódó személyek azonosítását. Így, a korábban Heinperger-epitáfiumként számontartott halotti emléktábla (Itsz. 56.509) esetében a felirat helyes olvasata révén a megrendelőt Stefan Geinpergerrel sikerült azonosítani. Bécsújhely egykori polgármestere, aki a hét szabad művészet és az orvostudomány doktora és oktatója volt a bécsi egyetemen, elhunyt (első) felesége, a befolyásos családból származó Dorothea Gerolt számára rendelte a kiemelkedő méretű, Mária halálát ábrázoló epitáfiumot 1498-ban.

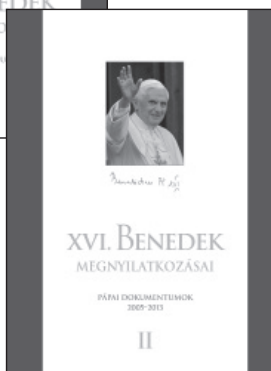
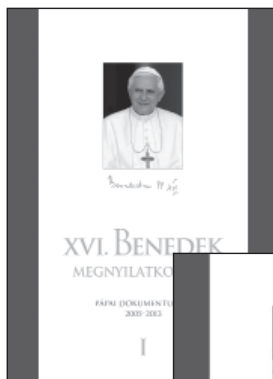
A Múzeum gyűjteményének számos darabja Csernoch János érseksége alatt, Lepold Antal közreműködésével került Esztergomba. Bár ezen tárgyak többnyire magyarországi eredetüként kerültek be a köztudatba, úgy tűnik, eredeti használatuk helye sok esetben teljesen bizonytalan. Az ún. aranyosmaróti tábaképek (Itsz. 55.20-21 és 55.22-23) például annak a ténynek köszönhetik nevüket, hogy Csernoch János az aranyosmaróti plébániától vásárolta meg őket a Keresztény Múzeum számára. Bizonyosan csak ennyit

tudunk róluk. Semmi sem igazolja azonban, hogy a középkorban az aranyosmaróti templom berendezésének részét képezték volna. Hasonlóképpen, a csegöldi görögkatolikus plébániáról 1925-ben vásárolta meg Csernoch azt a tíz festményt, amelyekről a közelmúltban bebizonyosodott, hogy azok korábban a Vécsey-család birtokában voltak, az ő szatmári palotájukból kerültek Csegöldre. Hogy a szatmári magángyűjteménybe mikor és honnan kerültek be, arról egyelőre nem tudunk pontosabbat.

A Múzeum új online katalógusának munkái szükségessé és lehetővé tették – kiemelt esetekben – a természettudományos megközelítést is. Az ún. Alistáli Madonna esetében (Itsz. 56.839) több kutatási kérdés tisztázásához is jelentős segítséget nyújtott a szobor mikroszkópos faanyagvizsgálata és CT-elemzése. Az esztergomi kórházban elkészített felvételek a szobor készítésének technikai részleteire világítottak rá. Olyan faragási jellegzetességekre derült így fény, amelyek az alkotás művészettörténeti elemzését, készítőjének meghatározását is megkönnyítették.

A többéves munkafolyamatnak köszönhetően most olyan áttekinthető, könnyen kezelhető, adatbázis-jellegű katalógus áll a közönség rendelkezésére, amely a szakmabeliek számára a további kutatások kiindulópontját jelentheti, az érdeklődők számára pedig tájékozódást nyújt és kedvcsinálónként szolgál. A szakmai információkat Mudrák Attila látványos fényképfelvételei illusztrálják. A munka eredménye a Keresztény Múzeum honlapjáról érhető el.

XVI. BENEDEK MEGNYILATKOZÁSAI I-II.

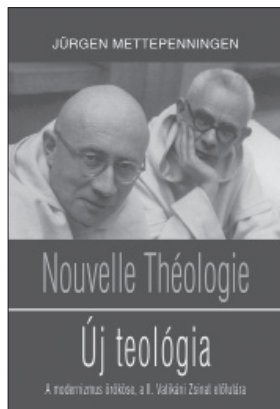
A pápa megnyilatkozásait összegyűjtő mű első kötete a pápa három enciklikáját, három szinódus utáni apostoli buzdítását és két apostoli levelét, valamint szerdai katekéziseit tartalmazza. A második kötet három részből áll: az elsőben 13 apostoli útján követhetjük nyomon Benedek pápát, és olvashatjuk sok egyetemes igazságot megfogalmazó beszédeit. A második rész a 2006 és 2013 közötti pápai üzeneteket tartalmazza a Béke világnapjára, Nagyböjtre és a Betegek világnapjára. A harmadik rész néhány beszéd a 2009 és 2013. február 27-e közötti időből: s végül 2013-ban a lemondó nyilatkozat és a búcsúzások hamvazószerdán a római klérustól és a hívők sokaságától a Szent Péter téren, az utolsó általános kihallgatáson.

1590 oldal, keménytáblás. Ára: 9900 Ft

Jürgen Mettepenningen NOUVELLE THÉOLOGIE – ÚJ TEOLÓGIA

Az Új Teológia (nouvelle théologie) kifejezés azt a teológiai mozgalmat jelenti, amely az 1930-as évektől egyfajta reformtörekvésként jelentkezett az Egyházban. A kötet felvázolja e mozgalom kibontakozását, történetét, hozzájárulva ezzel a XX. századi teológiatörténet kutatásához, különösen azon teológusok nemzedékének feltérképezéséhez, akik hidat képeztek a modernizmus krízise és a II. Vatikáni Zsinat között, egészen II. János Pál pápáig, aki ismét a régi Szent Tamás-i antropológiára építve, új gazdagsággal magyarázza azt, s az Egyház tanításából teljes harmóniában hoz elő régit és újat.

328 oldal, puhafedeles. Ára: 3600 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318–6957
szitkonyvek.hu

♦♦♦ SZEMLE

♦♦♦ HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

BÁRKÁNYI VALKÁN Zoltán, *Balada o starkej / Ballada az öregasszonyról* (Croatica, Budapest 2016) 157 o.

Kétnyelvű, szlovák–magyar kispróza-válogatásnak jelzi a kötet alcíme, pedig nyugodtan nevezhetnénk a pilisi (főleg kesztölci) tótok/szlovákok regényének. Fő vonulata a múltó pilisi élet, az öregek panelba kényszerülése, a generációs ellentétek, családi tragédiák. És, persze, megjelenik e kis közösség sorsdöntő fordulata, a lakosságcsere, az áttelepítés (Cseh)Szlovákiába, majd a negyven év oktalan és kegyetlen szövetkezetesítése, álszent nyugdíjas-búcsúztatása. Mindenekfelett azonban az öregek sorsa, elhanyagolt elmúlása.

Az *Öregasszony balladájának* sötét komorsága a pilisi szlovákság balladája. A maga is nyolcvan felé közelítő szerző-unoka búcsúztatja az öregeket, és maga is búcsúzik a pilisi tájtól, aminek ismeri minden ösvényét, vízmosságát és gyönyörű szlovák helyneveit. Ez igazmondásra, majdhogynem gyónásra készíti, hiszen szeretett tájához méltatlan lenne bármiféle taktikázó „nemzetiségi” körítés. Mindjárt az elején Michal Kara nagypapa szülőprésén a felirat: 1883. sváb mester munkája, aztán a háború, ahol úgy menekül meg a haláltól, hogy egy bosnyák katona szlovák nyelvű jajkiáltása miatt nem dőfi bele bajonettjét. Következnek Kun Béla rekviráló Lenin-fiúi, ők akarják kivégeztetni Esztergomban... majd katonasors Szibériában. Az unokának azonban nincs ideje csak erre a rövid emlékezésre, hiába mondaná tovább gazdag életét az öreg.

Pedig ez az unoka gyermekéidején nagy megtiszteltetésben részesült nagyapjától: arathatott. Kaszával. Anyja hadiözvegy volt, a nagyszülők segítették őket két testvérével együtt. Sokat bírtak ezek az öregek, de kemények voltak, mint a sors velük.

A kötet számomra egyik legszebb írása az *Iskolai kirándulás*. Itt a dédnagypapa az öreg, és képtelen felfogni, mire való az osztálykirándulás: már három generáció a távolság, időben, térben, egyéniségben. Nem érti az öreg, miért nem elég szép a fiataloknak a falu határa. Őt ifjúkorában Róna örmester kirándultatta (szívmelengető Milo Urban *Élő ostor*ának rokon hangulata!), aki azt ígérte, hogy csak rövid időre mennek valahová, aztán a Don-kanyar meg a fogság évei következtek. Az öreg konokul veszélyesnek tartja a gyerekek egri kirándulását, és minden ellenérv háborús emlékeit hozza felszínre. Annyira félti az úttól dédunokáját, hogy halálfélelmével fenyegeti, de így sem tudja eltántorítani az úttól, sőt a gyerek érthetően egyre erőteljesebben szembeszáll vele. Bárkányi írásművészete hitelesen jeleníti meg az emberélet tátongó szakadékát: a halálát váró, kívánó aggastyán és a szabad dédunoka.

Az író nem véletlenül éppen ebben a prózájában hangsúlyozottan használja a pilisi szlovákok nyelvjárásának szótári és betűnépieségeit. A dédapa konyhai *šezlónon* pihen, a dédunoka úgy fújtat, mint a *mašina*, az osztály pedig *klasa*. És minek a Bükk meg Eger, mikor itt van a gyönyörű *Plešín* (Kopasz), a *Komínova skala* (Kéményszikla), a *Čapáš*, a *Výfuky* (Kifújások), a *Jamy* (Vermek), a *Hérigy*, a *Nýry* (Nyíres), a *Pasínky* (Legelőcske?), a *Bílá* (Fehér), a *Stará skala* (Öreg szikla)?

Több rövid próza különleges értéke ez a nyelv, a teljesen magyar vagy a magyarból, illetve a magyar használatból átvett szavaktól (*bitang*, *Tanácsköztársaság*, *kirándulás*, *sandál*, *sendviče*, *šamlík*, *hold*, *kredenc*, *móres*, *džip*, *nokedle*, *kadarka*, *zaft*, *paprikáš*, *kišbíró*, *dilíš* [gyűlés]) a szlovák archaizmusokig: *gáfor* (kámfor), *chotár* (határ), *cinter* (temető), *perkelt*, *fríštuky* (früstök), *chýr*, *pyré*, *rabuvať*, *lavór* – egészen a helyi nyelvhasználat szerkezeti sajátosságáig: *okoštovať*, *oprobovať*, *jedovať sa* (mérgeledni).

Hiteles ez a nyelvi tanúságtétel is, mint a szlovák sorsvállalás a címadó írásban. Az öregasszony kisebbik lányának paneljába kényszerül, mert ott központi fűtés van, meleg víz, tévé, ami Budapestről Pozsonyba kapcsolható. És míg a fiatalok dolgoznak, panelmagányában sorjáznak az emlékei, egészen másképp, mint egy Papuček-publicisztikában, ahol a keresztúri lakótelep egy szlovák település temetője helyén épült a főváros határában. Ennek az öregasszonynak az országhatárrá vált Duna jut eszébe. Túlpartján idősebbik lánya él az esztergomi hídronc mögött. '47-ben cseh(szlovákiai) agitátoroknak dobolt a *kišbíró dilíšre*. Odaát anyanyelvű iskolák, nagy gazdaságok várják a pilisieket, ahol nem lesz többé *buta tót*, és nem kell becsületes Trpilák nevét Tárnoki *Jánoštra* magyarítani. Az öregasszony férje azonban rablásnak minősíti a túloldali (magyar) gazda földjének elfoglalását, nem kell neki vagyona bosszúból az itteni sérelmekért.

Valahol itt gyökerezik a Bárkányi Valkán lelkében érlelődött, a nagyon sötét családi tragédiákon is átsütő szeretet, annak ellenére, hogy kevés a napos oldal az írásokban. Ilyen a *Susedia* (Szomszédok) Palinkója, aki kegyes csalással díóval örvendezteti meg öreg szomszédját. Vagy a *Nemocničné ti-cho* (Kórházi csend) öreg főkönyvelője, aki igyekszik megvédeni betegtársát a már temetésre költekező feleség morbid kegyetlenségétől. És akad két kedves öreg is, akiknek szeretete sugárzó marad (*Láska nestarne / A szerelem nem öregszik*).

Szerzőnk nagyon szereti népét, nem titkolva sem gyöngéit, sem indulatait, de megtartó keresztény hitét sem. Az öreg Sokolíkot az imádság vigasztalja, Koniarek fohásza *Panenka Mária, Kráľovná nebies* (Szűz Mária, mennyek királynője), Trpilek-Tárkányi harminchárom évet, krisztusi kort dolgozott a bányában, az öreg Kara pedig hálás volt az Úrnak imájával mindenért.

UHRINOVÁ, Alžbeta, *Slovenské písomníctva v Maďarsku po roku 1989. Bibliografia slovenských a dvojjazyčných publikácií* [A szlovák írásbeliség Magyarországon 1989 után. A szlovák és a kétnyelvű publikációk bibliográfiája] (Országos Szlovák Önkormányzat, Békešská Čaba 2017) 430 o.

A 483 bibliográfiai tétel a következő tagolású: I. Történelem, művelődéstörténet (1-82. tétel), II. Nyelvészet (83-105), III. Néprajz (106-158), IV. Szépirodalom, irodalomtudomány (159-189), V. Oktatás, tankönyvek, oktatási segédanyagok (190-406), VI. Bibliográfiák, repertóriumok (407-416), VII. Periodikumok (416-430), VIII. Folyóiratok, újságok (431-437), IX. Egyéb kiadványok (438-483).

Ebből azonnal látszik, hogy a hazai szlovák írásbeliség mennyiségi súlypontja a néprajz, illetve az oktatás. „Beszélő” bibliográfiáról van szó, a kiadványok rövidítés nélküli teljes leírásával. Sőt! A szerzők, közreműködők neve mellett, ha kétnyelvű publikációról van szó, az is szerepel, hogy az illető milyen nemzetiségű, és hol él (pl. magyarországi vagy szlovákiai szlovák, csehországi cseh stb.), részletesen feltünteti a címlapok hátoldalán a kiadvány minden adatát, a grafikusokat, a borítón található valamennyi nevet.

A néprajzi fejezet atlaszokra, monográfiákra oszlik, majd tanulmánygyűjtemények, jubileumi publikációk következnek, végül a néprajzi és folklór-gyűjtemények zárják ezt az igen gazdag fejezetet. A csakugyan gazdag és a jövő szempontjából biztató anyagot néhol zavarja a tudományos és a népszé-
rűsítő jelleg keveredése, de még inkább az ebbe a bibliográfiába nem tartozó kiadványok. Ilyen ebben a fejezetben a 117. tétel a népi gyógyászatról, ami Romániában, a 123. a hagyományos népi foglalkozásokról a szlovákiai

Nyitrán, a 130. népdalgyűjtemény Turócszentmártonban jelent meg, a Pitvaros népdalokat (157.) pedig a nagylaki Ivan Krasko Kiadó, a Romániai Csehek és Szlovákok Demokratikus Szövetsége támogatásával adta ki. Szerzőnk magyarázza ugyan a beszerkesztett, külföldön megjelent kiadványokat, de ez elrajzolja a hazai valóságot, különösen akkor, amikor a magyar nyelvű szlovák témájú hazai írások kimaradtak.

Minden nemzettest fennmaradásának legfontosabb eszköze az oktatás. Az oktatási intézmények: Szarvas (190), Békéscsaba (191), Sátoraljaújhely (196), ismét Békéscsaba (196), Tótkomlós (197), Budapest (198), ismét Sátoraljaújhely (200), majd Szarvas (201) II. kötete. Itt a kronológia akadályozta az áttekinthetőbb szerkesztést, főként a fejezet értékes tudományos anyagának kiemelését. A szerzők bizony kínos és következetlen nemzetiség-minősítése különösen a *Hinni, szeretni, dolgozni. Nemzetiségi tanulmányok* (195) esetében bántó, annál is inkább, mivel ezt meg kellett volna tenni minden „nemzetiség” esetében, mint a nyilván román(?) Fluierás Sípos Lucrétia vagy a horvát oktatással foglalkozó Papp Gáborné, de nem vagyok meggyőződve Mária Alabánová SnS, azaz „Szlovákiában élő szlovák” minősítésének helyességéről. És hol vannak a korrektorok (*jazykovi*), a lektor meg a mellékletek megannyi szereplője? És Demmel József Magyarországon élő szlovák? Ez mind megbocsátható gyermekbetegség, de óvakodni kellene tőle!

A tankönyvek jelentős részét a Nemzeti Tankönyvkiadó bocsátotta közre. A bibliográfia összeállítója didaktikus segítséget nyújt használóinak: „A ... tételekben megtalálhatók a kiadók kódjai, hogy érdeklődés esetén a tankönyvek könnyen megtalálhatók legyenek” (235). Érdekes kezdeményezés volt a tankönyvpótló helytörténeti sorozat, a *Csabai olvasókönyv*, a *Komlói olvasókönyv*, a *Szarvasi olvaskönyv*. Részletes tartalomjegyzékük szerint legalább utalók formájában a tudományos munkák között is helyük lenne.

Jeles anyagról tudósít a „Tudományos monográfiák, összefoglaló szakmunkák”. Ebben *A Békés és Csanád megyei szlovákok anyanyelvi művelődési viszonyai (1919–1944)* (5. tétel) részletes tartalomjegyzéke szinte a mű összefoglalója. Szokatlan bibliográfiai megoldás, hogy a címe, nem pedig szerzője szerint regisztrálja a munkát. Annál is inkább, mivel Uhrinová kötetének végén van címmutató. Ugyanez a címleírási probléma valamilyeni kiadványnál. A szlovák nyelv mint kritérium úgyszintén problémát okoz, hiszen a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztika-Közép-Európa Intézetének csupán egy-két kiadványa tárgya ennek a bibliográfiának. Különösen vonatkozik ez például Borovi József: *Rozdelenie Ostrihomskej arcidiecezy* c. monográfiájára (13. tétel). E fajsúlyos első fejezet 24–26. tételével megint probléma van. A Zsilinszky Mihályról szóló 26 oldalas füzet Aradon jelent meg, Demmel József könyveit pedig a szlovákiai Kalligram

kiadó publikálta. Bármilyen tiszteletre méltó kezdeményezés is, nem sorolható ebbe a bibliográfiába Štefan Hudák alföldi naplója, amely Zólyom-Szliácson jelent meg (30. tétel), sem a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jó néhány kiadványa, amelyek csak nyelvükben szlovákok, de semmi közülük a mai Magyarországon élő szlovákok hagyományaihoz. Különösen kirívó a 44. sz. tétel, *A cseh barokk új interpretációi*, amely még témájában is igen messze van hazai szlovákságunk kérdéseitől. Nem kevésbé kirívó a Pázmány Péter pozsonyi sírhelyéről készült tanulmánykötet (47. tétel). Ugyanígy vitathatók ebben a bibliográfiában a szegedi Gál Ferenc Főiskola és a Rózsashegyi Katolikus Egyetem publikációi (52-55. tétel).

Figyelemre méltó a nyelvtudomány hozzájárulása a magyarországi szlovák nemzettest megőrzéséhez. A két alapkötet, *A szlovák nyelv Magyarországon I-II* (87-88) esetében igen hasznos a részletes tartalmi bontás a használó irányítására. Ugyanez érvényes a konferenciakötetekre is a szlovák nyelv érvényesüléséről kisebbségi környezetben. Itt is van két jeles kiadvány, amely nem tartozna ebbe a bibliográfiába. Igaz, a hazai szlovák kutatóintézet közreműködésével, de a romániai Nagylakon jelent meg Uhrinová beszámolója a magyarországi szlovák nyelv helyzetéről, a másik pedig a *Magyar–szlovák terminológiai kérdések* 2006. évi két esztergomi konferenciájának anyaga és a két ország akadémiai együttműködésének eredményeként a szlovák–magyar, magyar–szlovák szótár (101-102).

Minden kritikus, elsősorban bibliográfi-elméleti, szerkezeti ellenvetésünk ellenére a hazai szlovákság alapvető tájékoztató, tanító, „beszélő” munkáját tartjuk kezünkben, amiért a szerzőnek és minden munkatársának csak elismerés jár. A kiadványok nyelvének, a legalább részben szlováknak az alapkötetelménye azonban erőteljesen megnyírbálta a magyarországi szlováksággal foglalkozó munkák összegzését. Valamennyi erről szóló magyar, esetleg más nyelvű munka kimaradt, sőt nemegyszer kétnyelvűek is. Így e sorok írójának és kollégáinak publikációi vagy például az egész Esztergomi Forrásközpont Sorozat. A bibliográfia szakmai elvárásainak elmaradása, az ismétlődések elkerülése több kötet egy tételbe szerkesztése, a periodikumok és félperiodikumok ésszerű rendezése szinte felére csökkentette volna a bibliográfia terjedelmét. Így több, a hazai szlováksággal magyar nyelven foglalkozó anyag is bekerülhetett volna, és nem lett volna szükség a szerkesztői megjegyzések megannyi magyarázatára. (Ez a bevezető rész is lehetett volna kétnyelvű, miként a tartalomjegyzék és az előszó.)

Szerzőnknek nem kell elnézést kérnie – mindenképpen köszönet és elismerés illeti.

Käfer István

SLÁDEK, Miloš, *Slovo ze srdce jejich aneb Nedělní kázání a pobělohorských bohemikálních postilách a tradiční perikopní systém* (Památník národního písemnictví, Praha 2017) 718 o.

A fehérhegyi csata utáni időszakot a cseh közvélemény, sőt a tudományosság is sokáig az Alois Jirásek történelmi regénye ihlette „sötétség” szóval jellemezte. Az utóbbi években ez a szemlélet nemcsak megdőlt, hanem a cseh barokk kutatása jelenleg virágkorát éli. A közelmúltban számos értékes tanulmány és monográfia jelent meg a barokk irodalom műfajairól, mint például a barokk dráma, zene, költészet vagy a könyvkultúra. A prédikációirodalom feltárása azonban eddig nem történt meg.

Miloš Sládek a cseh barokkot kutatók középgenerációjához tartozik, számos jelentős műve közül magyar szempontból a legfontosabb a *Makula nélkül való tükör* cseh forrásának (Martin z Kochemu, *Veliký život Pána a Spasitele našeho Krista Ježíše a jeho nejsvětější a nejmilejší matky Marie Panny...* szerk. Miloš Sládek, Lucie Peisertová, Tomáš Breň, előszó: Lucie Hučínová, Miloš Sládek; Argo, Praha 2007) kritikai kiadása.

Legújabb könyve a barokk egyik legfontosabb műfaját, a prédikációt vizsgálja, ezen belül is a vasárnapi prédikációt. Egyszerre katalógus és monográfia. A szerző az előszóban leírja, hogy az általa kijelölt időintervallum (1620–1770) alatt olyan sok prédikáció keletkezett, hogy nincs lehetősége teljes áttekintésre és feldolgozásra, ezért a kéziratos anyag kutatásától eltekintett, és a nyomtatott anyagból is csak a legfontosabb prédikációgyűjteményeket dolgozta fel. A 21 kiválasztott prédikációskötetből 10 cseh nyelvű, 1 német és 10 latin.

A könyv négy nagy szakaszból áll, az első általános bevezető fejezeteket ölel fel. Itt leírja, miben rejlett a 17. századi Csehországban a vasárnapok különlegessége és jelentősége; hogyan élték meg az Úr napját a fehérhegy utáni Csehországban; milyen szokások kapcsolódtak hozzá, és hogy tartották be a vasárnapi munkatilalmat. Utána a barokk prédikációt mint irodalmi műfajt mutatja be, kitérve a prédikációk forrásaira, felépítésére, a figyelemfelkeltő szónoki eszközökre, a szövegekben megőrzött, más műfajokhoz tartozó irodalmi emlékekre (versek, történelmi példázatok, bibliai parafrázisok, legendák stb.). Végül a barokk prédikációirodalom utóéletéről és későbbi megítéléséről ír.

A második szakaszban kronologikus sorrendben haladva ismerteti a prédikációskötetek szerzőinek életrajzát és műveiket. Ez a szakasz lexikonszerűen is jól használható az egyes szerzők életrajzának későbbi kutatásaihoz. Pontos szakirodalmi hivatkozások mellett itt található az egyes források lelhelyei is.

A harmadik rész maga a katalógus, amelyben az egyházi év ünnepei és vasárnapjai szerint csoportosítja a prédikációkat, röviden összefoglalja tartalmukat, és összeveti őket, kiemelve az egyéni sajátságokat. A fejezet végén található a tárgymutató, vagyis a témák mutatója, ezt követi a szerzőké.

Az utolsó részben a szövegközlés alapelvei, a rendkívül terjedelmes irodalomjegyzék, a névmutató és képek mellett részletes rezümék találhatók, angol, lengyel és magyar nyelven. A téma miatt indokolt lett volna német nyelvű is.

A könyv egyszerre jól használható adatbázis további kutatásokhoz és az összegyűjtött anyag alapos értő feldolgozása. A forrásként kiválasztott prédikációk azonban a gazdag csehországi prédikációirodalomnak csupán töredékét jelentik. Ezért érdemes lenne a közeljövőben a kutatást kiterjeszteni, és legalább bibliográfiai szinten teljes képet adni erről a műfajról.

Kovács Eszter

KOVÁCS Eszter – MÉSZÁROS Andor (szerk.), *Husz János és a huszitizmus hatása a magyarországi művelődésben* (Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány – ELTE Művelődéstörténeti Tanszék – Vallástudományi Központ – Országos Széchényi Könyvtár, Esztergom-Budapest 2017) 178 o.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztika-Közép-Európa Intézetének egyre alkotóbban nyomába lépő Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány újabb kötetét mutathatjuk be Husz Jánosról a magyarországi művelődésben. A korábban szlovák tematikájú túlsúlyt mostanában a Pázmányon végzett két bohemista, Kovács Eszter és Mészáros Andor egyenlíti. Ez a folyamat Mészáros Andor *A cseh elem a magyar polgárosodásban* c. alapvető fontosságú monográfiájával indult, még a Pons Strigoniensis tanulmánysorozat utolsó tagjaként, majd az Országos Széchényi Könyvtár meghatározó bekapcsolódásával Kovács Eszter két kötete következett a cseh–magyar jezsuita összefüggésekről *Légy cseheknek pártfogója, magyaroknak szószóllója*, illetve *Islámismeret Csehországban a 16–17. század fordulóján* címmel, nemrégiben pedig Mészáros Andor, szintén egykori pázmányos szerzőtársa, Halász Iván és Illés Pál Attila *Visegrádi kézikönyvét* mutathattuk be. Ez utóbbi borítóján a V4-ek országainak térképe és a fővárosaikat összekötő vonalak kifejező ábrája látható.

Nem gyengíti az egyébként igen erős és kölcsönösen állandóan erőteljesen művelt lengyel vonalat, ha felhívjuk a figyelmet egy kissé szerényebb egyenlő szárú háromszögre, amelynek csúcsai a magyar, a cseh és a szlovák

nemzeti kultúra. Ezek összekötéséből az következik, hogy a magyar–cseh szellemi érintkezés nem vizsgálható a cseh–szlovák, illetve a magyar–szlovák nélkül, és ugyanígy a magyar–szlovák a cseh, valamint a cseh–szlovák a magyar nélkül. Örvedetesen gyarapodó kiadványaink kitűnően példázzák a megboldogult Firon Andrásnak, az egykor volt Amicus Egyesület társalapítójának szellemes háromszögét. Körültekintően kell fogalmaznunk: a Magyarország szlovák etnikai régiójában használatos, a mai szlovákok ősei által beszélt és írott szláv nyelv közvetítőként szolgálhatott cseh–magyar, sőt lengyel–magyar összefüggésben is. Arra kell „csupán” vigyázni, hogy a „szlovák” nem a mai szlovákot jelenti, a „magyar” pedig elsősorban magyarságot, amint azt kötetünk címe is igen helyesen jelzi.

Jellemző példa erre Berkes Tamás kiváló tanulmánya, amelyben a szerző Pavel Jozef Šafářik *Slovanské starožitnosti* c. művét a magyar olvasó számára egyértelműen a cseh művelődés emlékei közé sorolja. Ebből nem tudható meg Pavol Jozef Šafářik szlováksága, aki azonban Jan/Ján Kollárral és Jiří/Juraj Palkovič-csal együtt a leghatározottabban szembefordult az „igazi” szlovák elszakadással a cseh iránytól. Hasonló jelzés olvasható Sixtus Polom-Kotari *Jan Hus és a huszitizmus a „hosszú” 19. század cseh protestantizmusában* c. előadásában Palacký értelmezéséről, miszerint a Berkes-tanulmányt aláhúzva említi a cseh történetíró politikus evangélikus elkötelezettségét, ami megint csak a magyarországi szlovák nemzeti mozgalom kötődésére utal. Haraszi Szabó Péter olyan magyarországi tanítványokról szól, mint Mathias de Zolio, Nicolaus de Zilina vagy Johannes de Neczpal. Dicséretes lapalji megjegyzése: a hallgatók neveit a forrásokban szereplő alakban használja, eltérően a cseh hivatkozásoktól, amelyek a zólyomi huszitát szlováknak nevezik, ami ugyanolyan helytelen, mintha mi Zólyomi Mátyásnak, Zsolnai Miklósnak vagy Necpáli Jánosnak titulálnánk őket.

Ez az objektivitás jellemzi egész kötetünket. Korompay Klára *ügynevezetnek* nevezi a Huszita Bibliát, Lauf Judit izgalmas tanulmányában az Esztergomban őrzött huszita antifonále cseh szövegének értelmezése: „Ez a szkriptor a húsvéti időszak nagyszombati szertartásához az antifonák cseh nyelvű fordítását írta be a sorok közé. A nemzeti nyelv használata nem kizárólagosan, de huszita gyakorlatra utalhat.” Az Esztergomi Egyházmegyében nem számított idegennek a cseh. Nagyszombat városa – ugye nem tévesztjük össze a húsvéti terminussal – Mátyás korában nemzeti nyelvű papot kért és kapott Morvaországból. Pázmány tót nációjának a cseh nyelv is megfelelt. Ugyanígy Mészáros Andor előadásában a cseh exulánsok nyomdájáról, amelyek kiadványaiban a *český aneb slovenský* terminus szerepelt.

Jól illeszkedik ehhez Vesztróczy Zsolt Jókai-elemzése, miszerint „írásai-ban a huszitákat a legtöbb esetben a csehekkel, kisebb részben a szlovákok-

kal azonosította”. Ám korántsem a *Gazdag szegények* Frányójával, Madách *A civilizátorának* Janójával, Gárdonyi drótosával vagy Molnár Ferenc Janójával, no meg Mikszáth Pongrácz grófjának tót harcosaival, hanem a cseh nemzeti ébredés csehszlovák nemzetről álmodozó törekvéseivel.

Rendkívül fontos, időszerű, kiváló témaindító kötetről van szó. Kár, hogy a szlovákokat kihagytuk belőle, pedig ők is magyarországiak, és huszita hagyományuk kezelése a cseh összefüggéseknek megfelelően alakult. Annál is inkább, mivel Zdeněk Vybíral és Vlhová Wörner írása nem igen kapcsolható Magyarországhoz, Pišna analízisei nemkülönben, és Kovács Eszter tanulmányát csupán szerzőjének magyarországi bohemista mivolta indokolja.

Érdekes színfolt a könyvtörténész Verók Attila kitűnő írása Martin Schmeizelről, a periodikum- és hungarikum-könyvtár alapító erdélyi szász polihisztrorról, valamint a mai Újvidék környéki egykori huszita művelődésről Rokay Péter és Rokai Melina előadása, megint csak a déli szláv nyelv közvetítő szerepének regisztrálására.

A szerzők-szerkesztők figyelmébe ajánlok néhány régiséget. Az első magyar nyelvű nyomtatott Husz-írás 1791-ben jelent meg a Sokféle első darabjában Sándor István tollából *Húsról* címmel. Két évvel később Cházár András említette a cenzúrával kapcsolatban, Edvi Illés Pál *Husz János és ama nagy Hitű asszony* címmel írt róla 1831-ben a *Felső Magyar Országi Minervában*, Pecz Gyula *A reformatio hajnala* címmel cikkezett róla 1848-ban a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban*, 1861-ben pedig Boross Mihály adott ki egy kis kötetet Pesten *A hitűjítés bajnokai. Húsz János a vértanú* címmel. Korábban, 1830-ban Toldy Ferenc a *Tudományos Gyűjteményben* cikkezett az *Ó-cseh literatúráról*, Horváth Cyril pedig vezető tanulmányt írt az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1896-os évfolyamába *Huszita emlékeink* címmel.

Kitűnő a kötet, folytatásért kiált. Igaza van a szerkesztők zárszavának: „Az itt felvetett kérdések újabb kutatások kiindulópontjai lesznek.” Igen, például Dobossy Lászlóról csak Kiss Gy. Csaba írt, Szalatnai Rezső és igen sokan mások nevei hiányoznak a névmutatóból.

Käfer István

LAKATOS Adél, *Kalocsai Kincsestár Válogatás a Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények egyházművészeti anyagából* (Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 10) (Kalocsa 2015).

1988-ban nyílt meg az Érseki Kincstár és a főegyházmegye képző- és iparművészeti tárgyait bemutató állandó kiállítás a kalocsai székesegyházban. Az az-

óta eltelt 30 év alatt is sok változáson ment keresztül a XIX. század óta folyamatosan formálódó gyűjtemény. Az egyházmegyét alapító Szent István király emlékére megnyitott tárlat egyre növekvő érdeklődésnek örvendett. A papi hagyatékokból és egyes elnéptelenedő plébániákról származó tárgyak révén egyre gazdagabbá váló állomány méltó bemutatásának céljából a Kincstár 2002-ben új helyre költözött. Ettől az időtől kezdve működik Kalocsán muzeológusként, múzeumpedagógusként Lakatos Adél, a 2015-ben íródott és 2016-ra megjelent *Kincsestár* szerzője. Hosszú évek alapos, szakszerű, áldozatos munkájával dolgozta fel a gyűjtemény tárgyait. Eredményeit tudományos és népszerűsítő publikációk formájában tette ismertté, valamint tárlatvezetései és múzeumpedagógiai tevékenysége révén vitte közelebb a nagyközönséghez. A számos szép illusztrációval díszített kiadvány a gyűjtemény történetének bemutatását követően az egyes gyűjteményi egységeket veszi végig áttekintő ismertetéssel és egyes tárgyak kiemelésével. Élvezetes, figyelemfelkeltő magyarázatok kíséretében a látogató nem csupán a helyszínt járhatja be, hanem a távolból is felidézheti annak emlékezetes részleteit. A kiadvány hasznos segítséget nyújt a liturgikus tárgyak (ötvösművek, textíliák) világában való eligazodáshoz. Pillantást vethetünk a szakrális barokk és historizáló képzőművészeti alkotásokra, valamint egy külön gyűjtemény, az érseki díszalbumok színes világába is betekintést nyerhetünk. A bőséges irodalomjegyzékkel, szakszótárral kiegészített, angol és német nyelven egyaránt megjelentetett kiadvány követendő példa lehet valamennyi egyházi gyűjtemény számára.

Kontsek Ildikó

ÚJABB REPREZENTATÍV KÖTET A LEGJELENTŐSEBB IKONOKRÓL
RUZSA György, *Ruzsa György gyűjteménye. Ikonok*
(Pálos Fogadóközpont, Budapest 2017) 247 o.

A múlt év végén jelent meg Ruzsa György professzor igen nagy méretű könyve az ikonfestészetéről. Ebben a műben száz ikon egész oldalas, kitűnő, színes reprodukcióját láthatjuk. Az ikonfestészetnek szinte minden nagyobb régiójából találunk itt megkapó alkotásokat. A középkor kutatójaként számomra azért is figyelemre méltó e munka, mert árnyaltan elemzi a középkori ikonográfiai típusok továbbélését, változásait.

A bevezetőben a szerző az ikon fogalmát tisztázza. Kifejti, hogy a görög ikon szó tágabb értelemben bizánci jellegű szentképet, szűkebb értelemben a keleti kereszténység táblaképét jelenti. Felhívja a figyelmet Nagy Szent Bazileosz (†379) egyházatya szellemes meghatározására is: „Amit a szentbeszéd mond a fülnek, azt mutatja meg csendben az ikon.”

A szerző hosszan vitázik azzal a széles körben elterjedt nézettel, mely szerint az ikonok kizárólag kelethez kapcsolódnak. Hangsúlyozza, hogy az ikonkultusz keleten kétségkívül igen jelentős volt, de nyugaton is, különösen a korai korszakokban, kiemelkedő szerepet töltött be, és az ősi ikonszemlélet – párhuzamosan a kép másfajta értelmezésével – később is élt. Már a korai Rómában az ikonok igen nagy szerepet játszottak, több ikon is készült itt, sok közülük mind a mai napig látható. Ilyen például a Pantheon Istenszülő a gyermek Jézussal ikonja, mellyel kapcsolatban följegyezték, hogy az Istenszülő mintegy ikonjának képében vonult be a Pantheonba, amikor a régi Pantheont 609-ben Mária és minden vértanúk templomává szentelték föl. Itáliában az ikonkultusz évszázadokon át megmaradt, igaz, kissé megváltozott formában. Összefüggésbe hozható ezzel a római katolikus kegyképek története is. Nyugaton ma is nagy a figyelem, az érdeklődés és a tisztelet az ikonok és az ikon teológiája iránt. Katolikus egyházi körökben is jelentős kutatások folynak e téren. Említhetjük itt a német Gabriel Bunge, az osztrák Christoph Schönborn vagy az amerikai Robert Slesinski nevét. Magyarországon az ikonkutatás, illetve -gyűjtés igen korán kezdődött. Elsősorban Ipolyi Arnold (1823–1886) besztercebányai püspököt kell megemlítenünk, akinek ikongyűjteménye ma az esztergomi Keresztény Múzeumban látható (vö. Ruzsa Gy., *Ikonok az Ipolyi gyűjteményben*, in *Ipolyi Arnold Emlékkönyv*, Budapest 1989, 116-120; Uő, *Az ikongyűjtés kezdetei Magyarországon*, in *Posztbizánci közlemények II* [1995] 141-153). Ám az ikonfestészet kétségtelenül Bizáncban teljesedett ki, és a hozzá közel álló területek művészetében folytatódott a legmarkánsabban.

Az orosz ikon és az orosz avantgárd festészet első hallásra talán meglepő kapcsolatairól is olvashatunk a bevezetőben. Ruzsa professzor korábban már több tanulmányában foglalkozott ezzel a kérdéssel (*Az orosz avantgárd és az ikonfestészet*, in *Ars Hungarica* [1988] 1/79-82; *Влияние иконописи на абстрактно-геометрические тенденции в русском авангарде*, in *Dissertationes Slavicae. Sectio Linguistica XXI* [1990] 217-221).

Különösen érdekes és kevésbé kutatott területtel foglalkozik a Teológia, anyaghasználat, készítéstechnika című fejezet. Szinte minden felhasznált anyagnak nemcsak praktikus, hanem egyben mély, szimbolikus jelentése is van. A készítéstechnikánál például hangsúlyozza a szerző, hogy az ikon festésének egyik leglényegesebb teológiai vonatkozása az, hogy az ikonfestők az arcok megfestésénél mindig a sötétebb színeket vitték fel először, majd erre kerültek az egyre világosabb rétegek. Ezzel az ikonfestő a sötétből a világosság felé indul, a fény és a megvilágosodás felé halad. Az úgynevezett lendületvonal (dvizsók) is szorosan ehhez a kérdéshez kapcsolódik. Ezt a vékony, fehér vonalat gyors mozdulattal festették meg, és sohasem a látható fény-árnyék szabályai szerint. A dvizsók a belülről, a szentek megdicsőült testéből fakadó fényt érzékelteti.

Külön fejezetet szentel a kötet az orosz ikon magyar kapcsolatainak. Bemutatja a Kijevi Fejedelemségben élt három magyar fivér (Georgij Ugrin, azaz Magyar György, Mojszej Ugrin, azaz Magyar Mózes és Jefrem Ugrin, azaz Magyar Efrém) életrajzát és különös ikonográfiáját. Róluk a szerző több korábbi tanulmányában is olvashatunk (pl. *Borisz és Gleb ikonográfiájának néhány kérdése különös tekintettel a magyar vonatkozásokra*, in *Ars Hungarica* [1974] 2/409-422; *Magyar Mózes. Sz. Usakov és G. Zinovjev egy ismeretlen magyar származású szentet ábrázoló ikonja*, in *Vigilia* [1974] 7/454-455; *Русско-венгерские художественные отношения в средние века, XI-XIV века*, Москва 1975; *К иконографии Георгия Угриня*, in *Византийский временник* [1976] 219-227; *Neue Daten zur Ikonographie des Moses aus Ungarn*, in *Acta Historiae Artium* [1978] 297-304).

A képekhez írott kommentárok, műelemzések is igen érdekesek és olvasmányosak. Szinte mind a száz képhez kapcsolódik egy egész oldalas, első-sorban ikonográfiai és esztétikai szempontú bemutatás. Most csak egyet emelünk ki ezek közül, nevezetesen a 19. század második felében készült, Verhoturjei Szent Simeont ábrázoló ikonét. Az 1642-ben elhunyt szent hagiográfiáját még e század végén írták meg. Gazdag bojár családból származott, ám ő nyaranként elvonult a Tura folyó partjára, ahol buzgón imádkozott, és horgászásból élt. Így ábrázolják a bemutatott ikonon is. Télen ingyen készített ruhákat a falusiaknak. Sokat prédikált a voguloknak, akik egyébként a magyarság legközelebbi nyelvrokoni. A vogulok térítőjének és az Urál-vidék védőszentjének tartják. A szerző azt is ismerteti, hogy a szent hamvait 1929-ben vallásellenes propaganda céljaira adták át a tagili múzeumnak. Ám a múzeum igazgatóját komoly kritika érte, mert a kiállított szakrális tárgyak nagy száma inkább a vallásos szemlélet megerősödését segítette. A múzeum igazgatóját letartóztatták, s a hamvakat a jekatyerinburgi Uráli Vallásellenes Múzeumba vitték. Verhoturjei Szent Simeon hamvai ma a verhoturjei Szent Miklós-kolostorban nyugszanak.

Prokopp Mária

MEGSZÓLALÓ KÓDEXEINK

A Bakócz-graduálé hanganyaga az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár kiadásában

A megújuló és új múzeumi terekkel is kiegészülő Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár tavalyi megnyitóján és a Szakrális művészetek hetén a látogatók már hallhatták a Bakócz-graduálé dallamait a Schola Academica tolmácsolásában. A felemelő zenei élményekből fakadt az a gondolat, hogy a

kutatás szerint soha meg nem szólaltatott, kétkötetes, hatalmas díszkódex tételei cd formájában is meghallgathatóak legyenek.

A Schola Academica (karnagyai: Merczel György, Mizsei Zoltán és Héja Benedek) kezdeményezésére a kódex őrzőhelye, az Esztergomi Főszékes-egyházi Könyvtár kiadásában látott napvilágot a felvétel, mely az esztergomi bazilika Bakócz-kápolnájában készült, Németh János kanonok-plébános jóvoltából.

A Schola Academica kórus a Schola Hungarica utódaként, az egykori karnagy, Dobszay László halála után két évvel, 2013-ban jött létre a korábbi másik karnagy, Szendrei Janka jóváhagyásával. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszékének hallgatóiból és a Schola Hungarica egykori tagjaiból újraalakult együttes főleg gregorián zenét énekel.

A Schola Hungarica mintegy 60 lemezén számos gregorián ének hallható középkori magyar kódexekből, mindazonáltal kizárólag a Bakócz-graduálét bemutató felvétel eddig nem készült. A Schola Academica első lemezfelvételét ennek a – magyar zenetörténet számára is igen fontos – kódexnek szenteli. A közel ezer gregorián tételt tartalmazó forrás anyagából a válogatás két szempont alapján történt. Egyrészt ízelítőt kívántak adni a graduálé zenei világából egy-egy fontosabb dallammal, másrészt magyar vonatkozású vagy magyar jellegzetességet mutató darabokat választottak.

A kódex – a cd belső borítóján is olvasható – rövid ismertetése zenetörténeti, valamint könyvtörténeti szempontból Kovács Andreának és Körmeny Kingának köszönhető.

„A Bakócz-graduálé a középkori magyar királyság zenei és könyvdíszítési kultúrájának egyik különleges emléke. A kétkötetes reneszánsz díszkódex liturgikus anyagát a 16. század első évtizedében, nagy valószínűséggel Bakócz Tamás esztergomi érsek, bíboros (1497–1521) megrendelésére állították össze. A graduálé díszítését 1514 után kezdték meg a budai könyvfestőműhelyben. Az első kötetben a többször belefestett püspöksüveges Bakócz-Erdődi családi címer, valamint a második kötetben Simon és Judás apostolok kiemelt ünnepe magyarázat lehet arra a feltételezésre, hogy a graduálét Bakócz Tamás unokaöccse, Erdődi Simon, későbbi zágrábi püspök (1518–1543) számára készítette és díszítette. A graduálé díszítése Bakócz Tamás halála (1521) után abbamaradt.” (Körmeny Kinga)

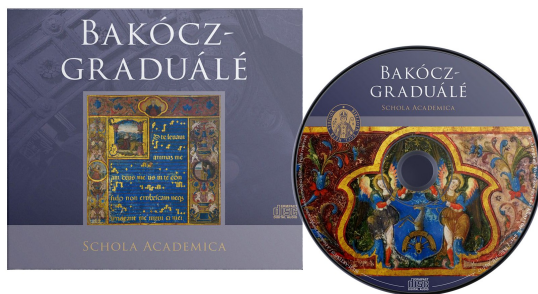
„A karácsonyi alleluja dallama, mely a középkori Magyarországon Esztergom és néhány tőle függő tradíció sajátja volt, külföldön ismeretlen. A nagycsütörtöki krizmaszentelést kísérő himnusz a Bakócz-graduáléban két igen ritka strófával bővült. Míg az alleluja nagyszombati visszaadását bevezető, ritkaságként számontartott trópus elsősorban esztergomi forrásokban szerepelt, addig a húsvéti körmeneti antifóna trópusa graduáléink kedvelt darabja volt, mely később népénekkönyvekben és többszólamú feldolgozás-

ban is megjelent. A főegyházmegye patrónusának és a magyar szenteknek a tiszteletére készült alleluják hazai alkotások. Adalbert szekvenciáját nagy valószínűséggel Esztergomban, Erzsébetét pedig Zágrábban állították össze. Ma kizárólag a Bakócz-graduáléból ismerjük dallamával együtt Szent Benedek böjti énekét.” (Kovács Andrea)

A grafika Szeder Balázs munkája, a fotókat Mudrák Attila készítette. Hangmérnök: Erdélyi Péter, gyártó: Media Pro Hungary Kft.

A lemez megvásárolható az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban (www.bibliotheca.hu), ahol a honlap *Kiadványaink* menüpontjában lehetőség van a behallgatásra is, a könyvtárba látogatva pedig megtekinthető a kódex és a gyűjtemény állandó, valamint időszakos kiállítása. A kétkötetes dískódex digitalizált változatában „lapozásra” is lehetőség nyílik a könyvtár honlapjának *Bibliotheca digitalis* oldalán.

Szalai Katalin

◆◆◆ SZÁMUNK SZERZŐI

Beke Margit történész, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Harmai Gábor teológus, biblikus, egyháztörténész, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Hegedűs András történész, a Prímási Levéltár igazgatója

Janovská, Magdaléna építészmérnök

Käfer István irodalomtörténész, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kocsis Imre teológus, biblikus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanácskezelő professzora

Kontsek Ildikó művészettörténész, a Keresztény Múzeum igazgatója

Kovács Eszter történész, az Országos Széchényi Könyvtár Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatások Osztályának tudományos munkatársa

Körmendy Kinga könyvtáros, a Szent István Tudományos Akadémia rendes tagja, a Pápai Művelődéstörténeti Társaság tagja

Nagy Brigitta jogász, a Magyarországi Mindszenty Alapítvány munkatársa

Olejník, Vladimír, a Pozsonyi Comenius Egyetem Történettudományi Doktori Iskolájának hallgatója, a szepesi püspökség levéltárosa

Prokopp Mária művészettörténész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora

Sarkadi Nagy Emese művészettörténész, a Keresztény Múzeum munkatársa

Soós Sándor néprajzkutató, történész, muzeológus, a Keresztény Múzeum munkatársa

Szabó Barbara, a Gregoriana Pápai Egyetem hallgatója

Szalai Katalin könyvtáros, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár és az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárának igazgatója

◆◆ KRÓNIKA

KONFERENCIÁK, TUDOMÁNYOS ESEMÉNYEK A SZENT ADALBERT KÖZPONTBAN

◆◆ 2017

- november 8-9.** Konferencia az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészítéséről
- november 10-12.** „Kárpátok diplomáciája – Keresztény Külügyi Akadémia”, konferencia a Barankovics Alapítvány, a Keresztény Demokrata Fórum, a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége és az Európai Keresztény Politikai Mozgalom szervezésében
- november 13-14.** Alpha-kurzus
- november 14.** A 4 Akkord Show Kórus fellépése
- november 16.** „Esztergom-környéki erdők története”
Kertész József előadása
(Esztergom és környéke kincsei)
- november 25.** A Laskai Osvát Antikvárium könyvárverése
- november 29.** „Középkori kolostor feltárása az esztergomi Primászigeten” – *Lovag Zsuzsa* előadása
(Esztergom és környéke kincsei)
- december 3.** *Durzák Anna* verses délutánja *G. Tóth Franciska*, *Pálmai Árpád* és *Farkas Borbála* közreműködésével
- december 8-10.** Lelkigyakorlat *Ferenczy-Horváth Katalin* vezetésével
- december 16.** Szent László Emlékév 2017, a VII. Magyar Világtalálkozó esztergomi rendezvénye.
Fővédnök: *Frankó Tamás* és *Tanka László*.
Előadók: *Mujdricza Ferenc*, *Hegedűs András*, *Prokopp Mária*, *Koltay Gábor*
- december 9-22.** A Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság dajkaképzése

- január 5.** Becket Szent Tamás-émléknep „Keresztény gyökerek, európai identitás” címmel a Rudnay Sándor Kulturális és Városvédő Egyesület és a Rudnay Sándor Alapítvány szervezésében. Beszédet mondott:
Kiss-Rigó László, Magyar Levente, Iain Lindsay, Szabadhegy Péter, Takács László, Romanek Etelka.
- január 12-13.** Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye továbbképzése állandó diakónusok számára
- január 19.** Boldog Özséb-megemlékezés a Magyar Turista Egyesület Esztergomi Osztálya szervezésében
- január 28.** Szalai Béla: *A régi Esztergom zenei élete – A Dalárda és a Zenei Kör története* c. kötet bemutatója a Laskai Osvát Antikvárium szervezésében
- január 31.** „Esztergom Mátyás király korában” – *Prokopp Mária* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- február 6.** „Középkori templomok Esztergom, Komárom, Bars és Hont vármegyében” – *Prokopp Mária, Kovács László és Görföl Jenő* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- február 7.** Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papi továbbképzése
- február 16-18.** Piarista öregdiákok lelkigyakorlata
- február 23-24.** A Regnum Marianum közösség lelkigyakorlata
- február 24.** A Ferences Szegénygondozó Nővérek ünnepe esztergomi letelepedésük 80. évfordulója alkalmából
- március 6.** „Kesztlőc története” – *Radovics Istvánné* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- március 13.** „Búcs története és a Baba Múzeum” *Szobiné Kerekes Eszter* és *Pelle István* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- március 20.** A Komárom-Esztergom Megyei Kormányhivatal állásbörzéje
- március 23-25.** „Utak a hipnózishoz – a hipnózis útjai”, a Magyar Hipnózis Egyesület XXIX. találkozója
- április 4.** „Dorog művészettörténetének keresztmetszete” – *Kovács Klára* és *Dankó József* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- április 6-8.** A Magyar Cserkészszövetség vezetőképzése
- április 18.** „Dömös története” – *Pastinszky Krisztina* és *Kecskés*

- április 20.** *András* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Katolikus Iskolai Főhatóságának (EKIF) konferenciája
- április 19-21.** Apa-fiú lelkigyakorlat a piarista rend szervezésében
- április 20-21.** Kardiológiai konferencia
- április 27-29.** A Comunione e Liberazione közösség lelkigyakorlata
- május 2.** „A dunai átkelések története” – *Gróf Péter* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- május 2-5.** A Pázmány Péter Katolikus Egyetem régészeti konferenciája
- május 4-5.** Mindszenty-zarándoklat
- május 25-27.** A Caritas Rundum Zuhause betreut idősgondozási képzése

A programokra jelentkezni a Szent Adalbert Központ titkárságán,
a 06 (33) 541-939-es telefonszámon lehet.

A központ honlapja: www.szentadalbert.hu

◆◆◆ TARTALOM

KOCSIS IMRE	
Történeti Jézus – történeti Krisztus	3
BEKE MARGIT	
Emlékezés Némethy Lajosra halálának 100. évfordulóján	13
KÄFER ISTVÁN	
Lexikonok békességszolgálati lehetősége. Magyar–szlovák jegyzetek Beke Margit kézikönyvéhez, kitekintéssel a szlovák katolikus lexikonra XI.	23
KÖRMENDY KINGA	
Énekeltek-e a Bakócz-gradualéból?	45
SOÓS SÁNDOR	
Tóbiás, Ráfael őrangyal és a mágikus ponyva	53
MAGDALÉNA JANOVSKÁ – VLADIMÍR OLEJNÍK	
A szepeshelyi (szepeskáptalani) Szent Márton-székesegyház	77
<i>Közlemények</i>	
HEGEDŰS ANDRÁS	
Az esztergomi Szent István első vértanúról nevezett prépostság 1484. évi leltára	97
NAGY BRIGITTA	
Mindszenty József bíboros karácsonya 1963-ban a követségen .	103
SZABÓ BARBARA	
A Szent Rókus-templom harangszentelése 1926-ban	108
HARMAI GÁBOR	
Teljes görög–magyar újszövetségi szószedet a világhálón	112
SARKADI NAGY EMESE	
A Keresztény Múzeum új online katalógusa	116
<i>Szemle</i>	121
<i>Számunk szerzői</i>	135
<i>Krónika</i>	136

◆◆◆ OBSAH

IMRE KOCSIS	
Historický Ježiš – historický Kristus	3
MARGIT BEKE	
Spomienka na Lajosa Németha z príležitosti storočnice jeho smrti	13
ISTVÁN KÄFER	
Možnosť na službu pokoja. Maďarsko-slovenské poznámky k príručke M. Beke so zreteľom na slovenský katolícky lexikón XI.	23
KINGA KÖRMENDY	
Či spievali z Bakóczovho Graduálu?	45
SÁNDOR SOÓS	
Archanjel Tobiáš , Rafael a magická jarmočná literatúra	53
MAGDALÉNA JANOVSKÁ – VLADIMÍR OLEJNÍK	
Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule	77
<i>Správy</i>	
ANDRÁS HEGEDŰS	
Inventár z r. 1484 prepošstva prvého mučeníka Svätého Štefana v Ostrihome	97
BRIGITTA NAGY	
Vianoce kardinála Mindszentyho na vyslanectve r. 1963.	103
BARBARA SZABÓ	
Vysviacka zvona kostola Sv. Rocha r. 1926.	108
GÁBOR HARMAI	
Úplný grécko-maďarský slovník na webovej stránke	112
EMESE SARKADI NAGY	
Nový online-katalóg Kresťanského múzea. Výskumná správa ..	116
<i>Pohľady</i>	121
<i>Autori príspevkov</i>	135
<i>Kronika</i>	136

◆◆◆ CONTENTS

IMRE KOCSIS	
Historical Jesus – Historical Christ	3
MARGIT BEKE	
Remembrance of Lajos Némethy at the 100 th Anniversary of His Death	13
ISTVÁN KÄFER	
Encyclopedias in the Service of Peace. Hungarian–Slovak Notes on Margit Beke’s Handbook and the Slovak Catholic Encyclopedia XI	23
KINGA KÖRMENDY	
Has the Bakócz Gradual Ever Been Sung From?	45
SÁNDOR SOÓS	
Tobit, Angel Raphael, and the Magical Booklet	53
MAGDALÉNA JANOVSKÁ – VLADIMÍR OLEJNÍK	
St. Martin’s Cathedral of Spišská Kapitula	77
<i>Communications</i>	
ANDRÁS HEGEDŰS	
The Inventory of St. Stephen First Martyr’s Provostry of Esztergom from 1484	97
BRIGITTA NAGY	
Cardinal József Mindszenty’s Christmas in 1963 at the Embassy	103
BARBARA SZABÓ	
Consecration of the Bells of St. Roch’s Church in 1926	108
GÁBOR HARMAI	
A Complete Greek–Hungarian New Testament Vocabulary Online	112
EMESE SARKADI NAGY	
The New Online Catalogue of the Christian Museum	116
<i>Review</i>	121
<i>Authors of the Present Issue</i>	135
<i>Chronicle</i>	136
	141

